

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie a andragogiky

Nová náboženská hnutí v České republice
Se zaměřením na hnutí Hare Kršna

New religious movements in the Czech Republic
Focused on the Hare Krishna movement

Magisterská diplomová práce

Filip Řádek

Vedoucí magisterské diplomové práce: PhDr. Pavel Kliment, PhD.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dnes 22. 3. 2010

Děkuji PhDr. Pavlu Klimentovi, PhD. za podnětné rady a odborné vedení mé diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	6
2. Cíl, metoda, struktura	7
3. Definice základních pojmů a jejich problematika	9
4. Vznik a vývoj nových náboženských hnutí	13
5. Typologie nových náboženských hnutí	18
6. Teoretické přístupy k novým náboženským hnutím	21
6.1 Teologický přístup	21
6.2 Psychologický přístup	22
6.3 Sociologický přístup	23
7. Bojovníci proti novým náboženským hnutím	24
7.1 Antikultovní hnutí	24
7.2 Média	25
7.3 Majoritní společnost	27
7.4 Tradiční a alternativní náboženství	28
7.5 Stát	29
8. Charakteristické rysy nových náboženských hnutí	30
8.1 Konverze	31
8.1.1 Teorie vymytí mozku	31
8.1.2 Teorie postupného posunu	32
8.2 My a oni	34
8.3 Autorita a moc	36
8.3.1 Strategie přežití	37
8.4 Výlučnost	39
8.4.1 Přejímový rituál	40
8.4.2 Měkká vs. tvrdá nová náboženská hnutí a jejich vývoj	41
9. Motivy a osobnostní předpoklady k členství	43
10. Legislativa v České republice	47
10.1 Registrované církve a náboženské společnosti v ČR	50
11. Vybraná nová náboženská hnutí působící na území ČR	51
11.1 Metodika výběru a klasifikace	51
11.2 Nová náboženská hnutí vycházející z křesťanství a judaismu	52
11.2.1 Svědkové Jehovovi	52
11.2.2 Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů	53

11.3 Nová náboženská hnutí vycházející z islámu	54
11.3.1 Víra Bahá'í	54
11.3.2 Sufismus	55
11.4 Nová náboženská hnutí vycházející z buddhismu, sikhismu a taoismu	56
11.4.1 Jóga v denním životě	56
11.4.2 Šrí Činmoj	57
11.5 Nová náboženská hnutí vycházející z esoterismu a novopohanství	58
11.5.1 Hnutí Grálů	58
11.5.2 New Age (Nový věk)	59
11.6 Nová náboženská hnutí osobního rozvoje	61
11.6.1 Scientologická církev	61
11.6.2 Silvova metoda	62
12. Hnutí Hare Kršna	63
12.1 Aplikace teoretických východisek na hnutí Hare Kršna v ČR	66
12.1.1 Konverze	67
Teorie vymytí mozku	67
Teorie postupného posunu	68
12.1.2 My a oni	70
12.1.3 Autorita a moc	71
Strategie přežití	72
12.1.4 Výlučnost	74
Přechodový rituál	75
Měkká vs. tvrdá nová náboženská hnutí a jejich vývoj	75
12.1.5 Motivy a osobnostní předpoklady k členství	79
12.2 Reflexe aplikace teoretických východisek na hnutí Hare Kršna v ČR	81
13. Závěr	82
Anotace	84
Použité zdroje	85
Příloha	

1. Úvod

Téma jsem si vybral především z osobního zájmu k tomuto fenoménu, o němž soudím, že je společensky málo reflektován především z objektivnějšího hlediska, z čehož vyvěrá mnoho nedorozumění a konfliktů. Nová náboženská hnutí tedy nestojí v centru tématických společenských, ale ani odborných diskuzí, avšak domnívám se, že nám toho mohou o naší společnosti mnoho napovědět.

Zeptáme-li se neznámého člověka na ulici, co je to nové náboženské hnutí, myslím si, že jen málokdo nám dokáže alespoň zběžně odpovědět. Řekneme-li sekta, každý bude „vědět.“ Ale co si většina lidí s tímto termínem spojí? Pravděpodobně manipulaci, nesvobodu, vymývání mozků, ztrátu majetku, izolaci, odloučení od rodiny, sebestřednost a duševní nemoc vůdce, v horším případě vraždy a sebevraždy. Ano, i taková hnutí existují, ale jde pouze o marginální případy, které však v našem povědomí hrají významnou generalizující roli a jsou nám často podsouvány jinými „informátory.“ Tito „informátoři“ mají většinou důvod proč tak činí, někdy z důvodu vlastní příslušnosti k jinému vyznání či určité oborové náležitosti, z které vyvěrá potřeba intervence do společnosti, někdy z potřeby vydělat. O těchto „informátorech“ se v práci také dočteme.

Člověk by však měl postupovat reflexivněji, pokud se chce dopátrat objektivnějšímu vědění. Ve skutečnosti existuje veliké množství nových náboženských hnutí („sekt“), které se liší, jak původem (vycházejí např. z hinduismus, křesťanství, islámu, judaismu, buddhismu, aj.), tak i jednotlivými projevy, jako je síla výlučnosti, vymezením se vůči jiným hnutím, církvím i majoritní společnosti, různými druhy a způsoby moci nad svými příslušníky, misijními činnostmi, vystupováním na veřejnosti, způsoby přechodových rituálů, důrazem na svou věrouku, způsoby vazeb členů na hnutí, osobnostními předpoklady praktikujících a mnoho dalšího, o čemž se dále v práci dočteme. Jednotlivé charakteristiky se pokusím aplikovat na hnutí Hare Kršna v České republice a popsat tak jeho fungování a typické znaky.

2. Cíl, metoda, struktura

Hlavním cílem teoretické části práce je identifikovat rysy (především sociologické, religionistické a psychologické), které charakterizují nová náboženská hnutí. Dílčím cílem teoretické části je popsat teoretické přístupy (a jejich představitele) k novým náboženským hnutím z hlediska normativní koncepce.

Hlavním cílem praktické části je aplikace teoretických poznatků (tedy charakteristických znaků) na nové náboženské hnutí Hare Kršna působící v ČR a zjištění, zda jsou tyto znaky v hnutí přítomné.

K teoretickým východiskům využiji převážně sociologickou (resp. religionistickou) odbornou literaturu zaměřenou na alternativní, ale i tradiční religiozitu a metodou kompilace se pokusím tato teoretická východiska „sestavit.“ S odbornou literaturou vycházející z hodnotící psychologické a teologické perspektivy budu pracovat co nejméně, protože nesplňují především objektivní a nehodnotící podmínky pro vědecké zkoumání, avšak některé relevantní informace lze nalézt i u nich, zejména u některých autorů.

Abych mohl aplikovat teoretická východiska na hnutí Hare Kršna, musím nejprve provést výzkum uvnitř tohoto hnutí. K tomuto účelu jsem si vybral Farmu Kršnův dvůr sídlící v Městečku u Benešova. Výzkum provedu metodou kvalitativního terénního šetření technikou polostandardizovaného rozhovoru. Tato technika je pro mé účely nejvhodnější, protože potřebuji získat co nejvíce neredukovaných informací, a to i těch, o kterých si nemusím být jistý, že se v daném společenství vůbec vyskytují, takové informace bývají často zásadní. Problémem ale může být zobecnění na „celé“ hnutí, to však lze částečně vyřešit nasycením (saturací) vzorku, tedy dotazováním se tolika respondentů, dokud ještě získáváme nové informace. V tomto případě si však nemůžeme být nikdy jisti, jestli již k úplné saturaci došlo. Tento problém v mém případě ale nehraje velkou roli kvůli teoretickým východiskům, které z velké míry potřebné informace zastřešují.

Samotné dotazování bude v praxi probíhat s náhodně vybranými členy hnutí na základě připravených otázek, které si vytvořím s pomocí teoretické části (jejich seznam najdeme v příloze). Tyto otázky však nebudou striktně dané a je možné s nimi dále pracovat, tedy je reinterpretovat, dovysvětlovat, apod. Respondenti nebudou v hovoru přerušováni, pokusím se tedy posbírat co nejvíce informací, v případě potřeby budu

klást otázky doplňující. Postupovat budu tímto způsobem až do potřebného nasycení vzorku. Rozhovory nahraji na MP3 přehrávač, následný záznam přepíši na počítači, se kterým budu dále pracovat.

Aplikaci na teoretická východiska provedu na základě informací získaných zmíněnou technikou a částečně i na základě informací získaných z odborné literatury a internetových serverů zaměřených na nová náboženská hnutí a hnutí Hare Kršna.

Nejprve se budu v práci věnovat definici pojmů, které budu dále v diplomové práci používat, potom se soustředím na vznik a vývoj nových náboženských hnutí ve světě a v ČR, jenž nám pomůže si vytvořit vhled do této problematiky. Poté se budu věnovat typologii, tedy určité strukturaci těchto hnutí, jenž se u různých autorů liší, ale bez které se neobejdeme a umožňuje nám jednotlivá hnutí zařadit. Dále se v práci setkáme s teoretickými přístupy (teologickým, psychologickým, sociologickým) k novým náboženským hnutím, jenž jsou více či méně vědecké, resp. hodnotící, na což navazuje výčet a popis bojovníků s těmito hnutími, kteří se rekrutují, jak z nevědecké veřejnosti a jejich projevů, tak uskupeních a jednotlivců, kteří se za vědce převážně vydávají a jejich primární účel bývá naprosto jiný. Tito bojovníci nám blíže zpřístupní poznání teoretických přístupů k novým náboženským hnutím. Dále se budu věnovat hlavnímu tématu práce, tedy charakteristickým teoretickým rysům nových náboženských hnutí, jako je konverze, „my“ a „oni,“ autorita a moc a výlučnost, na což navazuje spíše psychologický vhled do alternativních náboženství, jenž se týká především jednotlivých členů a jejich motivů a osobnostních charakteristik. Následuje legislativa v ČR týkající se náboženských společenství a výčet a popis některých alternativních náboženských hnutí působících v naší republice, které ilustruji pro doplnění tématu práce a v souvislosti s představením především nestejnorodých hnutí, které zde vedle hnutí Hare Kršna figurují. Následuje poslední samostatná kapitola, jež bude zaměřena pouze na hnutí Hare Kršna. Nejprve toto společenství popíši, načež na něj aplikuji, na základě výzkumu, teoretická východiska týkající se charakteristických rysů nových náboženských hnutí, jenž nám identifikují typické znaky tohoto hnutí.

3. Definice základních pojmů a jejich problematika

Již ze samotné definice pojmu vyplývá otázka „objektivit“ či předsudečnosti pohledu na nová náboženská hnutí. V samotných dílech autorů, kteří se tímto fenoménem zabývají, lze spatřovat jejich oborové zaměření (psychologické, sociologické, teologické, aj.), popř. postoj ke světu, který na toto téma vrhá více či méně výrazný stín předsudků, a ani já nebudu výjimkou. V této kapitole se pokusím nastínit problematičnost některých pojmů, které se mohou zdát na první pohled samozřejmé a jasné. S těmito pojmy pak budu pracovat dále v textu, popřípadě se jim budu chtít spíše vyhnout (např. pojmům sekta, kult).

Náboženství je pojem, který je obtížně uchopitelný, a z kterého vyvěrá další problematika definic. Velký sociologický slovník jej definuje jako „(...) vztah člověka k tomu, co ho přesahuje, představa nebo jen pocit, že vedle světa přirozeného existuje nadpřirozený svět (síly, bytosti, mocnosti) a víra, že je člověk na této transcendentní skutečnosti nějakým způsobem závislý. Tato víra implikuje snahu navázat s nadpřirozenem přímý nebo zprostředkovaný styk“ (Petrusek a kol. 1996: 659).

V sociologii můžeme najít dva hlavní přístupy, které definují náboženství, a to *substanční* (či substanciální) a *funkcionální*. Substanční vychází z představy, že všechna náboženství mají společného jmenovatele, tedy že vychází z jedné podstaty. Příkladem může být definice podle Durkheima (též Otto, Eliade, aj.), který si všímá v učení všech (organizovaných) náboženství dělení skutečnosti na profánní (světské) a sakrální (nadpřirozené). Někdy je však obtížné nalézt jednu jedinou podstatu, proto se autoři tohoto přístupu často raději kloní k výčtu více znaků. Náboženství tak definují např. spásou, rituály, integračním charakterem, ideou transcendentna, příslušností atd. Výhodou tohoto přístupu je jednoznačnost, nevýhodou je však úzké vymezení, které zařazuje do své klasifikace pouze organizovaná náboženství (resp. explicitní¹) a může vynechávat některé jiné náboženské formy (Nešpor 2007: 16-17; Lužný 1997: 22-23).

Funkcionální přístup pátrá po sociální funkci náboženství, jaké otázky nám zodpovídá, jaké naděje nám dává, k čemu slouží. Těmito otázkami jsou např.: jaký je

¹ Explicitní a implicitní náboženství – pojem implicitní (resp. neviditelné) náboženství (do praxe zavedl Luckmann, Berger) vyjadřuje religiozitu, která se neváže pouze na tradiční, popř. jiná organizovaná náboženství v pravém slova smyslu (tj. explicitní náboženství), ale projevuje se u jednotlivců v každodenním životě (svou privátní religiozitou, ale i neuvědomovaným chováním vycházejícím z náboženství, pozn. FR) (Petrusek a kol. 1996: 661). Waardenburg tyto pojmy charakterizuje takto, expl. náb. jsou ta, která jsou jako náboženská svými vyznavači interpretována, implicitní náb. nikoliv, ty lze odhalit až analýzou chování „věřících“ (Waardenburg 1997 dle [Lužný 1997: 25]).

smysl života, jaký má význam smrt, utrpení, zlo aj. Výhodou tohoto přístupu je, že dokáže „propustit“ též implicitní víry (včetně světských), resp. víry, u kterých si nemusí „věřící“ vůbec náboženskost připustit. Tím může být např. nacismus, marxismus (jakožto světské víry), ale i léčitelství, jóga, meditace aj., které plní náboženskou funkci stejně dobře, a mohou být jakýmsi náhražkami za víru organizovanou. Nevýhoda funkcionálního přístupu je taková, že může pojmout příliš mnoho aktivit, jako je např. sport, kultura, které jsou určitým způsobem též ritualizované a mohou stejně tak plnit nábožensko-společenskou funkci (Nešpor 2007: 17-20; Lužný: 1997: 23-25).

Pojem **nové náboženské hnutí** (též alternativní náboženské hnutí, netradiční náboženské hnutí apod.) se problematizuje tím, že je obtížné zvolit, jaké všechny jevy zastřešuje, a to i proto, že neumíme přesně definovat co je náboženství. Původně se týkal pouze nových hnutí a alternativních směrů, které vznikaly v USA a západní Evropě v polovině 20. století jako reakce kontrakultury na majoritní technokratickou společnost (viz kapitola *Vznik a vývoj nových náboženských hnutí*). Dnes je však podle Lužného jiná situace, a střetávání kultur na poli globalizace mění směr této definice na všechny náboženské novotvary včetně nově odštěpených od tradičních náboženství (Lužný 1997: 26-27). Tím však vynechává některá starší odštěpená náboženská hnutí (např. tzv. mormony, Svědky Jehovovi), která by určitě ve výčtu neměla chybět.

Lužného pohled bych proto doplnil definicí od Vojtíška, který nová náboženská hnutí chápe jako hnutí neetablovaná, nezavedená ve většinové společnosti, tedy že ještě nedocílila respektu, a jsou odchylkou od tradičního náboženství. Důležitou roli hraje čas a místo, kde takovéto hnutí vznikne a existuje, a díky tomu též je-li za nové náboženské hnutí vůbec považováno. Tak například jsou tzv. mormoni již etablovanou církví v USA, kdežto v ČR jsou stále novým náboženským hnutím (Vojtíšek 2007: 18-19). A to i když u nás již dosáhli státní registrace. Stejně tak se může v budoucnu jakékoliv nové náboženství vyvinout v tradiční, zavedené, a to kdekoliv na světě, především však v demokratičtějších a pluralitnějších státních systémech.

Nejkontroverznější pojmem je **sekta**, který bývá často používán teology a psychology, jakožto bojovníky proti novým náboženským hnutím, ale i médií či většinovou společností. Toto slovo v sobě obsahuje již pejorativní a odsuzující nádech, v podstatě však dnes označuje to samé, co pojem nové náboženské hnutí a je tak i běžně používáno. Někdy se tento termín používá pouze pro nejtvrďší nová náboženská hnutí.

V minulosti jsme se mohli setkat s tímto označením pro odštěpená hnutí od církve. Dříve se tak navzájem označovali i křesťané, kteří dnes spolupracují, např. pravoslavní tímto pojmem odsuzovali katolíky a obráceně (Štampach 1994: 4). Pokusím se v textu tomuto pojmu co nejvíce vyvarovat, a to především z hodnotícího hlediska.

S tímto termínem se lze však setkat i v sociologii, především v sociologii starší, jako např. u Webera. Ten pracuje s termíny sekta a **církev** jako s ideálními typy², a popisuje jejich odlišnosti. Weber jim přisuzuje dva rozdílné znaky a to exkluzivitu (u sekty) proti inkluzivitě (u církve) – tedy uzavřenost vůči otevřenosti, a uvědomělý vstup do sekty proti neuvědomělému, získaný socializací u církve (Weber dle [Lužný 1997: 117-118]). Jiní autoři (např. Troeltsch) k těmto dvou znakům přidávají ještě další, jako je důraz na malou skupinu (sekta) proti široké struktuře (církve), spása morální čistotou proti Boží milosti, laici proti profesionálům, špatný vztah s odlišnou společností proti kompromisům, jedna interpretace víry proti legitimním reinterpretacím, a rekrutace z nižších vrstev proti sociální stratifikaci (Lužný 1997: 118). Nesmíme zapomínat, že autoři toto rozdělení chápou jako ideální typy, proto lze relativně snadno výčet aplikovat i na dnešní, především západní rámeček, tedy na nová náboženská hnutí (především tvrdá, nově vzniklá) vs. křesťanské církve.

Pojem církev budu využívat především pro křesťanské náboženství na západě, komplexně budu raději mluvit o **tradičním náboženství**, které zahrnuje křesťanství, judaismus, buddhismus, hinduismus, taoismus, islám včetně náboženství etablovaných, která se místo od místa liší.

Stejně pejorativně zatížen je i termín **kult**, a to především ve většinové společnosti či médiích. V původním znění kult vyjadřoval či stále vyjadřuje „náboženské jednání nějakého společenství, které se liší od praktik všedního dne a umožňuje setkat se s posvátnem“ (Jandourek 2001: 135). Sociálními vědci je však tento pojem pozměňován a reinterpretován různými způsoby. Vojtíšek jej chápe jako soubor určitých aktivit, které vykonávají lidé, jakožto klienti různých nabídek duchovního rázu. Může jít např. o léčitelství, věštění, magii, meditaci aj. Hlavním atributem těchto aktivit je ten, že nejsou organizované a nevytváří žádné ucelené společenství (Vojtíšek 2007: 22-23). Souhrnně se těmto aktivitám také říká hnutí New Age, i když ve skutečnosti o žádné organizované hnutí nejde. Lze též použít termínu privátní náboženství, popř. i

² Ideální typ – krajní a zkonstruovaná meze, která se v čisté podobě v realitě nevyskytuje, avšak může pomoci při definicích.

neviditelné či implicitní, které však mohou zahrnovat kromě hnutí New Age i náboženství světská (např. nacismus, marxismus, ale i kapitalismus), aj.

Roberts uvádí ještě další způsoby chápání tohoto termínu. Především v populárním tisku a mezi většinovou společností, tedy pejorativně, je kult chápán jako malá náboženská skupina se silnou vazbou členů a s charismatickým vůdcem. Podle další interpretace, a to sociálními vědci je kultem počáteční fáze vývoje nového náboženského hnutí, který se radikálně odklání od tradičních náboženství (Roberts 1984 dle [Lužný 1997: 119-120]). Termínu kult se budu také raději vyhýbat.

Výčet uvedených termínů, které se v textu objeví, není kompletní, šlo mi spíše o ukázkou problematiky pojmů, se kterými se v textu setkáme, a se kterými se musí sociální vědci potýkat. Jiné termíny, které se dále objeví, nalezneme vysvětlené pod čarou.

Všechny uvedené pojmy spolu souvisí a dá se říct i doplňují, je obtížné popisovat jedno a zároveň se nezmiňovat o druhém. Kult a sekta jsou pejorativními pojmenování, které lze nahradit bezpředsudečným slovním spojením nová náboženská hnutí, pojem církev zastřešuje především křesťanské instituce a je tedy pouze dílčí částí pojmu tradiční náboženství, který zastřešuje všechna velká světová náboženství včetně etablovaných na konkrétním místě a v konkrétním čase. Nová náboženská hnutí stojí na opačné straně „zdlouhavé cesty“ než náboženství tradiční, jenž si již vydobyla výsadní postavení ve společnosti, a o což se i nová náboženství často pokoušejí. Ne všechna alternativní náboženství jsou však od tohoto cíle stejně vzdálená a záleží především na síle konfliktu s veřejností a místním tradičním náboženstvím, jež jim tuto cestu usnadní či právě naopak.

4. Vznik a vývoj nových náboženských hnutí

V historii existují určitá zlomová období, ve kterých náboženská hnutí vznikají či se oddělují více než jindy. Vznik většiny (západních) nových náboženských hnutí lze historicky vystopovat v USA, které se stalo „líhni“ především díky zdejší pluralitní společnosti, a to již v 19. století, kdy se vytvořila hnutí tzv. mormonů, Svědků Jehovových, hnutí Grálů, adventistů aj. Tuto dobu Hora označuje epochou prvního náboženského rozmachu (Hora 1995: 113).

Pozornost sociálních vědců však vzbuzuje spíše epocha druhého náboženského rozmachu, která se vzedmula také v USA, a to přibližně v době 60. let 20. století, kdy se v Severní Americe objevila protestní společenství, skládající se převážně z mládeže. Tento protest by však nebyl možný, nebýt zvyšujícího se blahobytu a proběhlého „baby boomu,“ které zajistily množství mladého zaopatřeného obyvatelstva a vysokoškoláků plných ideálů, kteří měli v plánu měnit svět (Wallis 1984 dle [Vojtíšek 2007: 96]).

Jedním z takových konfliktních společenství byla tzv. beat generation, rekrutující se z umělců, především mladých literátů a hudebníků. Bouřili se proti technicistnímu pojetí světa svých rodičů, kdy se stal hlavním výdobytkem doby ekonomický růst a hlavními diskurzy soutěživost, individualismus, rozum a spotřeba. Upozorňovali na duchovní prázdnotu společnosti a absenci stabilních hodnot a orientačních bodů. Stejným způsobem se ke společnosti stavěli členové hnutí hippies, kteří však omezovali své výpady a nebyli tolik proti majoritní společnosti útoční (Hora 1995: 31-34). Tato kontrakultura vznikla jako reakce na modernizaci a industriální rozvoj, kdy byly zpochybňovány stávající instituce. Obranou se stalo hledání alternativ, resp. experimentování na mnoha polích. Tím byla politika, kdy se tvořila různá studentská politická hnutí usilující o vyšší participaci obyvatelstva. Ekonomika, v rámci které se zakládaly zemědělské komunity, vegetariánské jídelny, prodej umění na ulicích aj. Cílem v tomto odvětví bylo nejen odstranění sociálních bariér, ale také aktivizace znevýhodněných obyvatel. Další experimenty probíhaly v rodinných a sexuálních vztazích, kdy lze hovořit o sexuální revoluci, ale i o tvorbě nových forem rodinného soužití či prosazování práv, především homosexuálů. Další oblastí byl volný čas, který se zaměřoval na soužití v souladu s přírodou, ale i experimentování s drogami. Oblastí, která nás zajímá nejvíce, bylo experimentování na poli náboženství (Wuthnow 1976 dle [Lužný 1997: 32-33]).

Centrem těchto experimentů bylo San Francisco, kde Wuthnow na začátku 70. let nová náboženská hnutí zkoumal. Zde jich napočítal přes 300, většina z nich vycházela z východních náboženských tradic (např. Hare Kršna, Transcendentální meditace, skupiny zaměřené na jógu či zenbuddhismus), nebo ze západních křesťanských tradic (např. Židé pro Krista, Boží děti), objevil se zde ale i např. satanismus (Satanova církev v San Francisku) (Wuthnow 1976 dle [Lužný 1997: 33]). Hora se domnívá, že hlavním důvodem, proč tato nová náboženská hnutí uspěla, byla potřeba interpersonální komunikace a chybějících sociálních vztahů. Tato hnutí tak uspěla schopností tvořit komunity, což bylo důležitější než pouhá věrouka (Hora 1995: 22).

Samotné experimentování však nemohlo zajistit vývoj alternativních náboženských hnutí, především těch, které vycházely z východní filozofie. „V případě USA významnou roli sehrálo také zmírnění přistěhovaleckých zákonů, které umožnily snazší zabydlení nejen řadových věřících především ze zemí jižní a jihovýchodní Asie, ale také náboženských učitelů z těchto oblastí“ (Nešpor 2007: 99). Takovým učitelem byl např. Ind Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda, který přijel do USA, aby získal mládež pro kršnaismus. Jeho učení se nejvíce ujalo mezi hnutím hippies, a to i proto, že věrouka kršnaismu byla srozumitelná a rituální schémata relativně jednoduchá, která „spočívala ve společném tanci kirtanu a zpěvu mahámantry Hare Kršna.“ Úloha hudby a tance byla mezi mladou populací oblíbená a toto hnutí bylo též podporováno známými osobnostmi, jako byl George Harrison, Bob Dylan či Allen Ginsberg (Hora 1995: 46-47). Blíže v kapitole *Hnutí Hare Kršna*.

V Evropě takovou pestrost alternativních náboženských hnutí nenajdeme, zde vznikaly jak z náboženských tradic (oddělováním), tedy převážně z křesťanství, tak byly importovány ze Spojených států a to ponejvíc na přelomu 19. a 20. století, a poté v 60. letech 20. století (Vojtíšek 2007: 15). Množství nových náboženských hnutí u nás je ještě nižší. To však neznamená, že by se zde vyskytovaly jen sporadicky, pouze naše republika zaostává za západní Evropou a USA, a to především kvůli totalitnímu režimu, který zde do roku 1989 vládl, a kde nepanovala ani náboženská svoboda. Vojtíšek uvádí, že v této době (rok 2007) se v České republice vyskytuje více než stovka podobných hnutí, ve Spojených státech bychom jich však napočítali přes dva tisíce (Vojtíšek 2007: 16-17).

Štampach píše, že na našem území se po antináboženských vlivech, které se objevovaly již za první republiky a pokračovaly nejmarkantněji v 50. a 60. letech, jakožto vrcholu komunistické modernizace, se v 90. letech na našem území opět začalo

dařit tradičním církvím (Štampach 1994: 1-2). Podle Nešpora šlo však pouze o dočasný trend, který po přibližně deseti letech „vyrchal,“ a počet členů především římskokatolické církve se opět radikálně snížil (Nešpor 2007: 23-24). Dařit se ale začalo i novým náboženským hnutím, a to především v řadách vzdělanější mládeže, která stejně jako dříve mládež na západě, začala pátrat po alternativách (Štampach 1994: 1-2).

V komunistickém režimu bylo povoleno pouze 18 náboženství (skládajících se z křesťanských a judaistických věr), které byly pod státním dohledem, jakákoliv jiná náboženská činnost bez povolení státu nebyla umožněna (Vojtíšek 1998: 16). O dalším legislativním vývoji v ČR se dočteme v kapitole *Legislativa v České republice*.

Po roce 1989 se v naší republice uchytila např. tato hnutí: Hare Kršna, tzv. munisté, Děti Boží, Scientologická církev, ze starších tzv. mormoni, Svědkové Jehovovi, hnutí Grálů, atd. V povědomí většiny z nás nejspíše zůstali imanuelité (a jejich duchovní vůdce Jan Dvorský resp. Parsifal Imanuel), hnutí, které v ČR vzniklo a nebylo odnikud dovezeno, a jehož provázek jeden z nejostřejších konfliktů s médii a společností (Vojtíšek 2007: 17; 41). Výčet více nových náboženských i s některými popisy najdeme v kapitole *Vybraná nová náboženská hnutí působící v ČR*.

Vhodným prostředím pro vznik alternativních náboženství je pluralitní společnost, tedy prostředí, kde vedle sebe může existovat více věr a názorů, aniž by byly tyto víry a názory potlačovány. V unitární společnosti uchycení nových náboženských idejí spočívá především na oddělení se z tradiční věrouky, jakožto jedné z variant podobných věr, v jiném případě bývá takováto věrouka potlačena. Jednou z důležitých podmínek je též střetávání kultur na poli globalizace, kdy vzniká ve světovém měřítku multikulturní klima (Vojtíšek 2007: 14). V takovémto prostředí již nedochází pouze k oddělování nových náboženských hnutí od tradičních, ale vznikají novotvary, které synkretizují, tedy berou si z více učení a věrouk to, co považují za žádoucí, popřípadě se snaží obrodit své původní domácí náboženské tradice (Hora 1995: 93).

Sociální vědci 20. století se domnívali, a vše tomu nasvědčovalo, že moderna půjde ruku v ruce se sekularizací³, kdy již náboženství nebude mít pro moderní společnost žádnou váhu a všichni se bez něj obejdeme. Indikátorem tohoto jevu byl úbytek věřících, kteří se různě nábožensky angažovali, tedy chodili do kostelů, nechávali křtít své děti, dodržovali náboženské příkazy aj. Tito vědci se však v lecčem

³ Sekularizace – „proces postupné ztráty významu náboženského přesvědčení, praktik a institucí v moderní společnosti“ (Jandourek 2001: 212-213).

mýlili, došlo sice ve většině částí (především západní) Evropy k úbytku věřících, resp. těch, kteří dodržovali tradiční náboženské zvyky, a k oddělení státních institucí od církve, avšak potřeba náboženskosti⁴ zde stále zůstala, ta se však začala projevovat jinými způsoby. Sociologické výzkumy, které sledovaly náboženskost před církevní příslušností, ukazují, že jak naprostá nevíra v transcendentno (tedy ateismus), tak oddaný fundamentalismus, jsou dva extrémy, které se v Evropě vyskytují pouze okrajově. Mezi těmito krajními mezemi se vyskytují dvě třetiny Britů a více jak 80% Švédů. Většina Evropanů tedy věří v cosi nás přesahujícího, ať tomu říkají jakkoliv (Nešpor 2007: 9; 130-131). Ve stejné situaci se nachází Česká republika, ačkoliv se tvrdí, že je nejateističtější zemí na světě, a mnohé výzkumy by tomu mohly napovídat – např. v roce 2001 se více jak 59% obyvatel o sobě vyjádřilo, že jsou nevěřící a pouze 32%, že věřícími jsou. Jakmile však odhédneme od institucionalizovaného náboženství, zjistíme, že situace u nás není tak jednoznačná, protože pouze 14% obyvatel tvrdí, že neexistuje Bůh, ani jiná síla nad námi, 43% obyvatel se domnívá, že „amulety občas přinášejí štěstí“ a skoro 52% připouští, že „někteří věštcí mohou předvídat budoucnost.“ Tyto údaje vypovídají o proměně české religiozity, kdy obyvatelstvo nedůvěřuje církvím, nevypovídají však o jejím snížení (Václavík 2007: 5).

Protestní hnutí, které působilo v 60. letech 20. století na západě, se projevilo v překročení pomyslné hranice moderny v novější postmodernu, a stalo se součástí majoritní kultury. To se začalo projevovat vyšší nedůvěrou ve vědu, péčí o přírodu, zájmem o tajemství a symboliku, aj., tedy podobným způsobem, jako se vyjadřovala kontrakultura 60. let. Sympatie si tak začaly získávat reformované církve, ale i nová náboženská hnutí (Štampach 1992 dle [Hora 1995: 208]). Nejvíce pravděpodobně získalo hnutí New Age.

Postmoderním fenoménem se tak stalo, kromě částečného návratu k explicitní víře (zahrnující tradiční i netradiční organizovaná náboženství), především implicitní náboženství v privátní formě, tedy takové, kdy si jednotlivci vybírají mezi množstvím nabídek různého spirituálního (ale i světského) druhu, a ani sami sebe za věřící nemusí považovat.

K rozšíření individuace náboženství napomohl sekulární stát, který nepřímou svou nejednostranností a pluralitou na základě náboženské svobody podporuje

⁴ Náboženskost – potřeba odpovědi na otázku, týkající se víry, např. co následuje po smrti, existuje-li zde něco, co nás přesahuje apod.

libovolný výběr mezi spirituálními nabídkami. Díky tomu je z veřejného života vytlačováno tradiční náboženství (Lužný 1997: 155).

Jednou z podob implicitního náboženství je hnutí New Age, které se také řadí mezi nová náboženská hnutí, i když ve skutečnosti o hnutí v pravém slova smyslu nejde. New Age je stejně jako většina nových náboženských jevů na západě spojena s kontrakulturou 60. let, do obliby majoritní společnosti na západě však vešla až v letech 80. (u nás po pádu komunismu v letech 90.). Praktikující, resp. „zákazníci“ tohoto směru nehledají autoritativního vůdce, ale zajímají se spíše o svůj vlastní duchovní růst. New Age je souborem nauk a činností, do čehož je zahrnován i prodej spirituálních knih, nahrávek, čajů, souborem terapeutických center, atd. Do tohoto „hnutí“ jsou zahrnováni i ti, kteří se někdy nechají zlákat např. astrologií, horoskopy, léčitelstvím, duchovním cvičením apod. Tento typ spirituality se vyskytuje pouze v západních společnostech, popř. ještě v Japonsku a nenalezneme u ní jednotnou strukturu či společné rituály (Nešpor 2007: 133-135). Na konci 20. století vzrostl počet příznivců New Age v Evropě o 300%, proto se v tomto ohledu hovoří o spirituální revoluci, i když tradiční religiozita nebyla tímto druhem neviditelného náboženství nahrazena (Nešpor 2007: 137-138).

Další podobou neviditelného (implicitního) náboženství, které se dnes usadilo především v USA, je náboženství občanské. Projevuje se vírou v nacionalismus, „soutěživý individualismus a víru v neomezený ekonomický růst spolu s etickými hodnotami, které tvoří jeho nepřekročitelné hranice. Je prolnutím moderních sociálních forem s náboženskými základy, které jim daleko předcházely“ (Nešpor 2007: 128).

V minulosti jsme se s implicitním náboženstvím mohli především v Evropě a Asii setkat ve víře v nacismus či marxismus, které se dnes v Evropě vyskytují již jen v menších uskupeních krajních nacionalistických či komunistických stran či hnutí. Podle Taylora měly tyto formy implicitního náboženství krátkou životnost a pro dnešní (postmoderní) dny je významnější posun k subjektivismu (Taylor 2002 dle [Nešpor 2007: 122]).

Mezi implicitní náboženství bývají někdy řazeny také ekonomické subjekty, které fungují na tzv. multilevel marketingu (např. firma Amway), v němž hraje roli pyramidová struktura distributorů zboží. Cílem jednotlivce v organizaci je vytvořit si síť odběratelů, ale i síť jiných distributorů, kteří pod ním pracují. Tyto organizace mívají propracované „misie,“ které zpravidla začínají pozváním distributorem na přednášku,

kde se školený řečník snaží působit na přítomné, které se tak pokouší dostat do řad organizace.

Dalšími takovými neviditelnými náboženstvími může být např. věda, ideologie pokroku a konzumu, kultura aj.

5. Typologie nových náboženských hnutí

Obtížnost tohoto tématu tkví také v typologii, tedy v rozdělení nových náboženských hnutí do kategorií. Dalo by se říct, co autor, to jiná typologie. I zde záleží na teoretickém ukotvení jich samotných, ale i z jakého pohledu či pomocí jakého atributu jsou tato nová náboženská hnutí tříděna. Pokusím se tedy o výčet více nestejnorodých podob.

Štampach, jako teolog, dává větší prostor křesťanství a vychází z původu těchto hnutí, dělí je takto:

- Nová křesťanská společenství – letniční hnutí (Apoštolská církev, Křesťanské společenství), Církev adventistů, lefébvristé aj.
- Společnosti na pomezí křesťanství – Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů (tzv. mormoni), Svědkové Jehovovi, Církev sjednocení (tzv. munisté) aj.
- Západní esoterismus – často čerpá z křesťanství a judaismu esoterní prvky (astrologie, kabala, alchymie, magie, novověký okultismus), mezi hnutí např. antroposofické hnutí, hnutí Grálů, satanismus aj.
- Směry inspirované orientem – hnutí Hare Kršna, Transcendentální meditace aj.
- Psychokulty – např. Scientologická církev.
- New Age (Štampach 1994: 5-13).

V **Horově** díle se můžeme setkat s následujícími děleními, nejprve podle stupně vývoje:

- Sektářské tendence vyskytující se na půdě církve.
- Vznik „sekt“ na půdě církve, avšak rychle se vyhraňují a osamostatňují.
- „Sekty“ živelně vzniklé, absorbující více učení.
- Přeorientované „sekty“ na jiné učení (Hora 1995: 85-86).

Další dělení předkládá Hora podle doktrinnálního zařazení. Je zde zdůrazněno, že nebude uvádět příklady, protože věrouka hnutí se může neustále proměňovat, stejně tak nemusí jejich doktrína odpovídat náboženské praxi:

- „Nadměrné zdůrazňování nadějně eschatologické⁵ očekávání zásadního zvratu v lidských dějinách a nastolení božího království (...)“ – doktrína se většinou zaměřuje na posmrtnost, jakožto kontrast k pozemskému životu.
- „Vytvoření ideálního společenství již – a především, ne-li výhradně – v tomto světě.“
- Důraz na „léčebné, psychoterapeutické či meditativní praktiky“ – religiozita leží v pozadí či je okrajová.
- „Zájmové aktivity“ – zájem o filozofické, náboženské či metafyzické oblasti, které však neaplikují ve svém reálném životě.
- Zneužívaná hnutí autoritami – šarlatáni, ambiciózní vůdci (Hora 1995: 107-112).

Wallis předkládá dělení podle přístupu nových náboženských hnutí ke světu:

- Svět odmítající – charakterizuje je domněnka, že lidstvo ztratilo kontakt s Bohem, což se negativně projevuje ve společnosti (materialismem, hédonismem, ničení životního prostředí aj.), oni mají recept, jak tento neduh vyřešit. Jejich charakteristickým rysem je uzavírání se před světem. Patří sem např. Svatyně lidu, Boží děti, Svědkové Jehovovi aj.
- Svět přijímající – vyznačují se relativní absencí organizovanosti. Svět neberou jako nepřátelský, je však možné jej změnit k lepšímu skrz jedince. Tato hnutí jsou tedy zaměřena na individuum a jeho úspěšný či spokojený život. Patří sem např. Transcendentální meditace, Silvova metoda, Scientologická církev aj.
- Svět obývající – není spojováno se sociální náboženskou skupinou. Proti tradičním náboženství se staví negativně (vyčítají jim formalizovanost), avšak proti světu neutrálně. Charakterizuje je snaha o náboženskou autentičnost a individuální náboženskou zkušenost. Patří sem např. neo-pentekostální hnutí, nekřesťanského původu Subud, Aetherius aj. (Wallis 1984 dle [Václavík 2007: 73-81]).

Mezi sociálními vědci se nejčastěji setkáváme s historicko-genealogickou klasifikací, tedy takovou, která sleduje kořeny jednolitých nových náboženských hnutí. Tuto

⁵ Eschatós - poslední.

typologii využívá ve svých knížkách např. Vojtíšek,⁶ Barrett,⁷ Lužný.⁸ Posledně jmenovaného zde uvedu, protože s podobnou typologií budu pracovat i v kapitole *Vybraná nová náboženská hnutí v ČR*.

Lužný tedy dělí nová náboženská hnutí takto:

- Vycházející z křesťanství – letniční hnutí, Rodina, Církev sjednocení, aj.
- Vycházející z judaismu – např. rastafariáni.
- Vycházející z hinduismu – hnutí Haré Kršna, Sahádža jóga, Šrí Činmoj, aj.
- Vycházející ze sikhismu – Mise Božího světla, Eckancar aj.
- Vycházející z buddhismu – skupiny zenového buddhismu, Ničiren šošu, aj.
- Vycházející z okultismu – hnutí Grálů, UFO kultury, satanismus aj.
- Nábožensko-psychologická hnutí – Silvova metoda, Scientologická církev aj.
- Hnutí New Age (Lužný 1997: 48).

Václavík s historicko-genealogickou klasifikací polemizuje a vytýká jí několik chyb. Tato typologie podle něj nedokáže zařadit hnutí, jako je New Age, ale ani hnutí, která jsou kombinací vícera proudů. Polemizuje též s přílišným zjednodušením těchto kategorií (Václavík 2007: 118-119, 123-124). Autor však konkrétní podobu klasifikace, tak jak by měla vypadat, nevypracovává.

Určitých nevýhod si však všímá i Lužný, jakožto zastánce své typologie. Největší nevýhodu vidí v možnosti přehlédnutí diskontinuit, tedy nových náboženských hnutích, především menších, která vznikla autenticky „bez kořenů.“ Všímá si i problému, kdy jsou dějiny brány pouze na základě tradičních náboženství, tedy jakéhosi „centrického“ pohledu (Lužný 1997: 48).

⁶ VOJTÍŠEK, Z.: *Nová náboženská hnutí a jak jim porozumět*. Beta Books, Praha 2007.

⁷ BARRET, D. V.: *Sekty, kultury, alternativní náboženství*. Ivo Železný, Praha 1998.

⁸ LUŽNÝ: *Nová náboženská hnutí*. Masarykova univerzita v Brně, Brno 1997.

6. Teoretické přístupy k novým náboženským hnutím

V odborné literatuře, ale i v jiných zdrojích se můžeme setkat se třemi teoretickými přístupy k alternativním náboženstvím, a to teologickým, psychologickým a sociologickým přístupem. Teologický vychází od zástupců místního tradičního náboženství, psychologický od intervenujících psychologů a psychiatrů, sociologický od religionistů a sociologů. První dva zmíněné se na nová náboženství dívají spíše negativně a zaujatě již z podstaty svého zaměření, a více s obtížemi lze v jejich literatuře nalézt relevantní informace pro vědecké potřeby. Třetí z nich si snaží zachovat vědecký a nehodnotící odstup.

6.1 Teologický přístup

Tomuto přístupu je vlastní nikoliv popis faktu, ale převážně jeho etické zhodnocení na základě svého přesvědčení a víře (Zbiral 2007: online). Teologický přístup tedy vychází z náboženské normy, která se v konkrétní společnosti vyskytuje a je zastávána převážně místními teology. Podle této normy hodnotí i ostatní náboženské skupiny, které se nějakým způsobem liší. V ČR jí je převážně křesťanská církev či judaistické vyznání, jinde však může být standardem jiné tradiční náboženství, např. v jihozápadní Asii (Irán, Irák, Uzbekistán aj.) jím bude islám, popř. menší tradiční náboženství, které se zde může také vyskytovat a je islámem tolerováno. Náboženství, které se od standardu odchyluje a není tolerováno, je bráno hereticky, v případě křesťanství se mohou vyskytovat různé jiné hodnotící přívlastky, jako je nekřesťanské, nebiblické či pseudokřesťanské. Těmito přívlastky je a priori vyjadřován nesouhlasný postoj k odlišným náboženským hnutím (Lužný 1997: 14).

Výslednicí teologického studia nových náboženských hnutí bývá buď ostrá kritika, nebo snaha se poučit a využít toto poučení ve prospěch své náboženské tradice, která může mít upadající charakter ve společnosti. V druhém případě jsou teologové přístupní i dialogu s těmito novými formami náboženského vyjádření. Tuto vstřícnost lze najít však jen výjimečně (Lužný 1997: 14-15).

Autory, které lze k teologickému hledisku přiřadit, jsou např. u nás Štampach, Vojtíšek. Je však třeba upozornit, že ne všichni autoři jsou svým teologickým postojem stejnou měrou ovlivněni. Např. Vojtíšek ve své knize *Nová náboženská hnutí* postupuje

relativně nestranně. Některé relevantní informace se však dají nalézt také u Štampacha. U autorů vycházející z tohoto přístupu je však potřeba postupovat s obezřetností.

6.2 Psychologický přístup

Psychologický přístup zkoumá dopady nových náboženských hnutí na psychiku jedinců. Proto se nejčastěji soustřeďuje na způsob získávání nových členů (podle nich převážně technikou vymývání mozků), na dopady, které má toto členství na mentální zdraví a na terapeutické působení, které je možno poskytnout. Autoři tohoto přístupu vycházejí často z předpokladu, že alternativní náboženská hnutí mívají ve svých řadách nějakým způsobem psychicky narušené jedince, které je třeba terapeuticky zbavit jejich vazby na tato náboženská hnutí. Kromě psychiky členů (jak budoucích, přítomných či minulých) zkoumá psychologický přístup i psychiku vůdců těchto hnutí, kteří jsou nejčastěji charakterizováni jako autoritativní, charismatické osobnosti „určující značnou část života členů skupiny.“ Někteří autoři mluví také o jejich psychických úchylnkách a poukazují na manipulaci, která se v těchto hnutích objevuje s poukazem na tragické případy, jež se v některých náboženských společenstvích vyskytly (Lužný 1997: 16).

Vedle kritického zaměření existuje ještě jiný psychologický pohled na členství v podobném uskupení, a to takový, kdy je naopak doporučováno následování v případě problémovosti dotyčného např. z důvodu užívání drog, kriminálních deliktů apod. V takovém případě je alternativní náboženství bráno jako dobré socializační prostředí, které problémového jedince přivede na správnou cestu. Tento pozitivní přístup je však výjimečný (Lužný 1997: 17).

Příkladem autorů psychologického přístupu mohou být např. zahraniční autoři Abgrall⁹ či Büchnerová¹⁰, u kterých je možno nalézt již v úvodu jejich knížek příklady patologických kriminálních případů nových náboženských hnutí (sami používají spíše termín sekta), které jsou předem, aniž by bylo cokoli třeba zdlouhavě vysvětlovat, hlavními důvody pro boj s těmito hnutími. Abgrall vychází z psychiatrické a kriminologické praxe, kde se musel konfrontovat převážně s patologickými jevy těchto společenství, což ho k jeho pohledu opravňuje. V ČR se můžeme s tímto přístupem setkat např. u Blažka, Remeše. I u těchto autorů lze nalézt některé relevantní informace, je ale potřeba brát na zřetel silně hodnotící a subjektivní charakter těchto informací.

⁹ ABGRALL, J.-M.: *Mechanismus sekt.* Karolinum, Praha 1999.

¹⁰ BÜCHNEROVÁ, B.: *Co máme vědět o sektách.* Amulet, Praha 1999.

6.3 Sociologický přístup

Sociologický přístup využívá sociologie (resp. sociologie náboženství) a religionistika. Tento přístup vnímá nová náboženská hnutí jako sociální skupiny „a sociologickými metodami se pokouší objektivně uchopit faktickou skutečnost“ (Zbíral 2007: online). Jinak řečeno snaží se být nestranný a neutrální, tedy splňovat punc vědeckosti, z toho důvodu neurčuje co je normální a co ne, resp. o to alespoň usiluje. Hlavním cílem je interpretace, která si s sebou nemá brát subjektivní zabarvení sociálního vědce. Proto je třeba v sociologickém přístupu postupovat reflexivně a snažit se cílevědomě eliminovat alespoň nejkřiklavější předsudky (Lužný 1997: 18).

Jak již bylo psáno výše, sociologický přístup nahlíží na nová náboženská hnutí z pohledu substančního či funkcionálního, tedy buď pátrá po společné podstatě náboženských hnutí, nebo hledá funkce, které jsou pro jednotlivce či společnost důležité. Protože je sociologie multiparadigmatickou vědou, přistupuje k náboženství z různých úhlů. Kromě pátrání po podstatě či funkci lze ze sociologického hlediska přistupovat k náboženským hnutím i z pohledu makro či mikro úrovně, tedy může zkoumat náboženství v sociokulturní (celospolečenské) rovině, „v rovině náboženských skupin i v rovině individuálního života.“ V rovině celospolečenské se sociologie zaměřuje na proměny náboženství v dějinách, v rovině náboženských skupin na institucionalizaci hnutí, vznik a rozložení moci (hierarchii), v rovině individua zkoumá náboženskou socializaci a konverzi (Lužný 1997: 18).

Pozitivum sociologického přístupu, tedy snaha o určitou objektivitu, může být ale i jeho negativem. Protože je sociologie zaměřena čistě na lidskou dimenzi a neměla by pronášet hodnotící soudy, je tímto také ohraničena, proto nemůžeme tvrdit, že sociologický přístup nám dává ucelené poznání o náboženství (či o nových náboženských hnutích, pozn. FŘ) (Nešpor 2007: 24).

Mezi autory sociologického přístupu patří v ČR např. Lužný, Nešpor, Václavík.

Z důvodu, že protagonisté jednotlivých přístupů vychází z různých myšlenkových a ideových základů, dospívají k naprosto rozdílným závěrům (Zbíral 2007: online).

7. Bojovníci proti novým náboženským hnutím

7.1 Antikultovní hnutí

S vysokým růstem nových náboženských hnutí především v 60. letech v USA a západní Evropě, a s některými kriminálními činy těchto hnutí, začaly zaznívat kritické ohlasy, které se stavěly na odpor. Prvotní kritika zaznívala z úst jednotlivců, od kterých se rozvinula institucionalizovaná forma. V USA tak v 70. letech vznikla antikultovní hnutí jako např. American Family Foundation, Citizens Freedom Foundation, aj., v ČR pak podle Lužného především Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů, která byla založena v roce 1993 a jejímiž představiteli jsou např. Vojtíšek, Remeš či Štampach. Tento institut pořádá různé semináře a konference pro školy a jiné instituce, její zástupci vystupují často v médiích, čímž vytvářejí obraz nových náboženských hnutí na veřejnosti (Lužný 1996: online). Dnes dále zpřístupňuje svou knihovnu a poskytuje sociální poradenství. Cílem jeho vzniku bylo poskytovat informace české společnosti o nových náboženských fenoménech (Vojtíšek 2006: online). Tyto informace však bývají podle Lužného často zkreslené a postavené na ideologiích, které vychází z bojovnosti proti těmto hnutím, nikoliv na nehodnotící „objektivnosti,“ jak by měla být tato hnutí zkoumána a interpretována (Lužný 1997: 142-143).

O antikultovním hnutí nelze hovořit jako o jednotném spolupracujícím proudu, tento termín zahrnuje množství organizací a autorů, kteří nebývají většinou nijak propojeni (Zbiral 2007: online). Bromley a Shupe rozlišili dva přístupy antikultovních hnutí, a to náboženský, který v alternativním náboženství vidí herezi, a sekulárně-racionální, který „zdůrazňuje spíše psychologickou manipulaci a traumata“ (srovnej s teoretickými přístupy, pozn. FŘ) (Bromley, Shupe 1995 dle [Lužný 1996: online]). Lužný tyto přístupy ilustruje na českém prostředí, tedy na zmíněné Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů, u něž spatřuje oba „antikultovní znaky,“ tedy náboženské i sekulární. Nová náboženská hnutí jsou nepřipustná kvůli nekřesťanskosti (někteří členové, např. Štampach zastává), ale i kvůli rozporným tendencím v rámci moderní doby, které se odrážejí v těchto nových náboženských fenoménech podřízeností, manipulací, finančními machinacemi, aj., které tak brání individuální svobodě (zastává např. člen hnutí Remeš) (Lužný 1996: online).

Antikultovní hnutí spatřují jako hlavní znak alternativního náboženství ve rozvracečských tendencích, jak na individuální, tak společenské rovině. Podle

Bromleyho antikultovní ideologie obsahuje tyto prvky: „historicky založené vysvětlení vzniku těchto rozvratných sil, popis mocných sil zla, schopných podkopat původní přirozený charakter jedince a přeměnit jej ve svůj protiklad, označení anti-sociálních osob a skupin, plánujících a koordinujících rozvracečské aktivity,“ na základě toho upozorňuje společnost na toto nebezpečí „a formuluje léčebný program, který má být dodržen, pokud chceme odvrátit katastrofu.“ Obě rozdělení obsahují tyto prvky s důrazem na své vymezení (Bromley, Shupe 1995 dle [Lužný 1996: online]). Z prvně zmíněného rozdělení vychází především teologové, z druhého lékaři, psychologové či novináři.

Podle „antikultovců“ bývá členům hnutí změněna identita, tedy jsou „přeprogramováni.“ K „vyléčení“ musí být opět tzv. deprogramováni, aby jim tak byla navrácena identita původní, která byla tou správnou (Lužný 1997: 139-140).

První „vlaštovky“ deprogramování se začaly objevovat s rozvojem antikultovních hnutí v 70. letech. Ty nejtvrději se vyznačovaly únosem členů alternativních náboženství, kdy se na ně na odlehlem místě intervenčně působilo, čímž byla snaha jej odpoutat od domovského hnutí a navrátit jeho myšlení do „normálu.“ Představitelem takového deprogramování byl např. Ted Patrick, který v 70. letech v USA deprogramoval přes 1500 členů různých společenství (např. Hare Kršna, Scientologie, Boží děti). Časem však bylo deprogramování ze světa vymýceno, resp. zmírněno, a to především díky kritikům, kteří „poukazovali na používání násilí a porušování náboženské a osobní svobody i některých zákonů“ (Lužný 1997: 140).

Antikultovní hnutí si nesou v pozadí argumentací prvek snahy uspořádat složitou realitu do jednoduchých schémat, které pak vydávají za realitu samotnou, a prvek harmonizace nynějšího „normálního“ světa, který je třeba udržet, což často činí podtaktovkou vědeckého poznání a objektivnosti (Lužný 1997: 144).

7.2 Média

Média prvotně nesledují cíl někoho poškodit, jejich hlavním posláním je vydělat peníze, které proudí ze sledovanosti. Proto musí zaujmout co nejvíce diváku, čtenářů, posluchačů, aj. To ale není lehký úkol, všichni máme jiné zájmy, jiný intelekt, jiné hodnoty. Většina médií se proto musí přizpůsobit většině, tedy průměrné inteligenci, průměrným hodnotám a průměrným zájmům, které zaručí vyšší sledovanost. Stejně tak

„průměrného“ jedince nebaví číst, sledovat apod. velmi dlouhé informace. Z toho vyplývá, že média nemohou informovat příliš obsáhle a ani příliš náročně či nezaujatě, což často vede ke zkresleným a povrchním informacím, které se mohou snažit zapůsobit na co nejširší publikum např. informacemi vyvolávající úžas. Nová náboženská hnutí (média používají spíše výraz sekta) k tomu přímo vybízí, protože ukrývají určitá tajemství, jsou již z minulosti známy některé, i když spíše výjimečné závažné kriminální případy (vraždy, sebevraždy, mučení či „okrádání“ svých stoupenců), některá se vyznačují izolací, silným autoritativním vedením apod. Média dávají přednost právě takovýmto společenstvím, tedy tvrdým novým náboženským hnutím před méně konfliktními, které nemusí obecnost tolik zaujmout.

Vojtíšek v souvislosti s médii zmiňuje přílišnou generalizaci, a to především v myslích individuí, kteří informace přijímají. Vidí-li mluvit např. v televizi o jedné „sektě,“ zobecní si tento poznatek na všechny ostatní, které se v jejich očích mohou jen obtížně ospravedlnit. Ve veřejném mínění tak převáží stereotypy (Vojtíšek 2007: 38-39).

Nejnámějším mediálním obrazem nového náboženského hnutí u nás je pravděpodobně společenství imanuelitů kolem Jana Ditricha Dvorského a jeho manželky, který se pasoval na Parsifala Imanuela, tedy mesiáše (Syna člověka), jenž měl být vtělením Abd-ru-shina (zakladatel a již mrtvá charismatická autorita hnutí Grálů). Největším prohřeškem u tohoto hnutí bývá zmiňována absence školní docházky dětí stoupenců i vůdců, za vlastní děti tak byli v ČR Dvorský s manželkou stíháni. Toto již neexistující společenství, resp. osobnost Dvorského zajímá média dodnes.

Následující úryvek popisuje život v jejich komunitě „mediálním“ stylem. „Pomocníci Syna člověka žili v komunitách velmi izolovaně. S nikým se prakticky nestýkali, přerušili styk s rodinami, jejich děti nechodily do školy, v komunitě dostali nová jména; knihy, noviny, časopisy i jiné sdělovací prostředky byly „převrácenecké“, a tedy škodlivé. Pracovali především na novém vydání knihy Syn člověka a později na její distribuci, a to většinou velmi pozdě do noci. Kromě toho podstupovali očišťovací kůry a půsty, takže ztráceli desítky kilogramů své váhy. Jedna žena v komunitě bez asistence lékaře potratila. Fyzicky zubožení a psychicky zlomení byli po čase pomocníci jeden za druhým vylučováni“ (Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů 2006: online).

Média se snaží zaujmout také svými titulky, které bývají taktéž spíše negativní, protože nekonfliktní společenství nejsou ničím zajímavé. Takto vypadají např. tři titulky

z internetového serveru iDNES.cz: „Dcera odmítla vstoupit do sekty rodičů, vyhodili ji na ulici“ (iDNES.cz 2009: online); „Policie našla ve svatyni texaské sekty postel pro znásilňování;“ (iDNES.cz 2008: online); „Ruská sekta natáčela porno se zhypnotizovanými ‘ovečkami‘“ (iDNES.cz 2009: online).

Vrhnou-li média špatné světlo na konkrétní náboženské hnutí, již jen s obtížemi se jej toto hnutí zbavuje. Situace se stává ale složitější především pro ta společenství, která s popisovaným hnutím nemusí mít nic společného, přesto na ně tento „stín“ dolehne. Všechna alternativní náboženství ale nelze brát také jako „nevinné“ nemající na danou situaci vliv, jejich role zde může být též značná.

7.3 Majoritní společnost

Většinová společnost a její členové se snaží eliminovat ve svém okolí nežádoucí jevy a naopak podporovat jevy žádoucí (Blažek a kol. 2002: 8). Nežádoucím jevem je ale pro společnost vše, co se odchyluje od normálu, a žádoucím naopak, co je v daném společenství „normální.“ Norma nám však nic neříká o tom, zda je daná „věc“ správná či špatná „objektivně.“ Nová náboženská hnutí jsou jevem deviantním (tedy odchylují se od normálu), proto ať jsou tato hnutí prospěšná či nikoliv, bývá na ně pohlíženo kriticky, a existuje ve společnosti snaha o jejich eliminaci.

Konflikt a negativní reakce okolí vyvolává v podstatě každý jiný způsob života, u nových náboženských hnutí tak může jít např. o mravní normy, které porušuje. Tak společnost negativně pohlíží např. na hnutí Děti Boží, které podněcuje časté střídání sexuálních partnerů uvnitř společenství včetně sexuálních misí vůči okolí (Vojtíšek 2007: 40-41).

Alternativní náboženství bývá odmítáno tím více, čím je vzdálenější zavedenému náboženství v dané lokalitě. V ČR tak bývají kritičtěji odmítány ta hnutí, která nemají křesťanskou vazbu (Hora 1995: 77). Výjimkou by mohli být Svědkové Jehovovi, kteří z křesťanských tradic vycházejí. Jejichž neobliba v majoritní společnosti podle mého mínění pramení především z horlivých misí, a některých nepopulárních věroučných praktik, jako je zákaz transfuse krve nebo čekání na armagedon (konec světa, kdy přežijí či budou znovu na svět přivoláni, jen ti nejvěrnější).

Z řad majoritní společnosti bývají s hnutími v nejvyšším konfliktu rodiny, které mají mezi sebou příslušníka patřící do takového společenství. Blízcí se většinou snaží

zabránit vstupu svému příbuznému, popř. usilují o jeho výstup. Podle Vojtíška jde však o snahu kontraproduktivní, protože čím větší výpady vůči němu podnikají, tím je nižší šance, že bude své rodině důvěřovat. Takové útoky mohou být spíše snahou vnutit svému příbuznému jejich rodinné hodnoty (Vojtíšek 2007: 165-166; 170).

Dalšími bojovníky z řad většinové společnosti mohou být např. bývalí členové hnutí, občanské organizace aj.

Pro veřejnost se často stávají vlastními myšlenky, které jsou jednoduššího rázu a jsou dobře srozumitelné (např. teorie vymývání mozku, kriminalita). Takové myšlenky předkládají média, ale i organizace, které se snaží proti novým náboženským jevům bojovat (Lužný 1997: 105). Nemá-li člověk s takovými jevy bezprostřední zkušenost a čerpá-li informace pouze z takovýchto zdrojů, velmi lehce sklouzává k negativnímu a bojovnému postoji.

7.4 Tradiční a alternativní náboženství

Stejně jako jednotlivci nemají rádi odlišnosti ve svém okolí, negativně se k odlišnostem staví zavedená i nová náboženství. První zmíněná bojují převážně proti novým náboženským hnutím, ale někdy i proti jiným zavedeným náboženstvím, druhá převážně vůči etablovaným náboženstvím v dané lokalitě, často ale také i proti netradičním projevům. Záleží však na okolnostech a odlišnostech jednotlivých společenství. Ne všechna hnutí se proto vyznačují stejně silnou netolerantností, některá (např. Hare Kršna) jsou k mezináboženskému dialogu přístupná. Podle Hory k tomuto dialogu spějí i zavedená náboženství, především však k mezináboženskému dialogu vůči stejně postaveným, tedy také etablovaným (Hora 1995: 91).

Takto může vypadat kritický názor představitele křesťanské církve a Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů vůči alternativním náboženstvím: „Sektářské tendence škodí jednotlivcům mimo jiné tím, že zužují vědomí, omezují vzdělání, vytrhují z kulturní tradice, činí člověka závislým na samozvaných autoritách, pěstují v duši strach.“ Dále „oslabují rodinné a přátelské svazky, odvádějí celé skupiny od spoluzodpovědnosti za veřejné věci“ (Štampach 1994: 13). Jiná víra je tak často brána hereticky nebo alespoň silně nebezpečně, a která není ani hodna srovnání s jejich zavedenou „normální“ věroukou.

Představitelé církví se jen obtížně smiřují s rovnoprávností s jinými (především registrovanými) náboženstvími a tolerantností některých států vůči těmto odlišným dogmatům (Hora 1995: 84).

Alternativní náboženská hnutí se vůči jiným vírám staví také převážně negativně, vůči zavedeným náboženstvím již ze samotné podstaty své existence, tedy z podstaty protestu proti majoritní společnosti a jejím projevům. Proti ostatním dogmatům (včetně tradičním) se ale často staví především kvůli pocitu výlučnosti a jedinečnosti (Hora 1995: 91). Stává se ale, že i „tolerantní“ nové náboženské hnutí sledující touto tolerancí spíše vlastní zájmy pro své přijetí společností, se po tomto přijetí stává stejně nesnášenlivým vůči jiným vírám a usiluje o jejich eliminaci (Hora 1995: 87).

7.5 Stát

Liberálně-demokratické státy se snaží nalézt hranici, kdy je dobré tolerovat náboženská vyznání za každou cenu na jedné straně (což deklaruje Listina základních práv a svobod), a kdy již je toto náboženské vyznání nebezpečné např. porušováním právního řádu, silně negativním vlivem na občany aj. na straně druhé. Demokratické státy tuto situaci řeší různě, některé se kloní k alternativním náboženstvím více perzekučně, jiné jim dávají větší prostor. Více tvrdě se k hnutím staví převážně národní státy, které mají ve své zemi zkušenosti s jednou z některých tragédií týkající se převážně sebevražd a vražd stoupců náboženského společenství. Dá se však všeobecně tvrdit, že sekulární a demokratické státy pronásledují jiná náboženská vyznání mnohem méně, než státy teokratické či totalitní.

Sekulární stát by měl teoreticky zabezpečovat konkurenční náboženské prostředí bez jakékoliv zvýhodňování. To se však v praxi neděje a stát často jedná na základě tradice a konkrétních politických, sociálních a kulturních souvislostí. Zavedené náboženství tak většinou se státem spolupracuje v rámci tvorby zákonů a stát na ně klade ohled (Lužný 1997: 146-147). To je tedy hlavní důvod, proč jsou nová náboženská hnutí i zákonně znevýhodněna.

Vojtíšek ilustruje boj státu proti netradičním náboženstvím na příkladu Francie, jejíž parlament reagoval na tragédie Řádu Chrámu slunce, který působil ve Francii, Belgii, Švýcarsku a Kanadě. Toto hnutí se „proslavilo“ v letech 94, 95 a 97

hromadnými sebevraždami a vraždami na různých místech zmíněných zemí. Parlament tak roku 2001 přijal „zákon o sektách,“ který obsahoval seznam 173 náboženských společenství, která měla vykazovat nejméně jedno z „kritérií nebezpečí“ (Vojtíšek 2007: 47).

Mnohem horší situaci pro nová náboženská hnutí ale představují totalitní a teokratické režimy, které využívají velmi silné a někdy i brutální perzekuční strategie, jako jsou pronásledování, věznění i popravy stoupenců těchto hnutí.

Takovým pronásledovaným náboženstvím je např. Bahá'í v Íránu (vládou s teokratickými prvky), které patří k velmi mírumilovným a tolerantním společenstvím a jehož víru praktikuje po světě přibližně 5 milionů stoupenců (Polák 2010: online) a v Íránu tvoří 300tisícovou menšinu. Írán podporující ve své ústavě pouze islám, křesťanství, judaismus a zoroastrismus se staví proti této víře silně odmítavě a v praktickém životě tak stoupence šikanuje a pronásleduje. Desítky z nich bývají každoročně jen z důvodu této víry vězněni, někteří z nich i mučeni. Kromě toho jsou diskriminováni v přístupu ke vzdělání a zaměstnání (Amnesty International 2008: online). Blíže k tomuto hnutí v kapitole *Vybraná nová náboženská hnutí*.

Ještě horší situaci zažívá alternativní náboženství Fa-lun-kung v Číně, které mělo roku 1999 v této zemi přibližně desítky milionů stoupenců, kdy jej také čínská vláda prohlásila za nelegální. Tato vláda bere hnutí Fa-lu-kung jako hrozbu pro svůj režim a společnost (baraka.cz: online). Praktikující stoupenci prohlašují, že jich bylo zabito již kolem tří tisíc a desetitisíce z nich byli jiným způsobem perzekuováni. Kromě pronásledování tohoto hnutí se Čína staví negativně vůči křesťanům a v povědomí většiny z nás je vedený konflikt vůči buddhistům uvnitř svého státu (Vojtíšek 2007: 50).

8. Charakteristické rysy nových náboženských hnutí

Velká většina alternativních náboženských hnutí se vyznačuje určitými obecnými společnými rysy (snad mimo netradiční neorganizovaná náboženství, jako je např. hnutí New Age), jež jsou jednotlivými autory dále teoreticky rozpracovány a někdy i různě interpretovány. Protože je tato práce zaměřena na zkoumání náboženských společenství, je třeba se soustředit právě na teoretická východiska charakterizující tato specifická hnutí především jako hnutí organizovaná. Rysy, které

tedy budu sledovat jsou: konverze, bez které by hnutí nemohlo přijímat nové členy, „my“ a „oni,“ bez čehož by se nemělo hnutí vůči komu vymezovat, autorita a moc, bez které by hnutí nemohlo ani vzniknout, ani držet „pohromadě,“ výlučnost, bez níž by bylo hnutí pouze jedním z mnoha a obtížně by se prosazovalo.

8.1 Konverze

„Náboženskou konverzí se myslí především příklon k nějakému náboženskému proudu a vědomé přihlášení se k němu, které je spojeno s přijetím hodnot, postojů a představ, které dotyčná skupina reprezentuje“ (Václavík, Lužný: online).

Mezi sociálními vědci se vyskytují dvě hlavní teorie týkající se konverze, první mluví o konverzi jako o vymytí mozku (brainwashing), druhá mluví o postupném posunu. První zastávají převážně psychologové, psychiatři (tedy psychologický přístup), druhý je typický spíše pro sociology a religionisty (sociologický přístup).

Obě dvě teorie mají některé nevýhody, a to, že počítají pouze s první generací členů nových náboženských hnutí, druhá generace, tedy nově narození do skupiny, jsou v tomto případě ignorováni. Dalším problémem je, že nepočítají s rozvolněným členstvím ve více náboženských skupinách, které je pro dnešní dobu typičtější. Přesto si však Lužný myslí, že teorie konverze mají opodstatnění, především proto, že do nových náboženských hnutí neustále proudí noví členové (Lužný 1997: 101).

8.1.1 Teorie vymytí mozku

Tato teorie vychází z manipulativního charakteru netradičních náboženských hnutí a téměř nepočítá s individuální motivací přistoupivších. Nejznámějším představitelem tohoto psychologického přístupu, který vytvořil následující teoretický model, je R. J. Lifton, který čerpá ze svých teoretických poznatků z čínských vězeňských procedur v průběhu korejské války. Číňané používali tyto psychologické techniky proti americkým zajatcům, čímž se snažili změnit a nahradit jejich identitu identitou novou. Lifton zobecňuje své poznatky také na „destruktivní kultury“ (Lužný 1997: 102-103):

- Kontrola prostředí – snaha o izolaci jedince.
- Mystická manipulace – manipulace je legitimizována „zbožštěním“ autority, která je prostředníkem mezi Bohem a člověkem.

- Požadavek čistoty – týká se duchovní a morální čistoty, kdy je jednoznačně oddělováno dobré od špatného.
- Kult vyznání – neustálá kajícínost.
- Posvátná věda – časté používání jazyka vědy pro svá dogmata.
- Frázovitý jazyk – specifická řeč, kdy je již předem dána odpověď na všechny otázky.
- Nauka je víc než člověk – dogma má přednost před individuálním myšlením.
- Existenční provizorium – společnost kolem hnutí žije v tomto existenčním provizoriu, nepoznalo pravdu, je spojeno se zlem, proto nemá právo na existenci (Lifton 1961 dle [Lužný 1997: 103-104]).

Přístupy vycházející z teorie vymytí mozku jsou postaveny na základě výpovědí bývalých členů, což může vytvářet „neobjektivní“ východiska kvůli zášti vystoupivších. Problémem je také zájem psychiatrů a psychologů o patologickou stránku věci a jejich snaha o intervence do společnosti (Nešpor 2007: 110-111).

8.1.2 Teorie postupného posunu

Jako reakce na teorii vymytí mozku vznikla sociologická teorie postupného posunu, která poukazuje na jednostrannost předchozího přístupu. Konverze je v sociologickém přístupu chápána jako postupný proces závisící na mnoha faktorech, jenž nemusí za každou cenu ústít v členství (Nešpor 2007: 109).

Tato teorie klade důraz na sociální vztahy mezi individuí na straně společnosti a individuí na straně nových náboženských hnutí, a také na individuálních a sociálních okolnostech, které mohou uspišit vstup do těchto hnutí. Netvrdí, že nová náboženská hnutí jsou jediným činitelem, který ovlivňuje vstup jedince. Stark, Lofland aj. konstatují, že nezáleží ani tak na věrouce, jako spíše na pozitivních vztazích, tedy na vztazích na základě přátelství a blízkosti, které mají možní konvertité ke členům náboženského hnutí (Lužný 1997: 107-108).

O rozpracování teorie se zasloužil prvotně Lofland. Lofland předkládá podmínky, které na sebe navazují, a vynecháním jedné a více aspektů se silně snižuje pravděpodobnost, že jedinec konvertuje mezi členy nového náboženství:

- Napětí, které vyvěrá z rozdílnosti mezi skutečností a ideálními představami o světě.

- Přesvědčení, že tyto problémy (resp. napětí) mohou být vyřešeny prostřednictvím náboženství.
- Hledání – studium náboženských textů, návštěva hnutí, apod.
- Prudký životní zlom – např. ztráta blízké osoby, zavrhnutí rodinou, ztráta zaměstnání, existenciální zmatek, apod.
- Navázání přátelských kontaktů se členy nového náboženského hnutí.
- Oslabení citových pout mimo tuto skupinu – odklon od bývalých přátel, rodiny, apod.
- Navázání intenzivní interakce mezi jedincem a skupinou – integrace do skupiny (Lofland 1977 dle [Nešpor, Václavík 2008: 156-158; Nešpor 2007: 110-111]).

V pozdější studii Lofland se Skonovdem v teorii postupného posunu předkládají problematiku zážitků, resp. motivů k náboženské konverzi. To lze ilustrovat na následujícím modelu:

- Intelektuální motiv – je spojen s osobním hledáním jiného výkladu světa, než se v majoritní společnosti vyskytuje, projevuje se navštěvováním přednášek, čtením knih, sledováním náboženských pořadů apod.
- Mystický motiv – týká se silného náboženského zážitku, který je podle konvertity obtížně racionálně vysvětlitelný.
- Experimentální motiv - možný konvertita se účastní života určitého hnutí, avšak bez naprostého přijetí jejich nauky, jde o pouhé „vyzkoušení si“ či postupné učení, které může trvat několik měsíců i let.
- Citový motiv – konvertita následuje své přátele, kteří jsou již členy hnutí.
- Obnovitelský motiv – v tomto případě působí náboženské hnutí, resp. jeho zástupci na individuum, jde o snahu vyburcovat, probudit náboženské citění např. zpíváním, řečením, ale i jinými pouličními misiemi.
- Nátlakový motiv – jde o násilné deprogramování, tedy vymývání mozků (Lofland, Skonovd 1981 dle [Lužný 1997: 108-109]).

Blíže se k motivům vrátíme v kapitole *Motivy a osobnostní předpoklady k členství*.

Sociální vědci při tvorbě teorie postupného posunu nevycházeli pouze z výzkumu bývalých členů, ale především z výzkumu možných konvertitů, a již praktikujících členů v nových náboženských hnutích. Vyšší objektivita může být zaručena také tím, že

se sociální vědci tohoto přístupu distancují od zásahů do společnosti, tedy intervence. (Lužný 1997: 109)

8.2 My a oni

„My“ jsme ti, kteří jsou jiní než „oni.“ Naše skupina je mnohem lepší, než ta druhá. „Ti druzí“ nemají nárok přistupovat mezi „nás.“ Takto často strukturujeme naše myšlení, které se vyhrazuje k jinakostem, a to jak na individuální rovině, tak na rovině skupinové. Ve druhém případě se stává toto myšlení součástí všech, či alespoň většiny jednotlivců patřící do dané sociální skupiny nebo organizace. Petrussek tvrdí, že subkultury „mají někdy tendenci k vědomému sebeuzavírání, k vytváření skupinových subkulturních hranic, které plní funkci sebeudržení a sebeochrany“ (Petrussek 1993 dle [Hora 1995: 39]).

Pomocí podobného principu se vymezují nová náboženská hnutí vůči většinové společnosti, zavedeným církvím či jiným novým náboženským hnutím, popř. svým odpadlíkům. Proto lze tvrdit, že téměř všechna nová náboženská hnutí jsou v konfliktu s majoritní společností, a to v menší či větší míře. Na základě konfliktu vznikají a staví se proti duchovnímu způsobu života většinové společnosti a přináší do popředí nové hodnoty a způsoby duchovního vyjádření. Sama společnost však také není pouhým pasivním příjemcem těchto konfliktů a záleží na míře náboženské tolerance, s jakou se k těmto náboženským hnutím postaví. Na základě tolerance můžeme usuzovat, jak k velkému „protiútok“ dojde (Vojtíšek 2007: 30-31). Nové náboženské hnutí tak podezírá okolí, že ho pronásleduje a chce ho zlikvidovat, a společnost podezírá náboženské hnutí z manipulace svých jednotlivců a z různých kriminálních deliktů (Vojtíšek 2007: 60). Čím tedy větší konflikt vyvolává alternativní náboženství vůči společnosti, a čím je nižší tolerance společnosti k náboženské jinakosti, tím dochází k ostřejším výpadům.

Hranice mezi „my“ a „oni“ je tvořena rozdílnými hodnotami, symboly, normami. Tato hranice „posiluje soudržnost uvnitř hnutí, ale zároveň zabraňuje navazovat a dokonce i udržovat blízké vztahy vně“ (Vojtíšek 2007: 78). Zde však záleží na vyostření hranice, tedy na míře izolace hnutí od vnějšího světa.

Indikátorem napětí mezi oběma stranami může být např. jazyk, kterým se vyjadřujeme. Většinová společnost používá často pejorativní označení „sekta,“ čímž je

již explicitně dáváno najevo pohrdání, a tím pádem takové hnutí v zárodku diskvalifikuje. Stejně tak nová náboženská hnutí někdy používají k pojmenování nevěřících (resp. nevěřících v jejich náboženství) různá pejorativní označení, jako je např. „materialista,“ „hmotař,“ apod., kterým útočí stejným způsobem (Vojtíšek 2007: 32-33).

Vojtíšek tvrdí, že alternativní náboženské hnutí se ze všeho nejvíc snaží vymezit proti náboženství, které mu je nejbližší, nebo ze kterého vychází. To dělá skrz symboliku, tedy skrz určité úkony či pojmenování, kterými se liší od náboženství, od něž se vymezuje. Tato symbolika musí být taková, aby si jí nemohl nikdo splést se „starou“ resp. podobnou věroukou. Takovou symbolickou změnou může být např. přejmenování křesťanského Boha na Jehovu v rámci víry Svědků Jehovových, kteří se od křesťanství odtrhli (Vojtíšek 2007: 72-73). Ve věrouce Svědků Jehovových se můžeme dále setkat např. s odmítáním symboliky Ježíše Krista vyobrazeného na kříži. Jejich dogma nám říká, že byl ve skutečnosti přibit na kůl (např. Svědkové Jehovovi 2005: online).

Majoritní společnost, která se vymezuje vůči novým náboženským hnutím, a která se s nimi snaží více či méně bojovat, má mezi sebou zástupce vystupujících především z řad médií, psychologů, psychiatrů a teologů, tedy obecně antikultovní hnutí. Jak bylo zmíněno, tito nejčastěji hlásají manipulativní charakter alternativních náboženství a upozorňují na negativní důsledky, které se s nimi pojí. Snaží se tak upozorňovat společnost na nebezpečí, které jim má z jejich strany hrozit. „Negativní důsledky členství jsou nejčastěji ilustrovány na příkladu vztahu těchto hnutí k rodině, sexu, drogám, hmotnému majetku, apod. V této perspektivě většina skupin rozvrací původní harmonickou rodinu odvláčením dospívajícího dítěte, které je pak nuceno k těžké manuální práci ve prospěch hnutí, a někdy také k prostituci“ (Lužný 1997: 115). Ve skutečnost však hlásá většina nových náboženských společenství mravní askezi, a v případě některých vymykajících se tendencí, které většinové společnosti nemusí vyhovovat, je třeba brát „problém“ z kontextu náboženské skupiny. Tak např. manuální práce na farmách v hnutí Hare Kršna vyjadřuje duchovní cvičení oddanosti Kršnovi, prostituce u dívek Božích dětí je specifickou formou misie (Lužný 1997: 115).

8.3 Autorita a moc

Nejčastějším způsobem vzniku i fungování nového náboženského hnutí je následování charismatické autority, která se stává hlavní osobností hnutí. Tato autorita svým charismatem kolem sebe vytváří okruh stoupců, kteří jej následují a podporují. Taková osobnost vyzařuje určitou auru, která ostatní přitahuje, koná zázraky, přichází s pravdou apod., tak dovede snadno motivovat a vést ostatní, aniž by musel mít formální moc ve skupině. Charismatické autority se nevyskytují pouze v náboženských hnutích, lze je nalézt v širokém spektru společenského života. Charisma nekoresponduje s vyzrálostí osobnosti, proto lze mezi takovými autoritami najít nejen pozitivní osobnosti, jako byli např. Gándhí či matka Tereza, ale i negativní jakými byli např. Stalin či Hitler (Blažek a kol. 2002: 60-61).

Charisma podle sociologie náboženství nemusí být ani tak záležitostí osobnosti autority, jako spíše důsledkem vztahu. Jde tedy spíše o připisování kvalitních vlastností „vůdci“ členy hnutí, společností apod., než o skutečné mimořádné schopnosti této autority. Osobnost tedy musí být nejprve tzv. charismatizována. Tato charismatizace nastává v případě, že autorita dovede vystihnout potřeby některých jedinců a poskytne „jim ideu, jež by na tyto potřeby odpovídala.“ Tak se vytvoří vztah na základě podpory a výměny, kdy autorita poskytuje členům hnutí jistoty a obráceně, členové ujišťují autoritu o mimořádných schopnostech. Jakmile je takto charismatická osobnost ustanovena, již zpravidla nedochází k rozšiřování hnutí přímým kontaktem s touto osobností, ale především přítomní stoupcí učí nově příchozí, jak tuto charismatizaci rozpoznat (Vojtíšek 2007: 64-65).

Na charismatizované osobnosti především ze začátku závisí, kam se bude nové náboženské hnutí ubírat. Připouští-li kritiku své vlastní osobnosti a je-li přístupný diskuzi, popř. dokáže-li připustit svou nahraditelnost novým nástupcem je pravděpodobnější, že takové alternativní náboženství nebude v tak velké míře v konfliktu se svým okolím, a ani vůči svým členům nebude využívat silné perzekuční nástroje (Vojtíšek 1998: 27).

Nová náboženská hnutí se liší hierarchicky podle vazby, kterou na ně mají jejich členové. Někteří autoři (např. Barker) tak rozlišují hnutí podle členství na „plné“ (full-time) a „částečné“ (part-time). První vyjadřuje skupinu, ve které člen tráví veškerý svůj čas a zapojuje se do jejího provozu celou svou osobností. Do této kategorie patří např. hnutí Hare Kršna, Církev sjednocení. Ve druhém případě tvoří základnu tzv. tvrdé

jádro, které hnutí taktéž věnuje veškerý svůj čas, avšak kolem se vyskytuje mnoho členů s „polovičním úvazkem,“ kteří se občas účastní jejich aktivit. Do této kategorie lze zařadit např. Scientologii, Transcendentální meditaci (Lužný 1997: 112). Podle Lužného však tento model nevysvětluje některé důležité aspekty členství, proto využívá tzv. teorii mobilizace zdrojů, která je používána k analýze současných sociálních hnutí. Ta nám říká, že síla hnutí nespočívá pouze na množství členů (resp. na množství členů s full-time členstvím), ale na mobilizaci sympatizantů (zdrojů), které se pokouší neustále rozšiřovat pozitivní informovaností o svém hnutí, vytvářením lokálních středisek, účastí na různých např. dobročinných akcích. Tyto zdroje ale musí mít schopnost také využít v případě potřeby, tedy musí odstranit bariéry, které by mohly na této cestě překážet. To se může dít skrz proklamaci tolerance, univerzálnosti a potřebě náboženského dialogu. Hnutí však může využít i opačnou taktiku a zdůrazňovat svou výjimečnost, hlásat konec světa apod. (Lužný 1997: 113).

8.3.1 Strategie přežití

Strategie zachování se, kterou předkládá Lužný, je v mnoha hlediscích závislá na rozložení moci v novém náboženském hnutí. Lze to demonstrovat na modelu Webera, který rozlišoval moc resp. panství na tradiční, legální a charismatické. Tradiční se odvolává na sílu zvyku, tedy tradici, legální vychází ze síly zákona (byrokracie), charismatické vychází z výše zmíněné charismatizace. Většina alternativních náboženství vystupuje z panství charismatického (především ze začátku existence, pozn. FŘ), jehož nevýhoda tkví v tom, že je třeba jej neustále obnovovat a je vázáno na konkrétní osobu (Lužný 1997: 122-125). Weber mluví o labilitě charismatického panství, jehož síla pramení pouze ze sebe sama, a nejsou-li opětovně konány zázraky či jiné důležité aspekty, které se s konkrétní charismatickou osobností pojí, a přestane-li se osvědčovat tak, že se uskupeným kolem něho přestane „dařit,“ hrozí mu ztráta charismatu a z toho vyplývajícího panství (moci) (Weber 1997: 136-137).

Může se lehce stát (a často se stává), že zemře-li autorita, „zemře“ s ním i náboženské hnutí. Po smrti „vůdce“ se proto využívají především dva způsoby jeho nahrazení, a to delegací moci z učitele na žáka (tím dochází ke kombinaci panství tradičního s charismatickým), který však nemusí zaručit stejnou charismatizaci, druhým způsobem je delegace moci z člověka na organizaci (zde převládá panství legální), tedy stejným způsobem, jakým fungují (převážně) zavedená náboženství. Tím dochází ke strukturaci a hierarchizaci moci v hnutí. Tento druhý způsob je nejefektivnější, protože

zaručuje vyšší kontrolu a zabraňuje štěpení do dalších odnoží a možným zánikům, které hrozí především alternativním náboženstvím založených na základě charismatického vedení (Lužný 1997: 122-125).

Pro zachování nového náboženského hnutí jsou významné také misie, tedy určitý způsob získávání nových členů, který se hnutí od hnutí liší, a to především na základě jejich učení. Misie se provádí různými způsoby, od pořádání přednášek, festivalů, oslovování lidí na ulici či v domácnostech, po sexuální misie, které bývaly typické pro Děti Boží. Díky misiím se alternativní náboženství vyvíjí, pokud se jim nedaří získávat nové členy, je pravděpodobné, že situace nebude dlouhodobě udržitelná a zaniknou. Pokud jsou úspěšní a růst příslušníků je vysoký, může dojít k opačné proměně, kdy se z malé skupiny, kde převládají bezprostřední vztahy, vyvine skupina hierarchizovaná s převládajícími formalizovanými formami vztahů (Vojtíšek 2007: 116). V hnutí tak přibývají byrokratické prvky, které jsou typické pro legální panství, tím je vyšší šance, že bude náboženské hnutí zachováno i do budoucna.

Stark vypracovává model úspěchu nových náboženství, který zvyšuje pravděpodobnost zachování těchto hnutí ve společnosti:

- Udržování určité kontinuity s místně tradičním náboženstvím, kde nové náboženské hnutí působí.
- Rovnováha mezi konformitou a odlišností od společnosti – určitá konformita je zde potřeba kvůli možnosti získávání nových členů, konflikt je zde však také důležitý, pokud chce nové náboženství zůstat novým, nezavedeným, tedy chce-li být v opozici.
- Přísné vedení a snaha o vytvoření silné vazby jedince na hnutí.
- Přirozená demografická struktura uvnitř hnutí – přirozené věkové a pohlavní rozložení členů umožňující reprodukci.
- Příznivé prostředí pro nové náboženské hnutí – svoboda vyznání, sekularizační tendence, možné misijní působení.
- Rovnováha mezi izolací a otevřeností – důležitá je hustá síť vnitřních vztahů, ale i určitá otevřenost vůči okolí.
- Nutnost odolávat okolní sekularizaci – nižší podřízení okolnímu světu.
- Náboženská výchova uvnitř hnutí vůči nově narozeným – snaha zabránit jejich sekularizaci a odpadnutí od skupiny (Stark 1987 dle [Lužný 1997: 126-127]).

Nejpodstatnější potřebou k udržení (nejen) náboženské skupiny je zachování a rozvoj členské základny a financování tohoto společenství. Jejich úspěch tkví v tom, jak se jim podaří tyto dva zdroje obstarat a využít. Finance náboženská hnutí získávají různými způsoby, např. členové hnutí odvádí příspěvky, pracují pro ně bez nároku na výplatu, zaměřují se na pouliční prodej různých suvenýrů, prodávají knihy, nahrávky, organizují kurzy, zakládají zemědělské farmy, vegetariánské restaurace, ale i větší podniky. Mezi nejtržnější subjekty vystávající z nových náboženských hnutí lze zařadit Scientologickou církev, Církev sjednocení či hnutí New Age. Scientologická církev se zaměřuje převážně na komerční psychoterapeutická centra a kurzy zaměřené na manažery a podnikatele. New Age se soustřeďuje na prodej knih, talismanů, pořádání duchovních kurzů apod. Lužný si všimá, že hnutí zaměřena více ekonomicky bývají často kvůli této skutečnosti kritizována a zařazována do tzv. kvazináboženství. Ti však podle něho ignorují potřebu finančního zabezpečení a bojí se ekonomického vlivu těchto náboženských společenství (Lužný 1997: 127-128).

8.4 Výlučnost

Stejně jako člověk, který hájí svou pravdu proti oponentovi, nové náboženské hnutí hájí svou pravdu proti okolí, které se snaží její učení vyvrátit svým dogmatem, ať opozičním náboženským, tedy především tradiční vírou, nebo dogmatem opozičním vědecky racionálním. Pocit výlučnosti věrouky, myšlenek apod. není doménou pouze nových náboženských hnutí, ale i tradičních náboženství, vědeckého diskurzu, i většiny individuí, záleží však na míře ústupků, k nimž jsme přístupní.

Alternativní náboženství, protože je z podstaty v konfliktu se společností, si udržuje od okolí určitý odstup, který vede k relativní uzavřenosti tohoto hnutí. Tato separace společně se silnou vírou ve své učení má za následek utváření si pocitu vyvolenosti, které hnutí předurčuje k určitému mesiášství, tedy vytváří předpoklad, že pouze jejich víra je ta správná, která může spasit svět či alespoň část jeho obyvatel. To je také jeden z důvodů, proč často vystupují negativně proti jiným věroukám, ať ze strany etablované církve, tak ze strany jiných náboženských hnutí. Tato myšlenka výlučnosti může paradoxně vést k postupnému otevírání se okolí a snižování radikalizace. Protože jejich úkolem je zachránit svět, musí se mu také otevřít, to může provádět např. misijní činností a snahou o postavení se na roveň etablovaným

náboženstvím. Tyto spasitelské tendence mohou ovšem vést také k opačnému trendu, kdy jsou okolím odmítnuty a hnutí se ještě více izoluje a pokračuje v působení především na své členy (Hora 1995: 91; 97-99).

Výlučnost souvisí také s odmítáním polemik, které by eventuelně mohly být vznášeny členy méně tolerantních hnutí. Ve fundamentálních¹¹ alternativních hnutích bývají námitky, pochybnosti či diskuze s předkládanou věroukou zapovězeny. V případě, že se objeví, bývají buď silně odmítnuty, nebo kontrovány univerzální poučkou (Vojtíšek 2007: 58).

Téměř veškerá nová náboženská hnutí (ale i tradiční náboženství) provází touha po ideální společnosti, která by se skládala ze stejně smýšlejících individuí tvořící bratrskou pospolitost. Hora předkládá dvě hlavní strategické cesty, které mohou k tomuto cíli vést, a které se náboženství od náboženství liší, a to buď strategie založená na vlastním úsilí jednotlivců (tedy postupný vývoj lidstva), nebo strategie založená na vyčkávání na nadpřirozený zásah (který někdy bývá na rok přesně členům hnutí znám a různými způsoby zjišťován a vypočítáván), kdy nastane určitá katastrofa, která bude posledním soudem lidstva, a na zemi zůstanou pouze pravověrní. Tato vize ideální společnosti se však nemusí týkat pouze pozemského života, ale i života sakrálního, kdy se „do nebe“ dostanou taktéž pouze pravověrní (Hora 1995: 100-101; 106). Vojtíšek k milenialismu¹² s katastrofálním a postupným průběhem přidává ještě třetí, a to možný pozitivní zlom pro lidstvo, kdy hnutí očekává příchod mesiáše či proroka, který má svět zachránit. Tyto očekávané tendence mají být reakcí převážně na údajný morální úpadek společnosti (Vojtíšek 2007: 56).

8.4.1 Přechodový rituál

Chceme-li patřit do této exkluzivní skupiny a stát se také výluční, musíme podstoupit přechodový rituál resp. iniciační obřad, který nás touto změnou provede.

Jedinec je tak zasvěcen do nového společenství, kdy jsou mu otevřena tajemství, která jsou pro okolní společnost utajena. Jednotlivec musí nejprve tzv. dozrát, aby mohl být iniciován, to může posoudit pouze člen tohoto hnutí, který je již zasvěcen (Blažek a kol. 2002: 201-203). Např. u nového náboženského hnutí Sant Mat je tímto dozráním

¹¹ Fundamentalismus – „myšlenkový postoj charakteristický především vírou v doslovný význam psaných textů např. náboženských či politických“ (Jandourek 2001: 86).

¹² Milenialismus – očekávání brzkého blaženého věku (Vojtíšek 2007: 56).

podmínka určitou dobu nejíst maso, vajíčka, nepít alkohol, nebrat žádné drogy, pravidelně meditovat a dosáhnout alespoň 18. roku života.

Důležitým aspektem přechodového rituálu je oddělit minulý život od toho budoucího, který nás čeká uvnitř hnutí. Někdy tak bývá nové členství bráno jako znovuzrození. Iniciale probíhá symbolickou proměnou, kdy může být novému členovi změněno jméno, účes či oblečení, které nosí, aby tak vynikla změna od starého světa (Blažek a kol. 2002: 205). Ne všechna hnutí však provádějí viditelné změny při rituálech členů, někdy je nový člen jednoduše přijat, zasvěcen, bez toho aniž by to okolí výrazně zaznamenalo.

8.4.2 Měkká vs. tvrdá nová náboženská hnutí a jejich vývoj

Ne všechna alternativní náboženství mívají stejné projevy. Atributem rozlišení může být jejich síla konfliktu se společností, resp. jejich konfliktní charakter, tedy míra tolerance, se kterou se staví proti majoritní společnosti či jiným náboženstvím. Určitý konflikt s okolím však provází veškerá nová náboženství.

Podle Vojtíška jsou v nejsilnějším konfliktu se světem taková náboženská společenství, která jsou nově vzniklá držící v rukou silné emocionální fundamentální „zapálení.“ Takovým začátkem si prošla veškerá náboženství, a to i ta, která jsou již etablovaná (Vojtíšek 1998: 26). Veliká síla konfliktu ze začátku existence hnutí může být vyvolána i díky jeho silnému odmítání společností a vůči němu vytvářejících perzekučních opatření, tedy v důsledku špatného postavení „na startovní čáře.“

Nově vzniklá alternativní náboženství se často projevují následovně, podle Vojtíška jsou tyto atributy také nejvíce ohrožující pro společnost. Nebezpečná hnutí jsou tedy ta, která se příliš izolují od svého okolí (proti němuž také tvrdě vystupují) a jsou závislá na své autoritě, která drží v rukou příliš silnou moc (Vojtíšek 1998: 30). Struktura takového společenství je v zásadě neformalizovaná a skládá se tak převážně z menších uskupení, kdy má největší privilegia právě autorita. Dalšími atributy, které by mohly na nebezpečnost hnutí ukazovat, jsou např. silný pocit výlučnosti a z toho vyplývající zákaz polemizování s věroukou, omezování autonomie členů, milenalistická očekávání zásadního zlomu v životě lidstva (především katastrofální), aj. Je však potřeba podotknout, že jen minimum nových náboženství je pro společnost opravdu nebezpečná a jen malá část z nich spáchala či v budoucnu pravděpodobně spáchá nějaký trestný čin. Většina z nich se také časem zbaví těchto „dětských nemocí.“

Sílu konfliktu se sociálním prostředím lze demonstrovat na modelu 21 aspektů, které předkládá Pope Liston. Ukazuje nám rozdílnost mezi měkkými netradičními náboženstvími (zde jako denominace) a tvrdými netradičními náboženstvími (zde jako sekty), které mají křesťanský charakter. Zde je denominace chápána evolucionisticky jako mezistupeň mezi nově vzniklým hnutím a dlouhodobě zavedeným. V některých aspektech je třeba brát tento model s „rezervou“ (např. v aspektu „typy hymnů“) a je třeba počítat s relativně silnou redukcí tohoto modelu, který nám zabraňuje bližší specifikaci, proto bychom se k němu měli stavět spíše jako k modelu ideálního typu, tedy jako k určitému vodítku k rozlišení:

Postojové aspekty	Skupiny s nízkým napětím (denominace)	Skupiny s vysokým napětím (sekty)
1. <i>vlastnictví majetku členů</i>	Vlastníci majetku	Nemajetní
2. <i>ekonomický status</i>	Spíše bohatí	Spíše chudí
3. <i>vztah k okolní kultuře</i>	V centru	Na periférii
4. <i>vztah k běžné kultuře a společnosti</i>	Přijímání	Odmítání či lhostejnost
5. <i>náboženský styl</i>	Sociální instituce	Osobní zkušenost
6. <i>postoj k etablovanému náboženství</i>	Spolupráce	Odmítání spolupráce, zesměšňování
7. <i>postoj k ostatním sektám</i>	Pohrdání nebo lítost	Podezřívání
8. <i>požadavky na členství</i>	Sociální akceptibilita	Morální důstojnost
9. <i>duchovenstvo</i>	Profesionální	Neprofesionální
10. <i>psychologie</i>	Úspěch, dominance	Perzekuce
11. <i>základna členství</i>	Sociální předpoklady	Dobrovolné
12. <i>důraz na věkové skupiny</i>	Dospělí a děti	Především dospělí
13. <i>socializační důrazy</i>	Náboženské vzdělávání	Evangelizace, konverze
14. <i>primární zájem v budoucnosti</i>	Tento svět (země)	Jiný svět (nebe)
15. <i>zdroj formálních norem</i>	Obecné kulturní standardy	Striktně biblické standardy
16. <i>členové v administrativě skupiny</i>	Malá množství	Vysoké množství participujících
17. <i>chování při bohoslužbách</i>	Zdržlivost, pasivní poslouchání	Horlivost, zapojení
18. <i>počet bohoslužeb</i>	Přesně vymezený „kalendář“	Velké množství
19. <i>struktura bohoslužeb</i>	Fixovaný řád	Spontánní
20. <i>typy hymnů</i>	klasické	Současné folková hudba
21. <i>místo náboženského života</i>	Církevní organizace	Domov

Zdroj: www.oleweb.net/nnh

Veškerá hnutí provází určitý vývoj, který může „obrušovat“ jejich hrany a snižovat tak sílu konfliktu se společností. Kromě výše zmíněné proměny mocenské struktury a vývoji na základě misí (viz podkapitola *Strategie přežití*) provází tato společenství vývoj také díky druhé generaci svých členů, tedy těch, kteří se narodí již uvnitř hnutí, ale i díky těm, kteří již jsou praktikujícími, a u nichž se také mění postoje,

hodnoty, společenská postavení apod., což má vliv na celé náboženské společenství. Nově narození první generaci proměňují hnutí významně, protože si tak rodiče musí nacházet cestu zpět k majoritní společnosti skrz fungující instituce, jako je škola, zdravotní zařízení apod. Stejně tak dochází u rodičů k nemožnosti věnovat společenství tolik času, jako při jejich vstupu, což může v důsledku vést až k jeho zániku. Druhá generace také nesdílí stejné náboženské nadšení jako jejich rodiče, to může způsobovat vyšší kritičnost vůči svému náboženství a vyšší toleranci k odlišnostem. Je-li však nové náboženské hnutí založeno na izolované komunitě, dokáže si lépe udržet svou stávající podobu (Vojtíšek 2007: 112-114; 117-119).

K proměnám může docházet také ve věrouce, kdy se vytrácí extrémní pojetí. V takovém případě se postupem času opouští od zlomových milenalistických formulací, protože se autoritám již nedaří interpretovat současnou dobu jako přelomovou, stejně jako na začátku vzniku společenství. To často způsobuje odklon od spasitelských (mesiánských) tendencí zaměřených na celé lidstvo a kladení většího důrazu na morální a duchovní život svých členů (Vojtíšek 2007: 120).

K nižšímu konfliktu přispívá ale i sama společnost, která se neustále sociokulturně proměňuje, což může vést k vyšší náboženské toleranci, popř. si na hnutí zvykne. Další možností je, že nové náboženské hnutí dobře působí na veřejné mínění např. prostřednictvím médií (Vojtíšek 2007: 121).

9. Motivy a osobnostní předpoklady k členství

Tato kapitola se odráží převážně z psychologické perspektivy, tedy poukazuje na motivy, které povzbuzují jednotlivce k členství a osobnostní předpoklady, které mohou ovlivnit pravděpodobnost, že se individuum stane členem nového náboženského hnutí.

Již v kapitole *Vznik a vývoj nových náboženských hnutí* bylo psáno, že prvotním impulsem k úspěchu těchto hnutí bylo hledání alternativ vůči moderní společnosti, která byla zaměřena příliš materiálně a vědecky. Otevřely se tak cesty k nové postmoderní době, která se začala mnohem více zajímat o duchovní stránku lidství. Takováto společnost se stala také pluralitnější, což umožnilo rozšíření více náboženských věrouk v jedné oblasti.

Moderna přispěla k ještě jednomu důležitému aspektu, a tím byla sekularizace, která jednotlivce vymanila z pout náboženství, a náboženské instituce začaly ztrácet své stoupence. Odklon od církve nás však nezabavil chytče po odpovědích na existencionální otázky (tj. jeden z motivů), především některé z nás. Vojtíšek tvrdí, že lidé na západě zvládají žít dnes bez tzv. věroučných jistot (tedy i bez odpovědí na existencionální otázky) především proto, že jim západní svět poskytuje blahobyť, mír, zdraví, ale i možnost si život tzv. užít. Podmínky se však mění v případě, že se člověk dostává do neřešitelných situací, potkává ho určitá životní tragédie, dostává se do životního zlomu (přechod mezi dvěma obdobími – např. do dospělosti), má pocit životní nespravedlnosti, apod. Zmíněné nahrává tomu, že člověk začne pátrat po životních jistotách, které ho mohou zavést na náboženskou cestu (Vojtíšek 2007: 85-86).

Sekularizace a nedůvěra v církve se dnes projevuje v již první kapitole zmíněné implicitní a privátní religiozitě, ale také hledáním a vstupováním do jiných alternativních náboženských forem. To vychází z osobního pátrání po odpovědích na existencionální otázky týkajícího se jak světského, tak sakrálního. Výše zmíněné svědčí o tom, že člověk se náboženskosti nezabavil a zdá se, že ani do budoucna nás podobný trend nečeká.

Přestože postmoderní doba přispěla k možnosti vzniku mnoha nových náboženských hnutí, paradoxně vytvořila také hodnotovou relativitu a mnohonázorovost, čímž si tak v důsledku vlastně pojistila vznik nezakotvených jedinců, kteří po nových náboženských hnutích pátrají, aby tak určitého zakotvení a řádu dosáhli. Snahu dosáhnout řádu a jistot můžeme tedy zařadit mezi další motivy k členství.

Hora jako jeden z motivů vidí také v potřebě po společenském životě, čehož se jedinci v hnutí dostává, kdy je bratrsky přijímán. V takové „rodině“ má jedinec pocit bezpečí, vzájemné důvěry, což může velmi zvyšovat jeho sebevědomí. Tento motiv je podle Hory přitažlivý především pro mladé lidi a je mnohem důležitější pohnutkou, než je pátrání po věrouce (Hora 1995: 101). Může být atraktivní především pro člověka, kterému se obtížně komunikuje s okolím, těžce si hledá přátele, nenachází uznání, apod.

Paradoxním motivem, který Hora dále zmiňuje, je potřeba autoritativního vedení u jedinců, kteří z autoritativního prostředí pocházejí (tedy např. ze silně autoritativní rodiny, ale i nadměrně ochranné). Takovému člověku se samotnému obtížně rozhoduje a kvůli tomu potřebuje rádce, který mu v případě potřeby ukáže směr. Pro tento způsob vedení je nové náboženské hnutí ideálním prostředím, protože jeho

věrouka předkládá černobílé chápání světa a často mívá ve svých řadách charismatickou autoritu (Hora 1995: 102). Prvotním impulsem však v tomto případě nebývá snaha dostat se pod „křídla“ hnutí z důvodu autoritativního vedení, ale naopak snaha o emancipaci např. právě od takovéto rodiny. Toto nové členství ho však opět může vystavit závislosti a autoritě (Blažek a kol. 2002: 138).

Dalšími motivy mohou být např. protest a experimentování, které stály na prahu vzniku nových náboženských hnutí především v 60. letech 20. století na západě. Tímto impulsem je nesouhlasná reakce vůči okolí vyvolávající potřebu hledání nových cest a podobně smýšlejících, kteří mohou nabídnout útočiště a pomoci v nonkonformním jednání vůči tomuto okolí. Experimentování ale nemusí vyvěrat pouze z konfliktu, ale např. i z touhy vymanit se z „šedého,“ stereotypního prostředí.

Jedním z motivů může být i duchovní zázrak např. vyléčení se z těžké nemoci, nevysvětlitelný jev, apod., které si dotyčný interpretuje jako náboženské (Vojtíšek 2007: 87-88). Motivů bychom našli jistě více, doufejme, že ty nejzákladnější jsou uvedeny.

Nyní se pokusím nastínit především psychologický obraz „ideálního“ jedince (ideálního ve smyslu ideálního typu), u kterého se zvyšuje pravděpodobnost náchylnosti ke vstupu do alternativního náboženství. Zde je však potřeba uvést, že nová náboženská hnutí nemají ve svých řadách jedince s naprosto stejnými osobnostními rysy, a jejich sociální a věkové rozvrstvení se může také různě lišit. Typickým příkladem mohou být Svědkové Jehovovi, kteří se zásadně vymykají od většiny ostatních hnutí především tím, že se jejich členové rekrutují spíše z nižších sociálních vrstev. Určité osobnostní rysy, věk či sociální status mohou pouze nahrávat možnosti, že se dotyčný stane členem nového náboženství. Ve skutečnosti však může náboženská idea z určitého alternativního (či etablovaného) náboženství zapůsobit na každého.

Allport např. mluví o vyšší náchylnosti k členství u mladších jedinců, kteří prochází obdobím hledání své identity, jejichž záchytným bodem bývá referenční skupina (může jít právě o náboženské hnutí, pozn. FŘ). V tomto období jedinec potřebuje lásku a uznání druhých (Allport dle [Blažek a kol. 2002: 41-42]). Podle Buhlerové však krize identity nemusí být přítomná pouze v období dospívání, ale i v jakékoliv době, kdy se jedinci „rozpadá obraz sebe sama“ v případě určité nepředvídatelné situace a psychické zátěže (Buhlerová dle [Blažek a kol. 2002: 42]).

Podle Blažka bývají nejnáchylnějšími osobnostmi hypersenzitivní jedinci, kteří touží po jistotách a vedení, a obsedantní osobnosti potřebující si svět kolem sebe třídit a

strukturovat, tedy toužící po řádu. Dále také jedinci trpící v meziosobním kontaktu, depresivní osobnosti obtížně se vymaňující z autoritářského vedení a mající pocit osamocení. Podle Blažka se však ani jedna zmíněná osobnost v hnutí vyskytovat nemusí (Blažek 2002 a kol.: 132, 136-137).

Vojtíšek stejně jako Allport vidí potenciál nových náboženských hnutí v mladých lidech, jejichž obraz světa se teprve utváří. Typickým stoupencem tak bývá mladý, citlivý a přemýšlivý člověk, ve většině případů i vzdělanější, který si díky zabezpečenému sociálnímu zázemí ponechal „idealistický přístup ke světu.“ Takové lidi lze nejčastěji najít mezi vysokoškoláky, kterým je ponechán prostor pro různé druhy experimentů včetně náboženských (Vojtíšek 2007: 95-96). Takováto striktní vymezení je samozřejmě nutné brát s rezervou a je třeba brát v potaz, že rozhodně nepostihují mnohé rozmanitosti alternativních náboženství, především z důvodu přílišného zobecnění, nepostihují však ani rozmanitosti u jednotlivých členů hnutí, resp. těch, kteří by se členy měli stát.

Důležitým psychologickým aspektem bývá ale i vývoj jednotlivce, resp. jeho rigidita, která je podle Vojtíška pro nová náboženská hnutí atraktivní. Vojtíšek tento aspekt předvádí na modelu Fowlera, který rozlišoval 6 stupňů vývoje osobnosti, pro naše využití postačí dva z nich, a to „synteticky konvenční víra“ a „individuálně reflexivní víra.“ První typ víry se objevuje ve věku mezi 15. až 17. rokem života, a rozvíjí se dále v mladé dospělosti, může však existovat i celý život. Pro tento typ „víry“ je typická syntéza rozličných názorů, což umožňuje lepší orientaci ve světě. Jde o jakési černobílé vidění světa bez rozmanitostí a z toho plynoucí přísné hodnotové soudy a závěry hraničící s ideologií. V této „víře“ se vyskytuje také silná potřeba po konformitě s referenční skupinou, která udává orientaci. Právě nová náboženská hnutí jsou společenství, kde je tato víra preferovaná a jsou tudíž nejatraktivnější pro mladé lidi, resp. ty, kteří se kvůli životnímu otřesu opět potřebují do této „víry“ vrátit. Podle Vojtíška je i tento vývoj do určité míry prospěšný, avšak problém nastává, když se již nepokračuje dále, tedy do „víry individuálně reflexivní.“ Ta se dosahuje převážně po 30. roku života, v některých případech ale nikdy. Jedinec na stupni „individuálně reflexivní víry“ již není tolik závislý na jiných referenčních skupinách, z toho důvodu slábne i jeho potřeba konformity. To přispívá k jeho zdravému nadhledu a svobodě. Reflexe u takových jedinců probíhá i na straně přesvědčení, kdy již nesledují svět pouze skrz černobílou perspektivu, ale dokáží žít v pluralitnějším a mnohoznačnějším světě. Pro alternativní náboženství nejsou tyto jedinci atraktivní, a ani pro tyto osoby nebývá

prostředí netradičních náboženství lukrativním místem. Tato proměna však někdy nastává i u členů náboženských společenství, proto tato hnutí zevnitř mění, popř. opouštějí (Vojtíšek 2007: 103-107).

Podle Hory je členství podmíněno mnoha faktory, a to jak v rovině obecné kultury, tak v rovině individuální. Individuální rovinu může ovlivňovat dosavadní religiozita jedince, vzdělání, informovanost, psychické dispozice, otevřenost vůči světu, rodinná anamnéza, aj. (Hora 1995: 102-103). Proto je jen velmi obtížné charakterizovat jedince, který by splňoval podmínky typického člena. K tomu lze ještě přidat potřebu náboženskosti, kterou lze nalézt alespoň skrytě u téměř všech lidí na světě, což nám nahrává spíše myšlence, že jsme více či méně náchylní ke vstupu do alternativního náboženského hnutí všichni.

10. Legislativa v České republice

Pád komunistického režimu v roce 1989 umožnil ČSFR a později České republice přijetí Listiny základních práv a svobod, která stanovuje kromě jiného základní svobody a práva náboženská, jenž byly před tímto rokem omezeny.

Pro naše potřeby jsou nejdůležitější v Listině články 15 a 16. Článek 15 odst. 1. tak stanovuje, že *„svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání“* (Ministerstvo kultury 2007: online).

V článku 16 odst. 1. nalezneme, že *„každý má právo svobodně projevat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu“* (Ministerstvo kultury 2007: online).

Listina základních práv a svobod ale stojí na příliš obecných základech, proto bylo potřeba vytvořit konkrétní zákon, který by upravoval existenci církví a náboženských společenství. Tak vznikl Zákon 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společenství a Zákon České národní rady 161/1992 Sb. o registraci církví a náboženských společenství. Tyto zákony zaručují některé výhody (viz dále novější legislativa) v případě registrace pro náboženská hnutí, které plynou od státního zřízení. Podle Vojtíška je ale hlavní důvod proč se tato společenství registrují

takový, že se zvýší jejich společenská prestiž v očích společnosti, protože okolí se často domnívá, že registrací stát zaručí „nezávadnost“ takového hnutí, což však podle Vojtíška není pravda (Vojtíšek 1998: 17). Ve skutečnosti, ale k určitým korekcím dochází. Zákonem jsou dány podmínky, které zakazují činnost takových hnutí, která ohrožují práva jedinců, jiných organizací či demokratického státu. Problémem ale může být kontrolní aparát, který by měl podobné excesy hlídat.

Zákony z let 1991 a 1992 umožnily registraci pouze těm náboženstvím, která prokázala, že mají ve svých řadách minimálně 10tisíc členů starších 18-ti let s trvalým pobytem u nás. Existovala pouze jedna výjimka, a to když společenství prokázalo, že je členem Světové rady církví, potom stačilo mít členů pouze 500. V roce 1997 tak bylo registrováno 21 náboženství, z toho však již bylo 19 uznáno na základě jejich působení v minulém státním zřízení, tedy před rokem 89 (kromě tzv. mormonů, kteří byli registrováni až v roce 90). Ostatní hnutí se mohla zaregistrovat pouze jako občanská sdružení (Lužný 1997: 148). Jediným dvěma náboženstvím se podařilo zaevidovat v rámci zmíněných zákonů, tím byli Svědkové Jehovovi a Luteránská evangelická církev (Vojtíšek 1998: 17).

Nejnověji platí Zákon 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech, který předchodí dva ruší a nahrazuje. Tento zákon byl několikrát novelizován, a to Zákonem 4/2003 Sb., 562/2004 Sb., 495/2005 Sb., 296/2007 Sb. aj., které však novelizují zákon z roku 2002 spíše po formální stránce, než v zásadních bodech.

Zákon 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech stanovuje kromě jiného konkrétněji body Listiny základních práv a svobod především v §2, který nám přibližně říká, že každý má právo se nábožensky projevat, stát se členem duchovního společenství, nikdo nesmí být nucen stát se členem církve nebo náboženské společnosti, ani být nucen k jejich opuštění a nikdo nesmí být omezován na svých právech proto, že se hlásí k církvi nebo náboženské společnosti (ministerstvo kultury 2007: online).

Dále tento zákon stanovuje podmínky vzniku a působení církví a náboženských společností (§5). Ty nám říkají, že tato společenství nemohou vykonávat svou činnost, pokud je v rozporu s právními předpisy, a jejichž učení či činnost ohrožuje práva a svody osob, jiných náboženských společenství a základy demokratického státu. Je-li v rozporu s ochranou veřejné mravnosti, veřejného pořádku, veřejného zdraví, atd., popírá-li nebo omezuje práva fyzických osob pro jejich rasu, pohlaví, národnost, politické, náboženské smýšlení aj. a z těchto důvodů podněcuje nesnášenlivost, porušování práv či násilí. Dále využívá-li psychický a fyzický nátlak k vytváření

závislosti, který vede k ekonomickým, psychickým či fyzickým újmám členům a jejich rodinným příslušníkům včetně poškozování jejich sociálních vazeb. Zabraňuje-li psychickému vývoji nezletilých, jejich právům na vzdělání a zdravotní péči. Dále nejsou-li tato společenství dostatečně průhledná, tedy tají-li např. organizační strukturu, vazby na zahraniční složky apod. (ministerstvo kultury 2007: online).

Nejnovější zákon (3/2002 Sb.) stanovuje, že registrovat se mohou takové církve a náboženské společnosti, které přinesou alespoň 300 podpisů jedinců hlásících se k tomuto společenství starších 18-ti let a mající trvalé bydliště v ČR. Dále musí hnutí doložit svou základní charakteristiku, své poslání a učení. Musí mít také své sídlo na území ČR. Chtějí-li tato náboženská společenství využívat zvláštní práva, mají povinnost být registrováni alespoň 10 let a doložit 10tisíc podpisů svých členů (ministerstvo kultury 2007: online).

Ze samotné registrace plyne, dá se říct, pouze jedna výhoda, a tím je, že náboženské společenství může vychovávat a vyučovat své duchovní i laické pracovníky ve vlastních školách a jiných zařízeních, což vlastně vůči ostatním hnutím není ani výhoda, protože to mohou dělat také, jen bez posvěcení státu. Samotná registrace tak představuje spíše symbolické uznání a zařazení. Mnohem více výhod ale plyne ze získání oprávnění k výkonu zvláštních práv, která jsou ovšem každá zvlášť posuzována dalšími zákony, tudíž ne všichni ti, kteří mohou čerpat zvláštní práva, mohou tato všechna práva využívat. Tato náboženská společenství mohou tedy teoreticky vyučovat náboženství na státních školách, posílat pověřené osoby k poskytování duchovních služeb do armády, věznic, ochranných léčeben aj., být státem financováni, konat sňateční obřady, zřizovat církevní školy a zachovávat mlčenlivost v souvislosti se zpovědním tajemstvím (mlčenlivost musí být obsažena v učení minimálně 50 let) (ministerstvo kultury 2007: online).

Kromě církve a náboženské společnosti může být registrovaný také celý svaz církví a náboženských společností. Registrace náboženských společenství a také oprávnění k výkonu zvláštních práv je možné zrušit, a to především v případě, že si o to sami tato společenství požádají či jim tyto členství zruší stát z důvodu porušování pravidel nebo závazků vůči státu či třetím osobám (ministerstvo kultury 2007: online).

10.1 Registrované církve a náboženské společnosti v ČR

Ke konci roku 2009 je registrováno celkem 31 církví a náboženských společností a 2 svazy, 21 z nich má také některá ze zvláštních práv. Na základě Zákona 308/1991 Sb. byla registrována tato náboženská společenství (celkem 21, všechna mají některá zvláštní práva): Apoštolská církev (recepce z roku 1989), Bratrská jednota baptistů (1951), Církev adventistů sedmého dne (1951), Církev bratrská (1951), Církev československá husitská (1920), Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů – tzv. mormoni (1990), Církev řeckokatolická (Rakousko-Uhersko), Církev římskokatolická (Rakousko-Uhersko), Českobratrská církev evangelická (R-U), Evangelická církev a. v. v ČR (R-U), Evangelická církev metodistická (1951), Federace židovských obcí v ČR (R-U), Jednota bratrská (R-U), Křesťanské sbory (1956), Luterská evangelická církev a. v. v ČR (1995), Náboženská společnost českých unitářů (1930), Náboženská společnost Svědkové Jehovovi (1993), Novoapoštolská církev (1956), Pravoslavná církev v českých zemích (R-U), Slezská církev evangelická a. v. (R-U), Starokatolická církev v ČR (R-U) (ministerstvo kultury 2007: online).

Na základě zákona 3/2002 Sb. byla registrována tato náboženská společenství (celkem 10 plus 2 svazy, žádná nemají ještě zvláštní práva): Církev Křesťanská společenství (2002), Obec křesťanů v České republice (2002), Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, Hnutí Hare Krišna (2002), Česká hinduistická náboženská společnost (2002), Ústředí muslimských obcí (2004), Ruská pravoslavná církev, podvorje patriarchy moskevského a celé Rusi v ČR (2007), Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü (2007), Višva Nirmala Dharma (2007), Církev živého Boha (2007), Církev Nová naděje (2009). (ministerstvo kultury 2007: online)

Náboženské svazy: Vojenská duchovní služba (2005), Ekumenická rada církví v České republice (2005) (ministerstvo kultury 2007: online).

11. Vybraná nová náboženská hnutí působící na území ČR

11.1 Metodika výběru a klasifikace

Vybírat budu převážně taková náboženská hnutí, která byla importována na naše území po roce 1989, popřípadě po této době v ČSFR a ČR vznikla, s výjimkou několika nových náboženství, která se zde uchytila nebo se o to snažila i dříve. Do výběru zahrnuji pouze ta hnutí, která dnes mají na našem území alespoň nějaké zastoupení (popř. v minulosti měla, ale stále se o nich např. v médiích diskutuje). Státní registrace společenství ve výčtu nebude hrát roli. Hlavní podmínkou k zařazení je náboženský základ (bez implicitní formy s výjimkou hnutí New age) a nesoulad s věroukou křesťanských (tedy protestantských, pravoslavných, katolických) či judaistických tradičních věr, jakožto etablovaných náboženství v ČR, proto zde nalezneme např. i hlavní proudy islámu či buddhismu, které jsou v našich podmínkách také novými náboženstvími. Dalším atributem pro zařazení je, nejsou-li dogmata a chování těchto společenství u nás všeobecně brána za „normální“, tedy stojí-li se společností v určitém konfliktu a v alternaci. Indikátorem mohou být kritické ohlasy z řad majoritní společnosti, antikultovních organizací, církve, médií, psychologů, apod. Ale i z řad hnutí samotných vůči majoritní společnosti a jejím projevům. Řadit mezi nová náboženství nebudu extrémistické politické skupiny a ekonomické subjekty založené na tzv. multilevel marketingu, jejichž zařazení bývá spekulativní. K určení společenství mi bude nápomocná také literatura od Vojtíška¹³, Barretta¹⁴ a Partridge,¹⁵ popř. další doplňující zdroje, především internetové servery.

Ke klasifikaci využiji historicko-genealogickou typologii sledující historické kořeny nových náboženských hnutí. Vyberu od každého dvě hnutí, které jsou v ČR nejrozšířenější (tedy mají podle odhadu největší počet členů), popř. jsou podle mého mínění a s pomocí zmíněných autorů nejznámější, a stručně je charakterizuji. Bude-li možné vybrat mezi tato dvě hnutí taková, která nekorespondují s velkými světovými náboženstvími, dostanou přednost. Zbytek společenství mající v ČR alespoň částečně významné zastoupení vypíši.

¹³ VOJTÍŠEK, Z.: *Encyklopedie náboženských směrů v České republice. Náboženství, církve, duchovní společenství*. Portál, Praha 2004.

¹⁴ BARRETT, D. V.: *Sekty, kulty, alternativní náboženství*. Ivo Železný, Praha 1998.

¹⁵ PARTRIDGE, Ch. a kol.: *Encyklopedie nových náboženství. Nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spiritualita*. Euromedia Group – knižní klub, Praha 2006.

11.2 Nová náboženská hnutí vycházející z křesťanství a judaismu

V ČR působí tato společenství vycházející z křesťanství: Svědkové Jehovovi, Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (tzv. mormoni), Novoapoštolská církev, Církev sjednocení (tzv. munisté), Náboženská společnost českých unitářů, Obec křesťanů v České republice, Děti Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, Církev Slovo života, Nový život a mnoho dalších.

Z judaismu: např. Bejt Simcha, Chabad.

11.2.1 Svědkové Jehovovi

V ČR asi nejznámější nové náboženské hnutí ze všech, pravděpodobně i kvůli počtu členů, kterých je podle sčítání lidu z roku 2001 23 260 (Ministerstvo kultury 2007: online). Ale i kvůli kontroverzím, které kolem tohoto hnutí panují, jako je odmítání transfuze krve, katastrofické milenalistické očekávání, neslavení svátků aj.

Zakladatelem společenství tzv. badatelů Bible se stal v 19. století Ch. T. Russel v USA očekávající opětovný návrat Ježíše Krista na Zemi. Název Svědkové Jehovovi navrhl až jeho pokračovatel na začátku 20. století J. F. Rutherford, který hnutí semknul a pozvedl díky hlásání konce světa, silnému vymezení vůči státní moci a křesťanství a vytvořením nové hierarchické struktury řízené shora. Po několika dalších nástupcích v čele hnutí převzal vedení tzv. vedoucí sbor sídlící v ústředí organizace v New Yorku v Brooklynu, jejímž nástrojem vedení jsou převážně studijní publikace (knihy; časopisy – Strážná věž, Probudte se!, Naše služba království). Tento vedoucí sbor dále koordinuje tzv. odbočky skládající se z výborů (pro ČR jedna), pod které patří na nejnižší vedoucí instanci jednotlivé sbory (v ČR cca 230) se jmenovanými mužskými dozorcí. V českých zemích je možné Svědky Jehovovi historicky vystopovat na začátek 20. století, tito začali být v průběhu 2. světové války pronásledováni, což dále pokračovalo komunistickou perzekucí. Hnutí se podařilo v ČR zaregistrovat v roce 1993 (Vojtíšek 2004: 97-99).

Svědkové Jehovovi vychází z vlastní interpretace Bible a odmítají věrouku křesťanské církve, proti níž se ostře vyhrávají (stejně křesťané negativně vystupují proti tomuto hnutí). Tak odmítají Boží Trojici (Otec, Syn a Duch svatý), víru v nesmrtelnost duše (věří pouze v možné zmrtvýchvstání), Boží jméno, kterému říkají Jehova, dále odmítají slavení křesťanských svátků (slaví jeden svátek ročně kolem Velikonoc na připomínku poslední večeře Páně), úctu ke kříži, transfuzi krve či transplantaci orgánů,

úctu ke státu a státním symbolům aj. Svědkové se také připravují na poslední pozemský soud (katastrofu, tzv. armagedon), jehož výpočet na konkrétní rok se v minulosti neustále měnil, dnes se již tímto přesným výpočtem nezabývají. Armagedon má „vyčistit“ zemi od nevěřících a nastolit harmonický stav. Hlavním úkolem Svědků je tak o této události informovat veřejnost, což činí skrz misie „od domu k domu“ a rozdáváním časopisů Strážná věž a Probuďte se! Všichni členové hnutí mají povinnost se těchto misí účastnit (Vojtíšek 2004: 98-100; Hora 1995: 156-158).

Podle Vojtíška v posledních letech dochází u Svědků k mírným změnám v učení, které mají přilákat více stoupenců, což může nahrávat budoucímu snížení konfliktu se společnostmi a církví (Vojtíšek 2004: 100).

11.2.2 Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (tzv. mormoni)

V ČR se k této křesťanské denominaci přihlásilo v roce 2001 při sčítání lidu 1375 obyvatel (ministerstvo kultury 2007: online). Dnes jich však bude pravděpodobně více. Na světě je praktikujících kolem deseti milionů, nejvíce v USA.

Vznik hnutí je spojeno s vydáním Knihy Mormon (která je dodnes hlavním spisem) zakladatelem Josephem Smithem v roce 1830 v USA, kterému se, podle učení, deset let před vydáním Knihy zjevil Bůh, jenž mu tvrdil, že všechny založené existující církve jsou odpadlé, a pouze jemu a jeho následovníkům bude umožněno navázat přímo na Kristovo učení. Po čase se mu měl zjevit anděl, který ho zavedl ke zlatým deskám popsanými egyptskými hieroglyfy, které Smith pomocí kouzelných kamenů rozluštil a přepsal do zmíněné Knihy v angličtině. Hnutí se stalo od samého počátku v USA kontroverzním a sám Smith byl zastřelen rozvášněným davem. Mormonům a pokračovateli Smithe Youngovi se však po čase podařilo osídlit dnešní Utah a v něm vybudovat město Salt Lake City, jenž je dodnes jejich centrem s velikou politickou i hospodářskou mocí. V čele církve stojí prezident (prorok), s kolegiem dvanácti apoštolů, kteří bývají považováni za prostředníky Boha. Po celém světě, včetně ČR, působí její misionáři. V ČR mají mormoni ve větších městech 17 odboček pod záštitou prezidenta misie pro naši republiku (Vojtíšek 2004: 88-89; Hora 1995: 158-159). Mormonům se u nás podařilo zaregistrovat v roce 1990 (Ministerstvo kultury 2007: online).

Mormonská věrouka není ovlivněna pouze křesťanstvím, ale i prvky islámu, judaismu, řecké a římské mytologie a buddhismem (Hora 1995: 158). V jejím učení se můžeme setkat s mnohobožstvím, historií izraelských kmenů putujících po Americe,

reinkarnací, s očekáváním nového příchodu Ježíše Krista a jeho vybudováním království na zemi, aj. Jejich víra se v některých ohledech projevuje relativně silným asketizmem, kdy odmítají cigarety, alkohol, drogy, čaj i kávu, snaží se být pravdomluvní, kladou důraz na práci a na vzdělání. Pilířem pro jejich náboženský život je rodina, proto se staví negativně k potratům, rozvodům a cizoložství. Pořádají křty, které se týkají také mrtvých, duše zemřelých může být tímto způsobem tedy zachráněna i po smrti (Vojtíšek 2004: 88-89; Hora 1995: 159-160).

Kontroverze u tohoto společenství v minulosti vzbuzovalo převážně mnohoženství, které bylo ale už na konci 19. století jejími představiteli zakázáno a nahrazeno mnohoženstvím nebeským, v některých odštěpených hnutích se může ale dále částečně vyskytovat. Dalším problémem byl veřejně podporovaný rasismus (odstraněn z věrouky prezidentem církve v roce 1978) či náboženské vražedné odplaty (zrušené koncem 19. století). Dnes se podle Vojtíška snaží toto hnutí zdůrazňovat především takové své znaky, které jej nejvíce přibližují křesťanským církvím (Vojtíšek 2004: 89-90).

11.3 Nová náboženská hnutí vycházející z islámu

V ČR se můžeme setkat s těmito hnutími a směry, které nabývají spíše menšího rázu: Ústředí muslimských obcí (tj. hlavní islámský proud), víra Bahá'í, hnutí Subud, tzv. súfismus (např. hnutí Ahmadíja, Islámský svaz – klub přátel islámské kultury, Nakšbandí), „liberální muslimové,“ aj.

11.3.1 Víra Bahá'í

Víra Bahá'í je světoznámá převážně perzekucí jejich věřících íránskou vládou, ale i tolerancí, s jakou se toto náboženské hnutí staví ke společnosti a jiným vírám, které se snaží sjednotit. V ČR bychom bahá'istů napočítali řádově ve stovkách, nejvíce jich je však v Íránu, který „hostí“ přibližně půl milionu těchto věřících, a kde bylo Bahá'í také založeno. Celosvětově víru praktikuje kolem 5 milionů osob (Vojtíšek 2004: 311).

Mírza Alí Muhammad zvaný Báb (tj. brána) začal v roce 1844 zvěstovat bližící se příchod nového mesiáše a hlásat víru „bábismu.“ Po jeho zastřelení popravčí četou se po věznění, vyhnanství a dvouleté meditaci prohlásil jeho blízký stoupenec Mírza Husajn Alí Núrí Bahá'u'lláhem, tedy tím, kterého předpověděl Báb. Bahá'isté věří, že

Bahá'u'lláh je klíčový nejen pro jejich víru, ale i pro všechna světová náboženství. Tak např. je Bahá'u'lláh pro buddhisty pátou inkarnací Buddhy, pro křesťany opětovným příchodem Krista, pro hinduisty vtělením Kršny apod. Bahá'u'lláh napsal velké množství spisů, které bahá'isté kladou na roveň s Biblií i Koránem. Po smrti mesiáše se stal jeho nástupcem nejstarší syn, poté pravnuk, po jehož smrti byl určen Světový dům spravedlnosti (sídlící v izraelské Haifě), jakožto neomylný řídicí orgán mající ve svých řadách devět zastupujících členů. Devět zastupujících členů má také každá duchovní národní rada, jichž je po světě 160 včetně ČR. Hnutí nemá ve svých řadách žádné kněžstvo, ani stanovenou liturgii a je řízeno demokratickým způsobem vedení, kdy jsou zástupci voleni kýmkoliv, na jakékoliv úrovni, bez toho aniž by byli předem určeni kandidáti (Partridge 2006: 131-132, Barrett 1998: 35-36, Vojtíšek 2004: 308-311). Historie této víry v ČR sahá až do roku 1907, kdy bylo založeno první společenství v Žatci. S okupací a komunismem bylo toto hnutí pronásledováno a obnoveno až v roce 1990. V současné době funguje společenství v Praze, Brně, Olomouci, Českých Budějovicích, Liberci a dalších městech (Vojtíšek 2004: 311).

Stěžejní částí věrouky bahá'istů je, že jediný Bůh sesílá na Zem jednou za čas mesiáše, který s sebou přináší učení vhodné pro konkrétní věk. K těmto mesiášům patří všechny známé postavy ze světových náboženství, tedy Ježíš, Kršna, Muhammad, aj., ale i Báb a zatím poslední Bahá'u'lláh. Podle bahá'istů jsou všechna náboženství pouze jedinou vývojovou cestou Boha, který se tak snaží sjednotit svět a jeho nejednotnost pramení pouze z dezinterpretace lidí. Sjednotit světovou společnost je stěžejním úkolem tohoto hnutí (Barrett 1998: 35, Partridge 2006: 132).

Praktická víra bahá'istů se projevuje každodenní modlitbou, studováním svatých Písem, zákazem požívání drog a alkoholu, zdravím způsobem života, sexuální střídmostí, důrazem na vzdělání, staví se proti rasismu a sexismu, nerovnoměrnému přerozdělování bohatství, aj. (Partridge 2006: 134, Barrett 1998: 40).

11.3.2 Súfismus

Súfismus není hnutím v pravém slova smyslu, ale odnoží oddělující se od islámu, jejíž prvopočátky lze datovat již do 10. století. Mezi nová náboženství je řazen především díky importu do západních zemí v 60. letech 20. století. Duchovní, kterému se podařilo univerzalistický súfismus do USA a Evropy rozšířit se jmenoval Hazrat Inájat Chán, jenž také založil Súfijské hnutí a Súfijský řád Západu. Mnoho

alternativních náboženství s kořeny v islámu, tak vychází právě ze súfismu (Partridge 2006: 127; 137).

Univerzalistický (západní) súfismus se vyznačuje mysticismem, který se zřiká etnických, ale i islámských kořenů a klade silný důraz na osobní náboženský prožitek a hledání pravdy. Kritizuje tak „zkostnatělé“ organizované náboženství (Partridge 2006: 136-137).

Súfijské hnutí ani Súfijský řád v ČR nenalezneme, některá společenství vycházející ze súfismu však ano, popř. zde alespoň nějakou chvíli existovala, dnes jde však spíše o praktikující jednotlivce. Vystopovat bychom tak mohli hnutí Ahmadíja, Islámský svaz – klub přátel islámské kultury, Nakšbandí a pravděpodobně i jiné. Malá rozšířenost nových náboženských hnutí v ČR vycházejících z islámu pramení z nízké tradice, který zde islám má. Muslimů účastnících se společného náboženského života bychom v naší republice napočítali kolem dvou tisíc (asi z celkově deseti tisíc v roce 2004, jenž se k islámu pouze hlásí), a to z většího počtu cizinců, než českých konvertitů (Vojtíšek 2004: 308).

11.4 Nová náboženská hnutí vycházející z hinduismu, buddhismu, sikhismu a taoismu

V ČR se můžeme setkat s těmito alternativními náboženskými společenstvími vycházející z hinduismu: Transcendentální meditace, Šrí Činmoj, Hare Kršna (viz samostatná kapitola *Hnutí Hare Kršna*), Nanda Marga, Bhagaván Šrí Radžníš-Osho, Satja Saí Bába, Sahadža jóga, Jóga v denním životě a další.

Z buddhismu: théravádový buddhismus (např. Přátelé Dhammy, Bodhi, Buddha Mangala), zenový buddhismus (např. Kwan Um, Středoevropská zenová asociace, Zazen International ČR) tibetský buddhismus (např. Shambala, Buddhismus Diamantové cesty, Samten Tse, Dzogčhen), angažovaný buddhismus aj.

Ze sikhismu: Sant Mat, Eckankar, Ching Hai, aj.

Z taoismu: Fa-lun-kung, Bodhidharma, Plynoucí řeka Tchaj-ťi aj.

11.4.1 Jóga v denním životě

V ČR nejrozšířenější alternativní náboženství vycházející z hinduismu a pravděpodobně mající nejvíce stoupců ze všech zemí, kde je toto hnutí rozšířeno.

Počet zasvěcených tímto náboženstvím se u nás odhaduje na několik tisíc, jedinci, kteří jím pouze prošli, se však počítají na asi 10 tisíc, vyškolených cvičitelů má přibližně 150 (Vojtíšek 2004: 346).

Společenství do Evropy importoval Ind Paramhans Svámi Mahéšvaránanda, který byl západní misí pověřen nejbližším žákem svého duchovního učitele z Indie. Roku 1972 tak založil ve Vídni ášram (který je dodnes hlavním centrem pro Evropu) a následně rozšířil Jógu v denním životě i do dalších západních zemí a výjimečně také do sovětských satelitů včetně ČSSR. Centrem hnutí v ČR je od roku 1994 ášram v zámku ve Střílkách na Kroměřížsku s asi 30-ti stálými obyvateli. Český svaz Jógy v denním životě zastřešuje přibližně 30 samostatných sdružení, které z učení Mahéšvaránandy vychází. Své stoupence lákají především skrz kurzy jógových cvičení, veřejnými vystoupeními Mahéšvaráandy, ale i mezináboženským dialogem, který bývá pro jedince přitažlivý (Vojtíšek 2004: 344-347).

Programem hnutí není pouze cvičení jógy, jak by se mohlo z názvu zdát, ale obsahuje i náboženské prvky se snahou o členství praktikujících osob, z čehož pramení mnoho nedorozumění. Společenství klade důraz na tělesná, duchovní i dechová cvičení skrz jógu, meditace, mantry, cílevědomé ovládání mysli apod. Tato cvičení se konají při společných setkáních, při nichž se pořádají také přednášky, či připravuje vegetariánské jídlo. Následovníci se zavazují oddaností ke svému guruovi (Mahéšvarándovi), který se stává „reprezentantem nejvyšší božské dokonalosti.“ (Vojtíšek 2004: 345-346).

Kontroverzi způsobila Jóga v denním životě na Slovensku, kde se jí dařilo prosazovat v místních školách díky svému zaměření na jógu, společenskou nevoli však způsobilo zjištění, že nejde pouze o jógová cvičení, ale o náboženské hnutí. (Vojtíšek 2004: 346).

11.4.2 Šrí Činmoj

Toto hnutí se nikdy masově nerozšířilo, ve světě se vyskytuje přibližně 2 tisíce přívrženců, z toho asi 300 v ČR, kde si vede relativně dobře. Podle Vojtíška se hnutí masově nerozšířilo pravděpodobně kvůli pečlivému výběru svých stoupenců a absencím slibů rychlého osvícení (Vojtíšek 2004: 336; 338).

Již mrtvý guru Šrí Činmoj vycházel z učení indického ášramu Šrí Aurobindo Ghoše, kde desítky let žil a dosáhl osvícení. V roce 1964 přesídlil do New Yorku v USA, kde začal přijímat své první žáky (především z řad vysokoškoláků), společenství se poté rozšířilo i do Evropy, v ČR má největší centra v Praze a Zlíně. Šrí

Činmoj se považoval za manifestaci nejvyššího Boha Supreme, jehož mají žáci následovat, a jenž jim sám umožní realizovat vlastní božství (Vojtíšek 2004: 336; 338).

Guru a jeho následovníci se snaží propojit umění a sport s duchovními technikami. Umělecké i sportovní výsledky se stávají důkazem správné duchovní cesty, jenž je zaměřena převážně na meditaci a láskyplnou službu Bohu, ale je vyžadováno také vegetariánství, morální čistota, absence drog, alkoholu a sexuální zdrženlivost (Vojtíšek 2004: 337; Lužný 1997: 61). Sám guru šel příkladem a byl znám především jako světový mírotvorce, sportovec a umělec. Někdy se však najdou kritici, kteří jeho bývalé aktivity napadají jako pouhou snahu o vlastní zviditelnění (Vojtíšek 2004: 337-338).

11.5 Nová náboženská hnutí vycházející z esoterismu a novopohanství

Z esoterismu v ČR vychází tato hnutí: Hnutí Grálů a z něho vycházející Imanuelité, New Age, satanismus (První Česko-Slovenský chrám Církve Satanovy), spiritismus (Řád ochránců Boží vůle), rosikrucianství (Mezinárodní škola Zlatého Růžového Kříže Lectorium Rosicrucianum; Antiquus Mysticus Ordo Rosae Crucis), svobodné zednářství (Veliká lóže České republiky, Humanitas Bohemia, aj.), antroposofie (Anthroposofická společnost v ČR), teosofie (Teosofická společnost Adyar), UFO hnutí (Kontaktéři Ivo Bendy) a mnoho dalších.

Z novopohanství: keltská hnutí (Bratrstvo Keltů), germánská (Gabreta, Managarm), slovanská (Rodná víra), Wicca, aj.

11.5.1 Hnutí Grálů

Společenství čítá v ČR asi 1500 stoupenců, jenž sdružuje Nadace Hnutí Grálů v České republice sídlící v Brně, vlastní „domy“ tzv. stánky Světla existují na dvou místech republiky, a to v Karviné a na Českobudějovicku v Dlouhé, kromě toho se pořádají každonedělní pobožnosti v 16-ti českých městech. Ve světě se odhaduje počet stoupenců na 20 tisíc (obou odštěpených frakcí, viz dále) (Vojtíšek 2004: 182).

Zakladatelem nejprve neorganizovaného hnutí se stal v roce 1923 Němec Oskar Ernst Bernhardt, který se jmenoval mesiášem Abd-ru-shinem. Jeho spis 168 přednášek Ve světle pravdy, Poselství Grálů, se stal „Biblií“ tohoto společenství. Centrem hnutí byla po několika letech ustanovena osada ve Vomperbergu v Rakousku. V roce 1938,

po obsazení Rakouska byl Bernharth zatčen a zbytek života strávil v Krušných horách pod dohledem nacistů. Hnutí se podařilo obnovit po válce jeho manželce Marii Bernhardtové (již po smrti Abd-ru-shina), jejíž následovnicí se stala její dcera. Na konci 20. století však došlo ke štěpení společenství, kdy jedna část pokračuje s centrem ve Vomperbegu pod vedením Siegfrieda Bernhardta, druhou se stala Nadace Hnutí Grálů pod vedením Jürgena Spricka, jehož odnož následuje i česká část hnutí Grálů, která je u nás nejpočetnější (Vojtíšek 2004: 180-182).

Příslušníci společenství se chápou jako hledači Pravdy, jenž se orientují na Knihu obsahující poselství. Tito hledači se sdružují v tzv. kruzích Grálů nejčastěji sídlící ve větších městech, kde probíhají přednášky a pobožnosti. Členem se stává pouze ten, který projde tzv. zpečetěním, tedy rituálem, který se odehrává při slavnostech ve stáncích Světla třikrát za rok. Abd-ru-shinovi stoupenci věří v rozdělení kosmu do úrovní hmotnosti. Na nejnižší úrovni (hrubohmotnosti) se nacházíme my lidé na Zemi, našim cílem má být dostat se v novém životě do úrovně duchovní prostřednictvím dobrého chování a na základě poznání. Na hranici mezi božskou (nejvyšší) úrovní a duchovní stojí hrad Grál, z něhož je na zemi seslán jeho rytíř Abd-ru-shin, jenž nám má ukázat cestu. Ten je následovníkem Ježíše, jehož učení lidé nepochopili a překroutili (Vojtíšek 2004: 181).

Kontroverze v minulosti vzbuzovala očekávání brzkého konce světa, resp. nového blaženého věku, které se již dnes téměř nevyskytují a jsou spíše specifickým jevem pro inspirativní společenství tímto hnutím, jako byli např. imanuelité pod vedením Dvorského. Kontroverzně bývá brána také relativní uzavřenost před veřejností a důraz na silnější konformní jednání svých členů (Vojtíšek 2004: 183).

11.5.2 New Age (Nový věk)

Již několikrát zmiňované „hnutí,“ které se od ostatních liší svou specifícností. New Age se vyznačuje neorganizovaností nemající strukturu společenství, jenž charakterizuje množství propojených směrů a technik nejen duchovního rázu. Spiritualita v těchto směrech však hraje dominující roli, která je položena na konzumním základu, tedy je to jakýsi „obchod“ s výběrem spirituálního zboží, nauk, směrů, cvičení apod. Protože New Age postrádá strukturu hnutí, je velmi obtížné říci kolik má „členů,“ znesnadňuje to také definice tohoto „společenství,“ které se liší v tom, jaké všechny jevy zastřešuje. York píše, že „hlavním problémem při porozumění

Novému věku je, že ať o něm řekneme cokoli, může to být pravda“ (York dle [Partridge 2006: 308]).

Podle Vojtíška New Age charakterizuje demokratičnost, resp. masovost, individuální spiritualita a progresivní milenialismus, tedy očekávání příchodu kvalitativně lepšího období (Vojtíšek 2004: 283-284). „Hnutí“ klade důraz na svépomoc a psychoterapeutické metody s náboženskými přesahy, které mají k této lepší době napomoci (Partridge 2006: 309).

Typickou institucí „hnutí“ bývá duchovní centrum, které poskytuje spirituální placené služby. Kromě této instituce se můžeme setkat s množstvím malých komunit, léčitelstvími, vzdělávacími, uměleckými spolky, specializovanými spirituálními obchody, nakladatelstvími duchovních knih a časopisů, vegetariánskými restauracemi, apod. (Vojtíšek 2004: 284).

York rozděluje analyticky stoupence do tří proudů. První jsou „členové“ tzv. jádra hnutí, jenž věří, že nadcházející doba bude dobou Nového věku, a kteří vidí v budoucnosti kolektivní zlepšení duchovnosti. Širší skupinou jsou tzv. duchovní hledači, kteří příliš v Nový věk nevěří, avšak sami pátrají po pravdě, což je jejich hlavním cílem. Nejpočetnější skupinou jsou tzv. lidé zkušenosti, kteří se snaží dosáhnout autenticity zážitky, tedy jsou z různých důvodů příležitostnými konzumenty navštěvující různé spirituální kurzy, nechávají se léčit alternativní medicínou, chodí cvičit jógu, pátrají po horoskopech, apod. (York dle [Partridge 2006: 310-311]).

Je téměř nemožné vytvořit výčet všemožných organizací v ČR, které pod New Age spadají. Vojtíšek tak vypisuje kromě několika časopisů a institucí, některé známé osobnosti a jejich aktivity, které bychom mohli zařadit do členské základny zmíněného jádra „hnutí“, a kteří se nějakým způsobem o rozšíření „hnutí“ Nového věku zasloužili. Již před rokem 89 byl u nás hlavním propagátorem hudebník, muzikoterapeut a zen buddhista Vlastimil Marek, který po převratu založil časopisy Mana a Baraka, jakožto magazíny zaměřené právě na toto „společenství.“ Dalším známým propagátorem je hudebník, etnomuzikolog a učitel jógy Jiří Mazánek a jeho bývalý časopis Dotek. Kolem následujících časopisů a webových serverů se také „hnutí“ formuje: Gemma, Regena a Regenerace (časopisy zaměřené na zdravý životní styl a léčitelství), Astro (zaměřený především na astrologii), servery dusecz.com (popř. esoterika.cz), osud.cz, aj. Důležitou institucí zaměřenou na New Age je v ČR např. esoterické centrum Mandala sídlící v Praze (jejím zakladatelem je Milan Cabálek), které se dnes specializuje především na vydávání esoterických knih a poskytuje neoficiální čtyřleté

studium pod názvem Univerzita Nové doby. Dalšími centry jsou např. Equilibrium (Praha), Gaia (Brno), Centrum pohody (Pardubice), Sedmikráska (Liberec), aj. Centra duchovních aktivit bychom našli pravděpodobně ve všech větších městech (Vojtíšek 2004: 296-299; mandala-praha.cz 2008: online; mantry.jogin.cz: online).

11.6 Nová náboženská hnutí osobního rozvoje

V ČR se můžeme setkat s těmito společenstvími: Scientologická církev, Křesťanská věda, Silvova metoda, Pozitivní myšlení, Hnutí lidského potenciálu, aj.

11.6.1 Scientologická církev

Podle Vojtíška si scientologové počítají více členů, než ve skutečnosti mají, např. Partridge ve své encyklopedii uvádí 5,5 milionů příslušníků po celém světě. Vojtíšek se domnívá, že je to „pouze“ několik stovek tisíc, i když je počet obtížný určit i kvůli klientskému pojetí tohoto společenství. V ČR je praktikujících pravděpodobně pouze několik desítek (Vojtíšek 2004: 260; Chryssides dle [Partridge 2006: 386]).

Zakladatelem společenství se stal v 50. letech v USA spisovatel sci-fi Lafayette Ronald Hubbard, jenž se prosadil se svým psychotherapeutickým systémem dianetika a stejnojmennou knihou. Za jeho pokračovatele bývá dnes považován David Miscavige (Hora 1995: 129; Barrett 1998: 352). Scientologická církev postrádá přehlednou strukturu, která může být maskována skrz dílčí firmy a aktivity. Podle Vojtíška bychom za hlavní střediska mohli určit loď plující po světě Freewinds a ředitelství ve městě Clearwater sídlící na Floridě v USA. Kromě toho lze nalézt především v Evropě, USA či Austrálii množství tzv. dianetických center a firem spadající pod toto hnutí. V ČR se můžeme s dianetickými centry setkat v Praze, Brně, Ostravě a Plzni, je zde však možné nalézt i množství firem a organizací patřících pod scientologickou záštitu – např. jazyková škola LITE, Business Success, Občanská komise pro lidská práva aj. (Vojtíšek 2004: 259-260).

Scientologické učení nám říká, že se musíme soustředit na vlastní duševní očistění a na rozvíjení svého thetana, tedy své duchovní podstaty. Mysl člověka bývá v jeho životě zanášena různými traumaty tzv. engramy, kterých se je třeba zbavit pomocí tzv. auditingu (specifický způsob psychotherapie). Při terapii vyzývá auditor jedince k vybavení si nepříjemných událostí, což mu má pomoci k odstranění engramů,

k tomu slouží také tzv. E-metr, který má tato traumata identifikovat. Každý jedinec má spoustu engramů, z čehož vyplývá potřeba dlouhodobého auditování, a také nemalého placení za tyto služby. Když se člověku podaří dosáhnout tohoto čistého stavu, může pokračovat v rozvíjení a stoupání v duchovních úrovních (Chryssides dle [Partridge 2006: 385-386]).

Nejčastěji bývá Scientologická církev kritizována pro svůj veliký vliv a expanzi, ale i kvůli silnému důrazu na výdělek. Samotná expanze není však silným argumentem. Scientologové také tvrdí, že jejich jediným zdrojem peněz jsou pořádané kurzy a dianetika (Chryssides dle [Partridge 2006: 386]). Kromě toho se lze setkat s kritickými ohlasy z úst psychiatrů a psychologů na možnost destruktivního vlivu auditingu na jedince, ale i z úst veřejnosti na manipulování a klamání individuů při náboru (Vojtíšek 2004: 260). Podobné kritické ohlasy však bývají běžné a neříkají nám mnoho o skutečném fungování hnutí.

11.6.2 Silvova metoda

Stejně jako některá další náboženská společenství, není ani toto klasickým hnutím, ale charakterizuje jej spíše klientská vazba. Své techniky nabízí ve 107 zemích světa ve 27 jazycích (Saliba dle [Partridge 2006: 377]) včetně ČR a češtiny. Odhady říkají, že touto technikou prošlo několik milionů osob po celém světě, v naší republice pravděpodobně desítky tisíc (Vojtíšek 2004: 262).

José Silva odkryl tuto metodu v roce 1944 v USA, odkud pocházel, avšak v oblibu začala přicházet až o dvacet let později, kdy se postupně rozšiřovala i na jiná území (Saliba dle [Partridge 2006: 317]). V ČR má pobočku v Praze pod jménem Silva Metod, jejíž vedoucím je Dragan Vujovič (Vojtíšek 2004: 262).

Učení klade důraz na hypnózu a relaxační techniky, které mají člověku napomoci k uvolnění, ke zlepšení paměti, vnímání, myšlení a představitosti aj. a z toho vyplývající utužování zdraví, lepší výkonnost, ale i mimosmyslové vnímání. Silva vycházel z vědeckého poznání, že mozek v různých stavech myslí vydává jiné množství elektrických impulsů, při bdělém stavu vydává 20 těchto impulsů za vteřinu (tzv. hladina beta), v případě snížení na počet 7-14 usínáme (tzv. hladina alfa). Silvova metoda nám říká, že při tzv. hladině alfa máme přístup do duchovního světa a je nám při ní umožněno pozitivně programovat mysl a řešit „neřešitelné“ problémy. Cílem je tedy meditací, relaxací či hypnózou v této hladině po určitou dobu setrávat (Saliba dle [Partridge 2006: 378]; Vojtíšek 2004: 262).

Kritizována bývá nevědeckost této metody, kdy je obtížné dokázat, zda opravdu funguje či ne, přesto je však po světě velmi rozšířená (Saliba dle [Partridge 2006: 378]).

12. Hnutí Hare Kršna

Specifikou tohoto hnutí je, že se pravděpodobně jako prvním hinduistickému náboženství povedlo rozšířit do západní kultury, a to s většinou svých hinduistických projevů (specifický způsob oblékání, indická jména, životní styl apod.), o což se pokoušeli i někteří guruové v minulosti. Po světě má odhadem 10 až 20 tisíc stoupců, v ČR bychom jich napočítali přibližně 200 až 300 plus těžko spočitatelné sympatizanty (Vojtíšek 2004: 326). Celosvětově hnutí působí pod označením Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny (anglická zkratka ISKCON) a je rozšířeno v 97 zemích, na téměř všech kontinentech – v Severní a Jižní Americe, Evropě, Asii, Austrálii a Africe (krishna.com: online).

Kršnaismus vychází z čaitanjovského višnuismu (někdy také bengálský či gaudíjský višnuismus), směru, jenž se jmenuje po jeho prvním představiteli Šrí Kršnovi Čaitanjovi působícím nejprve v 16. století v Bengálsku (východní část Indie) a poté v celé Indii. Čaitanja představil silně emocionální směr zaměřený na cestu oddanosti osobnímu Bohu, Kršnovi, jakožto projevu (pro tento směr) hlavního hinduistického Boha Višnu. Čaitanja přišel se známým emocionálním zpíváním a tancem tzv. mahamántry, jenž nám má napomoci k přiblížení se ke Kršnovi. Mahamántra zní „Haré Kršna, Haré Kršna, Kršna Kršna, Haré Haré; Haré Ráma, Haré Ráma, Ráma Ráma, Haré Haré.“ V mahamántře je kromě Kršny opěvována druhá inkarnace Kršny princ Ráma (Fárek 2008: 10; Vojtíšek 1998: 47).

Ve 20. století byl misijní činností na západě pověřen civilním jménem Abhaj Čaran De (1896-1977), dnes známý spíše jako A. Č. Bhaktivédánta Svámi Prabhupáda (dále pouze Prabhupáda), jehož na tuto misi vyslal jeho duchovní učitel Bhaktisiddhánta Sarasvatí, jenž byl Čaitanjovým pokračovatelem a zakladatelem indické organizace Gaudija Math (volně přeložitelné jako „Čaitanjova církev“) (Partridge 2006: 187). V roce 1965 se Prabhupáda vydal do USA, kde se mu v New Yorku podařilo po ročním úsilí získat skupinku stoupců a založit ISKCON, v této době mělo hnutí podobu pouze volného, neinstitutionalizovaného sdružení. Po roce se

přemístil do San Francisca, kde zapůsobil na místní hippies a také např. na básníka Allena Ginsberga. Jeho žáci následně rozšířili hnutí do dalších amerických měst, když v roce 1968 mělo společenství již 6 středisek a asi 50 členů. V témže roce byly do Londýna poslány tři manželské páry, jejichž úkolem bylo rozšířit hnutí ve Velké Británii. Po několikaměsíčním neúspěchu se jim podařilo se setkat se členy hudební skupiny The Beatles Harrisonem a Lenonem, kteří jim pomohli se velmi rychle zviditelnit, a již během následujícího roku hnutí otevíralo první chrám v centru Londýna. K rozšíření jim napomohl také časopis Návrat k Bohu, jehož náklad činil v roce 1969 50 tisíc kopií měsíčně. Podobným tempem probíhalo rozšiřování hnutí do celého světa (Fárek 2008: 14; 26-28).

Ještě v době života Prabhupády docházelo mezi jeho žáky k rozkolům a snaze odstavit Prabhupádu „na druhou kolej,“ tomu se však podařilo svou pozici udržet a v 70. letech založil Správní radu skládající se z 12 vedoucích členů, jejichž úkolem bylo dohlížet nad dodržování pravidel v jednotlivých regionech, organizovat stavby nových chrámů, prodej knih, apod., někteří měli také pozici zasvěcovacích guruů. Na jejich práci dále dohlížel Prabhupáda až do své smrti v roce 1977 (Fárek 2008). V dnešní době existuje kromě Globální správní rady Evropská správní rada, ale také Národní správní rada. Členové těchto rad zastávají spíše manažerské pozice, a jejichž úkolem je také volit zasvěcující učitele, kterých je v současné době po světě přes osmdesát (ČR žádného nemá, proto za ním musí potenciální příslušník do zahraničí popř. počkat na jeho příjezd). Jednotliví členové Globální a Evropské správní rady mají v kompetencích jinou část světa, pro ČR je to např. Bhaktivaibhava Sami, který má kromě ČR na starosti Slovensko, Polsko, Finsko, Makedonii, Bulharsko, Albánii a Mongolsko. Národní správní rada se zpravidla skládá z jednotlivých chrámových vedoucích, jenž mají na starosti konkrétní střediska v zemi.

Za hlavní centrum hnutí lze považovat chrám v indickém Majápuru, v Čaitanjově rodišti, kde se pořádá také každoroční setkání Globální správní rady (Vojtíšek 2004: 326).

Chce-li se stát člověk členem společenství, měl by dodržovat čtyři hlavní zásady, tj. dodržovat vegetariánství, zdržet se omamných látek (včetně alkoholu, kofeinu apod.), zakázaného sexu (tedy mimo manželství a záměr zplodit dítě) a hazardních her. Kromě toho má stoupenec během dne dodržovat meditaci džapa (tzv. džapování), tedy odříkávat mahámantru pomocí růžence o 108 kuličkách, kdy každá kulička znamená jedno kolo „hare kršny“ (mahámantra viz výše). Těchto 108 kuliček

by měl stoupenec za den projít 16krát, což lze podle Vojtíška stihnout zpravidla za dvě hodiny. „Džapováním má dojít k osvobození mysli oddaného od připoutanosti k hmotným prožitkům.“ Život praktikujícího bývá dosti asketický, což zahrnuje brzké vstávání, práci pro hnutí (resp. Kršnu), relativně jednoduchý život, apod. (Vojtíšek 2004: 324-325).

Členové hnutí používají ke svým účelům literaturu, především indické náboženské spisy a knihy od Prabhupády. Za nejdůležitější spisy bývají považovány kniha Bhagavadgíta doplněná Prabhupádovými komentáři, jenž je jakousi Biblií hinduismu a kniha Bhágavata Purána skládající se z veršů s mýtickou tematikou (Vojtíšek 2004: 324). Knihy a časopisy hrají v životě hnutí významnou roli nejen pro své členy, ale také pro misijní činnost, jejichž prodej především v minulosti ve světě způsoboval nemalé kontroverze. Praktikující často soutěžili, kdo prodá více knih a vybere více peněz, což někdy ústilo v prodej na hraně zákona, takovým „trikem“ bylo např. tzv. rozměňování, kdy prodejce předstíral, že nemá dostatečné množství drobných peněz na vrácení a požádal člověka k darování zbytku (např. jednoho dolaru) na charitativní účely. Pokud se však Prabhupáda o podobných praktikách dozvěděl, snažil se jim zabránit (Fárek 2008: 48-51).

Kontroverze způsobovaly i závažnější projevy, jako např. sexuální zneužívání žen a jejich ponižování, stejně tak sexuální zneužívání a bití dětí v internátních „Hare Kršna“ školách, v tzv. gurukulách v 70. a 80. letech. Hnutí Hare Kršna však v 90. letech vydala prohlášení, kde se od podobných praktik sebekriticky distancuje, stejně tak Prabhupáda, pokud se o něčem podobném za svého života dozvěděl, byl zásadně proti. Dalším problémem bylo selhávání některých žáků Prabhupády, tedy budoucích autorit, jenž měli být vzorem svých následovníků. Někteří se snažili přebrat více moci, než jim náleželo, způsobovali rozepře, jiní měli problémy s drogami, aj. (Fárek 2008). Na druhou stranu stejné problémy se vyskytují v celé společnosti, proto není správné obviňovat pouze toto hnutí z podobných excesů. Hnutí se kromě toho snažilo s těmito neduhy bojovat.

Šířit kršnaismu do ČR, resp. ČSSR bylo v 70. a 80. letech obtížné. Někteří misionáři sem přesto přijížděli, často v převlecích či s falešnými pasy. Účastnili se pololegálních hudebních festivalů a pořádali přednášky v soukromých bytech. Po čase se v ČSSR objevily malé skupinky vyznavačů, jenž si doma zakládaly oltáře, praktikovaly meditaci džapa a četly pašovanou literaturu, jejich počínání bylo často

sledováno a perzekuováno komunistickou vládou. V roce 1987, v době pomalého uvolňování režimu, bylo v Lanšperku ve východních Čechách založeno neoficiální centrum. Po pádu komunismu v roce 1989 u nás začal ISKCON působit oficiálně. V roce 1990 se podařilo hnutí zaregistrovat jako občanské sdružení, koupit obchod v Praze (který se později proměnil ve vegetariánskou restauraci Góvinda), následně získat statek v Městečku u Benešova a založit středisko v Praze-Modřanech, které se později přestěhovalo v rámci Prahy do Zličína. V této době se k nám začali vracet někteří emigranti působící v hnutí včetně některých zahraničních misionářů. Centrum ve Zličíně kladlo v první polovině 90. let větší důraz na prodej knih, kdežto Farma se soustředila spíše na rozvoj vlastní soběstačné komunity a zemědělství, což v této době vedlo k vzájemné rivalitě a sporům. Po odchodu vedoucího farmy a některých jeho následovníků v roce 1997 se farma dostala do rukou členů hnutí z druhé strany (tedy Centra ve Zličíně), což vedlo na jednu stranu k uklidnění situace uvnitř společenství, na druhou stranu k vytvoření frakce z bývalých příslušníků, která sepsala petici proti nynějšímu vedení a obrátila se na Globální správní radu o pomoc. Ta se postavila na stranu fungujícího vedení (Fárek 2008: 167-174).

V dnešní době kromě Centra v Praze-Zličíně (Centrum pro vědecká studia) a Farmy v Městečku u Benešova (Farma Kršňův dvůr) existuje centrum v Brně (Náma-hatta centrum Brno), středisko v Lutotíně u Prostějova (Čakra Lutotín Náma-hatta centrum) a dvě vegetariánské restaurace Góvinda v Praze. Kromě toho pořádá společenství každý rok tábory na Moravě, festival Happy fest, účastní se známého hudebního festivalu v Trutnově, aj. V roce 2002 se hnutí podařilo státně zaregistrovat, jakožto náboženskou společnost.

12.1 Aplikace teoretických východisek na hnutí Hare Kršna v ČR

Pokusím se aplikovat, na základě rozhovorů a částečně i odborných publikací, zjištění týkající se hnutí Hare Kršna na identifikovaná teoretická východiska (viz kapitoly *Konverze, My a oni, Autorita a moc, Vylučnost, Motivy a osobnostní předpoklady k členství*). Popíši jednotlivé charakteristické rysy, tedy jakým způsobem probíhá v hnutí konverze a jaký teoretický typ konverze je pro hnutí spíše platný, jaké bývají motivy pro vstup, jak ve velkém konfliktu je hnutí se společností, tedy jak silně se společenství vymezuje vůči majoritní společnosti, jiným náboženstvím, bývalým

členům, ale i jak se vůči hnutí staví okolní společnost, zda je možné s věroukou polemizovat, jestli jsou členové izolováni od společnosti, zda očekávají nastolení nového světového řádu, mají-li nezpochybnitelnou autoritu aj.

12.1.1 Konverze

Teorie vymytí mozku

Do hnutí přicházejí členové dobrovolně a stejně tak mohou z hnutí dobrovolně odejít, psychický nátlak zde není přítomný, proto nelze v tomto případě souhlasit s obecnou teorií vymytí mozku. Lifton tuto teorii rozpracoval do jednotlivých aspektů, které se pokusím na hnutí Hare Kršna aplikovat, ty nám mají napovědět, zda je hnutí „destruktivní“ či ne. ANO znamená platnost bodu, NE neplatnost pro toto hnutí z mého pohledu a na základě sesbíraných informací:

- Kontrola prostředí (snaha o izolaci jedince) – nikdo v hnutí není držen nedobrovolně, ani se nesnaží členy izolovat, částečná izolace pramení pouze z umístění Farmy Kršnúv dvůr a vlastní soběstačnosti. NE.
- Mystická manipulace (manipulace je legitimizována „zbožštěním“ autority, která je prostředníkem mezi Bohem a člověkem) – hlavní autorita Prabhupáda je již mrtvý, i v minulosti byl ale brán spíše jako učitel a guru, než jako mesiáš. Dnes je mu přisuzován status zakladatele ISCKON, který vytvořil určité směřování hnutí, na které se ve střediscích a v jednotlivých radách navazuje. NE.
- Požadavek čistoty (duchovní a morální) – morální a duchovní čistota je po členech vyžadována, která pramení z jejich věrouky. ANO.
- Kult vyznání (neustálá kajícnost) – nikdo se nikomu nemusí zpovídat ze svých „hříchů,“ pouze pokud jedinec porušuje pravidla, je napomenut, opakuje-li se porušování pravidel, může být z hnutí vyloučen, resp. často odchází sám. NE.
- Posvátná věda (časté používání jazyka vědy pro svá dogmata) – v hnutí jsem se setkal s vědeckou proklamací, respondent tvrdil, že „*to je opravdu věda, to není žádný sentimentální náboženství nebo nějaký pověstí, ale to je skutečně studijní materiál, který je oceňován i na univerzitách.*“ ANO.
- Frázovitý jazyk – záleží člen od člena, u některých se vyskytuje, u takového respondenta lze zaznamenat odpovídání bez rozmyšlení a určitou strojovitost v mluvě. ANO.

- Nauka je víc než člověk (týká se myšlení) – nauka má své výsadní postavení, avšak individuální myšlení není potlačováno. ANO i NE.
- Existenční provizorium (společnost kolem hnutí žije v tomto existenčním provizoriu, nepoznalo pravdu, je spojeno se zlem, proto nemá právo na existenci) – hnutí majoritní společnost odsuzuje, avšak nestaví se k němu až takto kategoricky, hnutí se snaží lidstvo informačními misemi poučit. NE.

Platnost i neplatnost bodů si stojí v rámci hnutí Hare Kršna vyrovnaně, je však obtížné určit, jak jsou tyto body všeobecně platné pro nová náboženská hnutí, protože se domnívám, že některé aspekty jsou aplikovatelné i pro církevní organizace, viz např. požadavky čistoty. Z toho důvodu nepředpokládám, že by tento model měl velikou vypovídací hodnotu.

Teorie postupného posunu

Tvrzení Starka s Loflandem, že sociální vztahy hrají v konverzi větší úlohu, než věrouka u hnutí Hare Kršna neuspěje. Ani jeden respondent se s žádným z členů v hnutí neznal do té doby, než se o společenství nezačal po seznámení s věroukou a knížkami zajímat, je však pravda, že následný vztah velkou roli hrál. Následuje však rozpracovaný Loflandův model, jehož body na sebe hierarchicky navazují a zvyšují pravděpodobnost konverze, který je pro členy Hare Kršna typický:

- Napětí, které vyvěrá z rozdílnosti mezi skutečností a ideálními představami o světě – většina respondentů se stavěla ještě před vstupem do opozice vůči většinové společnosti, v době, kdy hledali alternativní cesty, které by jim umožnily naplnit touhu po lepší společnosti. ANO.
- Přesvědčení, že tyto problémy mohou být vyřešeny prostřednictvím náboženství – většina respondentů hledala alternativní cesty, které měly co do činění s náboženstvím, resp. spiritualitou. ANO.
- Hledání – tento aspekt se také mezi respondenty vyskytoval, tito jedinci převážně četli duchovní literaturu různých náboženských směrů a cest. ANO.
- Prudký životní zlom – dramatický životní zlom jsem u žádného respondenta nezaznamenal, avšak většina pátrala po existencionálních otázkách ve svých mladých letech, tedy si museli projít určitým existencionálním zmatkem v době dospívání. ANO i NE.

- Navázání přátelských kontaktů se členy nového náboženského hnutí – po přečtení některých Prabhupádových knih se všichni respondenti začali blíže zajímat o hnutí, a tedy i navazovat nové kontakty a přátelství, které vedly k postupným silnějším vzájemným vazbám. ANO.
- Oslabení citových pout mimo tuto skupinu – postupně, po navázání kontaktu s tímto hnutím a jejími členy, začalo u respondentů docházet k ubýváním jejich bývalých přátel, k tomu se vyjadřuje jeden respondent takto: *„Měl jsem stovky kámošů, a potom co jsem přestal dělat takový ty věci, který jsem dělal, tak už se mnou kámoši přestali bejt.“* ANO.
- Navázání intenzivní interakce mezi jedincem a skupinou – většina z dotazovaných žije na Farmě Kršňův Dvůr i přes všední dny, kde také pracují, jejich vazba na hnutí je tudíž zjevná. ANO.

Následuje další model teorie postupného posunu, od Loflanda a Skonovda, pro bližší vysvětlení jednotlivých bodů Vás odkazují na zmíněnou teorii výše, tj. kapitola *Konverze* v teoretické části. V tomto případě již na sebe jednotlivé body nenavazují, čím je však více platných bodů, tím je větší pravděpodobnost, že se stane možný konvertita členem:

- Intelektuální motiv – jak jsem se zmiňoval výše, většina se již před vstupem zajímala o alternativní výklad světa, než je v majoritní společnosti běžný, a to nejvíce pátráním v náboženských knihách. ANO.
- Mystický motiv – silný náboženský zážitek se u respondentů před vstupem nevyskytoval, ten zažily až po členství, popř. v době tzv. čekání. NE.
- Experimentální motiv – všichni respondenti museli v hnutí nějak začínat, nebyli právoplatnými členy od začátku, proto nejprve experimentovali a učili se v pozici „čekajících.“ ANO.
- Citový motiv – respondenti nenásledovali nikoho v hnutí dříve, než se seznámili s jejich naukou, po navázání kontaktů však docházelo k větší vazbě. ANO i NE.
- Obnovitelský motiv – společenství na dotazované před jejich vstupem působilo, nikoliv však manipulativně, ale spíše informačně. ANO.
- Nátlakový motiv – nikdo respondenty do hnutí nenutil, ani se nesnažil násilně změnit jejich myšlení. NE.

První model je pro hnutí Hare Kršna v ČR (resp. stoupence figurující na Farmě Kršnův Dvůr), pokud jsem postupoval správně a byly-li mi otázky ve výzkumu zodpovězeny pravdivě, platný. Tzn., že většina dotazovaných členů postupovala ve svém životě podobným hierarchickým způsobem. V hnutí však figurují i tací, kteří některé body nesplňují.

U druhého modelu to již tak jednoznačné není, avšak pokud bereme v úvahu, že každý zmíněný aspekt může ke konverzi přispět, lze zmíněný teoretický model v tomto případě za platný považovat. Výsledky ale nelze příliš generalizovat a pravděpodobně by se motivy lišily u dalších a dalších členů, kupodivu se zde však všichni dotazovaní relativně shodovali.

12.1.2 My a oni

Jak bylo psáno v teoretické části stejnojmenné kapitoly, téměř všechny alternativní náboženství jsou v konfliktu s majoritní společností, proti které hájí své hodnoty, ale mohou být v konfliktu také s jinými novými náboženskými hnutí, církvemi a svými odpadlíky, což posiluje hranici mezi „my“ a „oni“ a pocit výlučnosti. Hnutí Hare Kršna není výjimkou. Společenství se k majoritní společnosti staví zdrženlivě a všímá si neduhů, jako je silný důraz na materiální, nenabízení alternativního pohledu na svět ve školách, v médiích, všudypřítomný vědecký diskurz apod., z toho důvodu podle nich záleží především na jednotlivých lidech, jestli budou nějakou alternativu hledat, hnutí Hare Kršna je jednou z nich.

Hnutí se nestaví nijak bojovně proti jiným náboženským vyznáním a podporuje mezináboženský dialog. Jeden respondent mi řekl např. toto: „(...) *neexistuje křesťanský Bůh, hinduistický Bůh, muslimský Bůh, kršnovský Bůh. Slunce je Slunce. To naznamená, že když svítí v Čechách je český, v Americe americký. Všichni pocházíme z jedné osoby, od jednoho Boha, ale každý mu říkáme jinak. Ale bohužel je doba, kdy se zabíjíme kvůli slovům.*“ S kritikou vůči jiným náboženstvím se lze v hnutí setkat především v případě vyznávajících jednotlivců, kteří nenásledují své náboženství „naplno.“ Viz např. zde: „(...) *chceme, abyste vy následovali svoje písmo, abyste jenom neříkali, že je následujete, a pak dělali něco jiného, abyste nechodili jenom v neděli do kostela, a pak celý týden hřešili (...).*“

Proti bývalým členům, kteří hnutí opustili, a kteří se vůči hnutí staví kriticky, se členové staví odmítavě, což však není nic neobvyklého a většina z nás pociťuje zášť, pokud jsme z jiné strany kritizováni. Jeden respondent k tomu říká: „(...) *tady záleží na*

tom, jak oni fungují teď, když jsou hodně kritičtí, tak samozřejmě není důvod se s nimi sdružovat.“

Teorie „my“ a „oni“ souvisí ale také s tím, jak se majoritní společnost (včetně jejich zástupců) staví proti tomuto hnutí, a jak je obecně tolerantní vůči náboženským novotvarům (viz Vojtíšek; Lužný teoretická část). Podle jednoho respondenta je tato záležitost hodně individuální, potká-li jedinec nevyzrálého člena z hnutí, který neví, jak předávat informace a jak se s jinými lidmi bavit, je větší pravděpodobnost, že o hnutí začne tento jedinec mluvit špatně. Člověk si podle dotazovaného tvoří úsudek podle jednoho či několika jedinců z většího uskupení. Jiný respondent mluví v podobném duchu, tedy v záležitosti individuí, zmiňuje se o novinářích, někteří podle něho píše opravdu to, co na Farmě viděli, tedy objektivně, jiní „o nás napíšíou totální škváru, (...) takový ty bleskový články.“ Hnutí Hare Kršna bývá velkou částí naší společnosti bráno spíše pozitivně, popř. neutrálně a veřejnost si jej spojuje převážně se zpíváním na ulici, a to i když vůči jiným náboženským hnutím, ale i církvím bývá česká společnost spíše kritická. Může to být způsobeno jak sympatickým zpíváním a tancem v ulicích, tolerantností tohoto hnutí vůči jiným náboženstvím, svým důrazem na ekologii, vegetariánskými jídelnami, účastí na festivalech, ale i svou vlastní PR prezentací.

Určité napětí mezi většinovou společností a hnutím Hare Kršna zde tedy nalezneme, ale spíše v menší míře.

12.1.3 Autorita a moc

Hnutí Hare Kršna vzniklo kolem charismatizovaného Prabhupády, který na západě vystihl téměř přesně vhodnou dobu k získávání nových stoupenců, ten postupným získávání nových a nových členů hnutí neustále rozšiřoval. Podle Vojtíška záleží právě na charismatizované autoritě, především na začátku vývoje, kam se bude společenství ubírat. Připouští-li kritiku své osobnosti, popř. schvaluje svého nástupce, má hnutí lepší potenciál k společenskému přijetí.

Prabhupádovi šlo především o šíření věrouky, nikoliv o své zviditelnění, jeho žáci ho relativně často kritizovali a někteří se snažili přebrat jeho moc, z toho vyplývá, že autorita Prabhupády byla velice vrtkavá, proto pouze korigoval život svých stoupenců. Jeho stanovení Globální správní rady značí také o jeho relativně malých ambicích v roli autority, přesto se mu podařilo zůstat dodneška, i po své smrti, osobností, ke které se v hnutí přiklání.

Někteří autoři (např. Barker) rozlišují hnutí podle členské vazby, a to buď jako členství „plné“ (full-time) nebo „částečné“ (part-time). V teoretické části Lužný zařazuje hnutí Hare Kršna do „plného,“ to však není tak jednoznačné, protože ne všichni členové tráví veškerý svůj čas uvnitř hnutí a jsou mu celou svou osobností oddáni. Jeden z respondentů se tak staví spíše k opačnému pojetí, když tvrdí, že jen minimum členů žije uvnitř chrámů, farem, center, apod. a většina praktikuje tuto víru vně podobných komunit, tedy doma a do duchovních center pouze jednou za čas dochází. Ten samý respondent tedy tvrdí: „*To hnutí je postaveno hlavně právě na těch rodinách, na těch osobách, kteří praktikují, a ze svých domovů udělají vlastně takový Hare Kršna centrum.*“

Podle Lužného však výše zmíněný model nevysvětluje některé důležité aspekty, proto navrhuje tzv. teorii mobilizace zdrojů, která nám říká, že síla hnutí spočívá především v možnosti mobilizovat sympatizanty, které se snaží společenství neustále rozšiřovat, což dělá často proklamací tolerance a mezináboženského dialogu. Tento model se velmi hodí právě na hnutí Hare Kršna. Jeden respondent k tomuto tématu říká: „*(...) abychom mohli udělat velké projekty v tomhle státě, tak potřebujeme spoustu podpory, to se neobejde bez toho, aniž bychom oslovovali tu veřejnost (...). I ta farma se bude rozvíjet taky tak rychle, do jaké míry se ovlivní osoby, které budou ochotní spolupracovat (...).*“ Mobilizace stoupenců tak bývá jedním z hlavních cílů hnutí.

Strategie přežití

Jedna z těchto strategií je v mnohém závislá právě na rozložení moci. V teoretické části jsme se mohli setkat s Weberovou klasifikací panství na charismatické, legální a tradiční, kdy podle Lužného i Webera je nejzranitelnější panství charismatické, tedy takové, se kterým se můžeme setkat nejčastěji u vzniku nových náboženských hnutí. Proto hnutí, chce-li se zachovat i po smrti autority, musí využít v tomto ohledu strategii, která deleguje moc na pokračovatele, a to buď na svého žáka, nebo na instituci, druhá možnost je efektivnější, protože zaručuje vyšší kontrolu a zabraňuje štěpení. I hnutí Hare Kršna, jak již bylo psáno, začínalo pod vedením charismatického vůdce, Prabhupáda si byl však pravděpodobně vědom zranitelnosti své charismatické moci, proto založil Globální světovou radu, která se dodnes neustále rozšiřuje tím, jak roste počet středisek po světě. Tím Prabhupáda zaručil vyšší kontrolu, ale štěpení se mu nepodařilo úplně zabránit a existují po světě stoupenci tzv. rtviků, kteří se nechtěli této radě podvolit.

Další strategií přežití bývá misijní činnost, která zaručí hnutí nové stoupence a brání tak vlastnímu zániku. Průběh misí v hnutí Hare Kršna dokresluje jeden ze stoupenců: „(...) jezdíme po republice, nabízíme knížky lidem, oslovujeme lidi na ulici, zpíváme na ulicích, děláme cateringy, různé kulturní akce, programy, festivaly, všechno to jsou samozřejmě takové kazatelské činnosti, které zároveň to mají těm lidem zpřístupnit, aby se více dozvěděli, tím pádem oni se pak začínají sami více zapojovat do těch našich činností.“

Stark vypracoval model, který zvyšuje pravděpodobnost zachování hnutí i do budoucna, u jednotlivých bodů budu zjišťovat platnost pro hnutí Hare Kršna, ANO znamená, že platí, NE nikoliv:

- Udržování určité kontinuity s místně tradičním náboženstvím – diametrálně se liší od tradičních náboženství působících v ČR (křesťanských a judaistických věr). NE.
- Rovnováha mezi konformitou a odlišností od společnosti – vůči majoritní společnosti se hnutí staví explicitně mírumilovně, avšak její projevy neschvaluje, i proto zastává jiné hodnoty, tedy stojí v opozici. ANO.
- Přísné vedení a snaha o vytvoření silné vazby jedince na hnutí – chce-li člověk žít v komunitě, musí striktně dodržovat 4 základní poučky (vegetariánství, žádné omamné látky, nedovolený sex, ani hazardní hry), řídit se věroukou, džapovat minimálně 16 kol denně, klonit se božstvu, apod. ANO.
- Přirozená demografická struktura uvnitř hnutí – mohu posoudit jen částečně, a to pro Farmu Kršnův dvůr ze svého subjektivního hlediska. ANO.
- Příznivé prostředí pro nové náboženské hnutí (svoboda vyznání, sekularizační tendence, možné misijní působení) – ČR je demokratickou zemí a nebrání svobodě vyznání, sekularizace je zde v rámci tradičních náboženství patrná. ANO.
- Rovnováha mezi izolací a otevřeností – hustá vnitřní síť vztahů se zde vyskytuje a otevřenost vůči okolní společnosti také. ANO.
- Nutnost odolávat okolní sekularizaci (nižší podřízení okolnímu světu) - na Farmě si žijí členové vlastním životem, jsou soběstační a relativně nezávislí na okolní společnosti. ANO.
- Náboženská výchova uvnitř hnutí vůči nově narozeným – členové vedou své děti k této víře. ANO.

Je-li Starkova teorie platná, zdá se, že hnutí Hare Kršna bude v našich podmínkách existovat ještě hodně dlouho.

Podle Lužného mají dále největší šanci „přežít“ taková hnutí, kterým se daří udržovat a rozvíjet svou členskou základnu a vlastní společenství také financovat. Hnutí Hare Kršna dnes její stoupenci příliš neubývají a svou misijní činností se jim daří nové členy získávat. Ani s financemi nemají veliký problém, ty získávají skrz prodej knih, cukrovinek a indického zboží, skrz zemědělskou farmu, vegetariánské restaurace, příspěvky od sympatizantů či za pohoštění v jejich centrech, prostřednictvím práce členů a sympatizantů bez honorování, aj. I tyto atributy svědčí o vyšší pravděpodobnosti zachování se.

12.1.4 Výlučnost

Horova „teorie výlučnosti“ nám říká, že konflikt se společností vede v hnutí k relativní uzavřenosti. Tato separace má za následek pocit výlučnosti a jedinečnosti, jenž společenství předurčuje k mesianismu a záchraně světa, což také vede k odmítání jiných náboženství. To souvisí také s další Horovou teorií, která tvrdí, že všechna náboženství touží po ideální společnosti sobě podobných, kterou očekávají někdy v budoucnu. Předpokládají tak postupný vývoj lidstva nebo nadpřirozený zásah, a to buď na základě katastrofy, nebo na základě příchodu nového mesiáše (viz stejnojmenná kapitola v teoretické části).

Hnutí Hare Kršna se od okolního světa příliš neizoluje (pořádá všemožné akce pro veřejnost, do hnutí se může zajít podívat kdokoliv, téměř v jakoukoliv dobu) a jak jsem se zmínil výše, ani proti jiným náboženstvím, pokud jsou celou svou duší praktikována, se nestaví nijak negativně, přesto lze u tohoto společenství nalézt určitý pocit výlučnosti a předurčení k mesianismu. Jeden dotazovaný říká např. toto: „(...) jsme aktivní, protože víme, že to, co děláme, jsme přesvědčení, že je to velmi dobré a prospěšné pro kohokoliv.“ Jiný respondent tvrdí následující: „(...) je to v kostce taková nejlepší humanitární práce, protože když vidíš, že něco špatně funguje, a máš dejme tomu dobrou radu (...), kteréj je tady od vzniku vesmíru dané pro lidstvo, jak by mělo žít, aby to bylo harmonický, aby nás to třeba nezavedlo tam, kam se dneska dostala dnešní společnost (...), my se snažíme lidem předat to poselství.“ Hnutí Hare Kršna, resp. jeho stoupenci touží po lepší společnosti, tedy těch, kteří by se jim podobali, což však není nic neobvyklého. Jakým způsobem ale tuto společnost očekávají? V hnutí se

objevují oba dva Horovy teoretické aspekty očekávání, někteří stoupenci již vidí ve společnosti určitá zlepšení, popř. toto zlepšení očekávají v postupném posunu na individuální rovině každého z nás, u jednoho respondenta jsem se setkal ale i s určitým apokalyptickým viděním budoucnosti, který tvrdil, že se začne planeta „bránit“ vůči dnešnímu způsobu života a nastanou přírodní i společenské reformy. V takovém případě začnou lidé více naslouchat a hnutí bude připraveno nabídnout svou alternativní cestu. Dotazovaný se odvolával především na dnešní ekologicko-vědecká poznání.

Přechodový rituál

Abychom se mohli zařadit do výlučného hnutí, musíme nejprve projít přechodovým rituálem.

Pokud se člověk rozhodne stát se oddaným hnutí Hare Kršna, „prochází (nejprve) vyučováním a duchovní přípravou,“ (Vojtíšek 2004: 325) kdy tráví určitou dobu jako novic, tzn., že musí nejprve tzv. dozrát. Následuje oddělení starého života od nového (viz teorie Blažka). Novic si tedy následně vybere zasvěčujícího gurua, jenž ho provede zasvěčujícím obřadem, udělí mu nové duchovní jméno, muž si vyholí hlavu a nechá si vzadu krátký cop, což vyjadřuje čistotu a podřízenost Kršnovi včetně odpoutanosti od hmotného světa, žena si obvykle nechá dlouhé vlasy spletené do copu (které však mívá zakryté), což má vypovídat o její počestnosti. Kromě toho začne jedinec nosit speciální indický oděv, muž tzv. dhóti (svobodný oranžové, ženatý a novic bílé), žena tzv. sári (bílá vdova, ostatní ženy barevné), setkat se můžeme také s označením čela jilem (i jiných míst těla), jenž má označovat tělo jako chrám, v němž sídlí Kršna (Kurečková 2009: online).

Měkká vs. tvrdá nová náboženská hnutí a jejich vývoj

U nových náboženských hnutí lze zjistit, jak v silné míře jsou v konfliktu s většinovou společností, popř. i jak jinak se projevují, abychom je mohli zařadit do měkkých nebo tvrdých nových náboženských hnutí.

Podle Vojtíška jsou v nejsilnějším konfliktu se společností taková hnutí, která jsou nově vzniklá, což se projevuje především izolací od okolí a bojem proti tomuto okolí, závislostí na autoritě, která má největší privilegia a má kolem sebe spíše menší nehierarchizovanou skupinu osob. Dále se takové uskupení projevuje silnou výlučností a zákazem polemizovat uvnitř společenství s vlastní věroukou, omezenou autonomií členů a milenialistickými očekáváními, především katastrofickými. Hnutí Hare Kršna se

od okolní společnosti nijak silně neizoluje, např. jejich Farma je sice relativně oddělená díky své soběstačnosti a umístění, avšak jejich cílem není se od společností separovat, naopak se snaží veřejnosti otevírat a prezentovat se v dobrém světle, majoritní společnost toto hnutí přijímá také relativně dobře. Na druhou stranu proti společnosti jako celku vystupují dosti kriticky, především v rozhovorech mezi „čtyřma očima.“ Majoritní společnost berou členové příliš materialisticky a technicistně, jenž nerozvíjí jiné alternativní pohledy a cesty, což může podle nich v budoucnu špatně skončit.

Co se týče závislost na autoritě, moc je rozložená do jednotlivých úseků, kdy na vrcholu hierarchie v jednotlivých střediscích sídlí tzv. chrámoví vedoucí a nad ním dále zástupci Národní správní rady a Globální (popř. Evropské) správní rady. Jeden respondent říká toto: „(...) máme tady vedoucího střediska, ten vlastně dává rozhodující slovo, jak by se měly věci odvíjet. Zásadní změny se ale konzultují s Národní radou, Národní rada zase s GBC (Globální rada, pozn. FŘ). Záleží na druhu změn.“ Všechny správní rady se řídí především podle vize již mrtvého zakladatele hnutí Prabhupády. Co se týče menšího počtu nehierarchizovaného uskupení, v ČR je sice malý počet stoupenců, ale jejich hierarchie funguje stejným způsobem jako každá menší firma, tudíž tyto skutečnosti spíše vyvracejí závislost na autoritě. Určitou jedinečnou pozici má v hnutí stále Prabhupáda, jehož smrt jej však z postavení autority vyvazuje, protože sám již nemůže dávat příkazy a doporučení.

Výlučnost v hnutí nalezneme, avšak stoupenci počítají i s možností dalších cest, s věroukou se však nepolemizuje a Prabhupádovi knihy a výroky jsou neměnné, je-li určitá část nejasná, konzultuje se s radou, popř. s výše postavenými.

Autonomie členů však není narušována, je možné diskutovat v rámci komunity, především v případě rozhodování o společných věcech, nikdo není v hnutí držen proti své vůli, určitá pravidla ale jsou vyžadována a kontrolována, což není pro jakékoliv společenství nic neobvyklého. Jeden respondent k tomu říká: „Přímo život mnicha Hare Kršna (člena žijícího uvnitř hnutí, pozn. FŘ) vyžaduje sliby těch standardů (meditaci džapa, 4 hlavní zásady, aj. – viz kapitola Hare Kršna, pozn. FŘ), a na to se dohlíží a je to kontrolováno, potom ta osoba, která by to porušovala, víceméně sama odchází z těch center, protože v tom prostředí, když máš své touhy, tak to nelze skloubit.“

Jak jsem se zmiňoval výše, s katastrofálním milenialismem jsem se setkal u jednoho respondenta, pravděpodobně se však dnes ve věrouce hnutí nevyskytuje.

Z těchto atributů je patrné spíše to, že hnutí si ve společnosti již své místo našlo a lze hovořit už o jisté etablovanosti, nikoliv přílišné novosti (především celosvětově),

avšak stále se můžeme v tomto společenství setkat s některými znaky (např. relativně silná výlučnost, nemožnost polemizovat s věroukou), které svědčí stále o určitých „dětských nemocech.“

Dalším zhodnocením avšak kvantitativního rázu je 21 aspektů, které předkládá Pope Liston, tyto body mají posoudit, zda je nové náboženské hnutí tvrdé (zde jako „sekta“) nebo měkké (zde jako denominace). Podle aspektů je patrné, že Pope Liston tento model vyvozuje především z křesťanských hnutí, přesto se pokusím jeho model aplikovat na hnutí Hare Kršna, protože většina následujících postojových aspektů lze posoudit u většiny těchto společenství, ať jsou hinduistické, islámské, křesťanské či jakékoliv jiné, přesto tento model musíme brát jako model ideálního typu, který již z pozice kvantitativního hlediska nezahrne mnoho „odstínů.“ Označím jednotlivé aspekty křížkem (X), podle toho, jak se v těchto bodech projevuje hnutí Hare Kršna, atribut č. 20 vynechávám kvůli nemožnosti určení, co se týče bodu č. 15 biblické standardy si interpretuji jako jakékoliv náboženské písmo, u některých bodů se domnívám, že sedí jak jedno, tak druhé, z toho důvodu jsem označoval i obě strany:

Postojové aspekty	Skupiny s nízkým napětím (denominace)	Skupiny s vysokým napětím (sekty)
1. vlastnictví majetku členů	Vlastníci majetku X	Nemajetní
2. ekonomický status	Spíše bohatí	Spíše chudí X
3. vztah k okolní kultuře	V centru X	Na periférii
4. vztah k běžné kultuře a společnosti	Přijímání	Odmítání či lhostejnost X
5. náboženský styl	Sociální instituce X	Osobní zkušenost X
6. postoj k etablovanému náboženství	Spolupráce X	Odmítání spolupráce, zesměšňování
7. postoj k ostatním sektám	Pohrdání nebo lítost X	Podezřívání
8. požadavky na členství	Sociální akceptibilita X	Morální důstojnost X
9. duchovenstvo	Profesionální	Neprofesionální X
10. psychologie	Úspěch, dominance X	Perzekuce
11. základna členství	Sociální předpoklady	Dobrovolné X
12. důraz na věkové skupiny	Dospělí a děti X	Především dospělí
13. socializační důrazy	Náboženské vzdělávání X	Evangelizace, konverze X
14. primární zájem v budoucnosti	Tento svět (země) X	Jiný svět (nebe)
15. zdroj formálních norem	Obecné kulturní standardy	Striktně biblické standardy X
16. členové v administrativě skupiny	Malá množství X	Vysoké množství participujících
17. chování při bohoslužbách	Zdrženlivost, pasivní poslouchání	Horlivost, zapojení X
18. počet bohoslužeb	Přesně vymezený "kalendář" X	Velké množství
19. struktura bohoslužeb	Fixovaný řád	Spontánní X
20. typy hymnů	klasické	Současné folková hudba
21. místo náboženského života	Církevní organizace X	Domov X

Zdroj: www.oleweb.net/nnh

Podle modelu Listona Popa a mého subjektivního doplnění je hnutí Hare Kršna měkkým novým náboženským hnutím (denominací), podle kvantifikace však pouze těsně, tj. 13 (jakožto denominace) ku 11 (jakožto „sekta“).

Vojtíšek tvrdí, že každé hnutí provází určitý vývoj, který „obrušuje ostré hrany“ tohoto společenství. To se může dít proměnou mocenské struktury (tedy institucionalizací), misiemi (resp. přijímáním nových žáků), druhou generací svých členů, psychickým i sociálním vývojem členů v hnutí, ale i proměnou věrouky, která se zdrží milenalistických (především katastrofálních), ale i mesianistických tendencí. K nižším konfliktům přispívá ale i sama společnost, která se sama může vyvíjet nebo je ovlivněna hnutím, které působí na veřejné mínění.

Mocenská struktura se v hnutí Hare Kršna proměnila velice brzy, a to v USA již na začátku 70. let, kdy Prabhupáda zvolil Globální správní radu. Tato institucionalizace souvisela také s přijímáním nových žáků, díky jejich růstu nebylo možné ponechat si v hnutí moc pouze ve svých rukou. Hnutí Hare Kršna v ČR se již zařadilo do této institucionální formy moci.

Druhá generace členů především v ČR nehraje ještě významnou roli, především kvůli oficiálnímu založení společenství až po roce 1989. Vyskytuje-li se v hnutí druhá generace, bývají to spíše malé děti, s několika staršími jedinci se v hnutí přesto lze setkat. Ti však hnutí příliš neproměňují, protože jak tvrdil jeden respondent, nesouhlasili tito s věroukou a chtějí-li žít svůj život venku, není jim bráněno, k tomu dodává: „(...) *ale máme zkušenost, že se často vrací, třeba si něco zkusí, ale vidí jak je to prázdný, tak se často vrátí k tomuhle stylu života (...).*“

Zmíněný vývoj jednotlivců proměňující hnutí zevnitř, je jen velmi obtížně zjištělný. V hnutí se však lze setkat s různými osobnostmi a charakteristikami, někteří jsou více „zapálení“ pro své učení, jiní méně, z toho lze usuzovat, že k proměnám v hnutí tímto způsobem dochází.

I k proměnám věrouky, resp. jejím interpretacím v hnutí docházelo. Jak píše Fárek, na konci 70. let přišli někteří guruové s prohlubující se studenou válkou s apokalyptickou vizí, kdy tvrdili, že téměř celé lidstvo bude vyhlazeno a přežijí pouze stoupenci Hare Kršna hnutí a několik dalších tisícovek vyvolených. Většina center společenství se tak začala připravovat na tuto apokalypsu. Postupně však hnutí od tohoto tvrzení opustilo (Fárek 2008: 64-65). Apokalyptické tvrzení se mi podařilo získat

od jednoho člena, což však mohl být pouze individuální názor. Mesianismus, tedy tendence ke spasení okolní společnosti, však v hnutí stále převládá, alespoň v české sekci.

Co se týče proměny majoritní společnosti, v 90. let byla česká společnost více kritická vůči neznámým hnutím a společenstvím, pravděpodobně i kvůli působení Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů a přebírání těchto informací médii. Především však vůči Hare Kršna hnutí se dnes kritika snížila na minimum.

Oboustranně tak k vývoji dochází a pouze čas ukáže, jestli se konflikt bude prohlubovat či snižovat, zatím má hnutí namířeno spíše k druhému aspektu.

12.1.5 Motivy a osobnostní předpoklady k členství

Ve stejnojmenné kapitole v teoretické části se můžeme kromě jiného setkat s motivy, které lze vystopovat u různých autorů, některé se liší od motivů v teoretickém modelu teorie postupného posunu od Loftlanda a Skonovda (kapitola *Konverze*), jiné jsou téměř totožné, každý ze zmíněných aspektů může zapříčinit vstup do nového náboženského hnutí, platnost více bodů však zvyšuje pravděpodobnost členství. Prvním zmíněným motivem je pátrání po existencionálních otázkách, resp. potřeba náboženskosti. Tuto potřebu jsem u několika respondentů zaznamenal, tak např. jeden tvrdí toto: „*Na gymnázium jsem se trochu zajímal o ty východní směry, hlavně o ty věci související s klinickou smrtí, pak jsem se dostal k těmto knížkám, oslovilo mě to, tak jsem se začal zajímat víc.*“

Dalším motivem je potřeba řádu a jistot. Tento motiv jsem u žádného respondenta nezaznamenal, alespoň explicitně ne.

Dalším je potřeba patřit tzv. do rodiny, když má jedinec problémy si najít např. přátele. Ani tento motiv jsem nezaznamenal, naopak většina z nich měla mnoho přátel, ještě před členstvím, tudíž naopak by je mohla tato budoucí ztráta přátel odrazovat od působení v hnutí.

Následuje motiv potřeby autoritativního vedení, jenž si jedinec nese především z rodiny. U respondentů jsem zaznamenal naopak spíše vysokou míru samostatnosti.

Dále se můžeme setkat s motivem experimentování a protestu. Tento motiv se mezi dotazovanými vyskytoval. Jeden respondent tvrdil např. toto: „*Četl jsem knížky o buddhismu, zajímal jsem se o šamanismus, takový ty hippies pokusy, nemělo to žádný konkrétní vedení nebo nějakou filosofickou podobu, něco jako když stavíš dům a prostě*

nevíš jak to má vypadat.“ Potřeba protestu vyvěrala u dotazovaných z kritiky majoritní společnosti a potřebě se vůči ní vymezit.

Posledním uvedeným motivem v této části je setkání se s duchovním zázrakem či nevysvětlitelným jevem. Před vstupem se žádný respondent s něčím podobným nesesetkal, i když někteří již v takové zázraky věřili.

Jaké osobnostní předpoklady a psychologický obraz mají „ideální“ členové hnutí Hare Kršna? Allport mluví o vyšší náchylnosti k členství u mladších ročníků. Všichni dotazovaní se do hnutí dostali před svým třicátým rokem života, avšak v hnutí se pohybovali i členové z vyšších věkových kategorií (přibližně kolem padesáti let), u nichž se mi však nepodařilo zjistit, kdy se stali praktikujícími. Domnívám se, že nižší věk u vstupu do hnutí Hare Kršna hraje roli, avšak nemusí být pravidlem.

Podle Blažka jsou ke vstupu náchylnější hypersenzitivní osobnosti toužící po řádu a vedení, dále jedinci trpící v meziosobním kontaktu, tj. jedinci depresivní. Z ani jednoho dotazovaného jsem neměl pocit přecitlivělosti, právě naopak, to však neznamená, že by jim chyběla empatie a senzitivita. Jak jsem se zmiňoval již výše, v meziosobním kontaktu neměl v minulosti problém žádný z nich.

Vojtíšek si u potenciálních členů hnutí kromě zmíněného mládí a citlivosti všimá přemýšlivosti a ve většině případů i vyššího vzdělání. Takoví lidé si podle něho ponechali idealistický způsob vnímání světa a lze je nalézt nejčastěji mezi vysokoškoly. K mládí a citlivosti jsem se vyjadřoval, přemýšliví všichni respondenti dozajista byli, zajímalo je, co se děje ve světě, již v minulosti pátrali po různých alternativních cestách, apod. Co se týče idealistického přístupu ke světu, je obtížné určit, co tímto termínem přesně Vojtíšek myslel, pravděpodobně však nekritické přijímání své referenční skupiny a černobílý, striktní pohled na okolní svět, což je blíže rozpracováno i aplikováno v následujícím odstavci. Vzdělání neměl žádný respondent nižší než středoškolské.

Teoretický rámec, který nám předvádí Vojtíšek na modelu od Flowera, nám říká, že pro alternativní náboženství je výhodné mít ve svých řadách členy na vývojovém stupni „synteticky konvenční víry,“ jenž se vyznačuje černobílým viděním světa a přísnými hodnotovými soudy. Naopak je pro ně nevýhodné mít mezi sebou členy na vyšším vývojovém stupni, tedy „individuálně reflexivní víře,“ jenž se vyznačuje vyšším nonkonformním jednáním vůči své referenční skupině a staví se více tolerantně vůči jiným názorům. V případě výzkumu jsem měl možnost zjistit, že se dotazovaní vůči své

referenční skupině (tedy svému hnutí) staví nekriticky, vůči okolní společnosti spíše kriticky, jejich hodnotící soudy jsou dosti striktní. Např. jeden respondent říká toto: „*Já se nemusím bát říct, že tahle společnost je postavená na hlavu, a ať se podívám na jakoukoliv oblast, tak ta nefunguje, a pokud člověk do hloubky zná knížky Prabhupády a čte je, tak opravdu tam vidí, jak dřív společnost fungovala, a co všechno měli lepší než my dneska, a pak přirozeně na tom nemá problém následovat tuto filosofii celým svým životem.*“ Ten samý člověk ale připouští osobitost jednotlivců a staví se proti škatulkování, stejně tak připouští jiné náboženské cesty, které nás mohou zavést ke stejným cílům. U jednotlivých členů se lze v hnutí setkat s různě silnými odsuzujícími tendencemi vůči okolí a různě silnými nekritickými postoji vůči svému společenství, i když tyto rozdíly mezi respondenty nebyly veliké. Ze všeobecnějšího pohledu na hnutí Hare Kršna v ČR lze tedy s opatrností tvrdit, že Vojtíšková teorie je zde platná.

12.2 Reflexe aplikace teoretických východisek na hnutí Hare Kršna v ČR

Nová náboženská hnutí se často liší mezi sebou kvalitativně takovou měrou, že je obtížné pro sociální vědce vytvořit dílčí teorie, které by zahrnovaly charakteristiku většiny těchto hnutí, proto i hnutí Hare Kršna občas do těchto teorií ne úplně zapadá. Někdy je však konkrétní teorie pro toto hnutí „šitá“ téměř na míru (např. teorie mobilizace zdrojů z kapitoly *Autorita a moc*), najdou se ale i teorie, které jsou alespoň pro hnutí Hare Kršna z větší části neplatné (např. vymytí mozku z teorie konverze v kapitole *Konverze*). Protože jsem se zacítil pouze na hnutí Hare Kršna v ČR a jeho kvalitativní poznání, nemohu tvrdit, zda je nějaká teorie platná nebo ne obecně, šlo mi především o jejich aplikaci a bližší poznání tohoto hnutí.

13. Závěr

Hlavními cíli práce bylo identifikovat charakteristické rysy nových náboženských hnutí, které nám předkládají různí autoři, aplikovat jednotlivé aspekty na hnutí Hare Kršna a zjistit tak na základě kvalitativního výzkumu, které znaky jsou pro hnutí Hare Kršna charakteristické. Dále jsem se zaměřil na teoretické přístupy k novým náboženským hnutím a z toho vyplývající bojovníky s těmito hnutími. V práci jsme se mohli seznámit také s některými spíše nestejnorodými alternativními náboženstvími působící v ČR vedle hnutí Hare Kršna a českou právní legislativou zaměřenou na náboženská společenství.

Charakteristickými rysy nových náboženských hnutí, s kterými jsme se mohli v práci setkat, tedy jsou: konverze, která je pro hnutí důležitá k začleňování nových stoupenců, „my“ a „oni“ sloužící k vymezení se vůči okolí, autorita a moc fungující jako tmel tohoto společenství, výlučnost hnutí sloužící k prosazování se. K tomu jsme mohli v práci nalézt motivy a osobnostní předpoklady k členství, bez nichž by hnutí žádní stoupenci nepřibývali. Zmíněné projevy se u jednotlivých společenství liší především různě silnou měrou.

Aplikovat jednotlivé teorie a aspekty nebyl veliký problém, avšak ne všechny byly pro hnutí Hare Kršna platné, a tudíž charakteristické. Hnutí Hare Kršna v ČR se podle zjištění vyznačuje kromě zmíněných obecných teoretických východisek, jenž jsou typická téměř pro všechna organizovaná nová náboženská hnutí, konkrétnějšími charakteristickými rysy, jako je relativně silné vymezení se vůči okolní společnosti a vůči bývalým členům (to ale nebývá dááno explicitně najevo), mesianismem a očekáváním lepší společnosti, zákazem polemizování s vlastní věroukou, asketickým životem členů aj., aspekty, jenž jsou často kritizovány. Hnutí se však vyznačuje i „pozitivními“ rysy, jako je individuální autonomie, přístupnost, resp. relativní neizolovanost od okolní společnosti, pozitivní postoj k mezináboženskému dialogu, institucionalizované rozložení moci, explicitní nekonfliktnost a mírumilovný přístup k okolí včetně neagresivních misí a získávání peněz aj.

Nejčastějšími prvotními motivy ke vstupu bylo mezi praktikujícími pátrání po existencionálních otázkách, hledání alternativního způsobu života, tedy experimentování a protest vůči majoritní společnosti. Do hnutí Hare Kršna se však nakonec všichni respondenti dostali skrz objevení Prabhupádových knih. „Ideálním“ stoupencem bývá mladší kriticky přemýšlivý jedinec s vyšším vzděláním.

Hnutí Hare Kršna je podle mého mínění a na základě informací z teoretických východisek měkké nové náboženské hnutí, a to i proto, že se již v české společnosti částečně etablovalo, potýká se však stále s některými „dětskými nemocí,“ kterých se, pokud se do budoucna zachová a zatím to tak vypadá, pravděpodobně vývojem bude zbavovat.

Dílní částí práce byla charakteristika teoretických přístupů k novým náboženským hnutím (sociologický, psychologický, teologický) a z toho vyplývajících bojovníků, jenž se rekrutují převážně z řad profesionálních „výzkumných“ organizací (u nás především Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů), místních teologů, psychologů, médií, státního zřízení a majoritní společnosti, jejichž „agendou“ je více či méně se proti těmto hnutím stavět a priority negativně. Uvidíme v budoucnu, kam se jejich směřování bude ubírat, domnívám se však, že především Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů, jenž v mnohém udává směr pohledu na alternativní náboženství na veřejnosti, si již některé kritické ohlasy vzalo „k srdci“ a snaží se k hnutím přistupovat vědecktěji a s větším odstupem.

Dále jsem se v práci věnoval české legislativě a nejpočetnějším či nejznámějším novým náboženským hnutím působícím v ČR vedle hnutí Hare Kršna, a to vycházejícím z křesťanství a judaismu, kde jsme se mohli blíže seznámit se Svědky Jehovovými a tzv. mormony; z islámu a seznámení se s vírou Bahá'í a hnutími tzv. súfismu; z hinduismu, buddhismu, sikhismu a taoismu a bližšího představení Jógy v denním životě a hnutí Šrí Činmoje; z esoterismu a novopohanství a představení hnutí Grálů a hnutí New Age a jako poslednímu jsem se věnoval hnutím osobního rozvoje, konkrétněji Scintelogické církvi a Silvově metodě.

Alternativní náboženská hnutí zde budou existovat i v budoucnu, některá vzniknou nová, jiná postupně zaniknou, další se etablují jako tradiční náboženství, záleží na budoucím vývoji společnosti, ale i vývoji jednotlivých alternativních náboženství kam povede jejich cesta, což lze jen obtížně odhadovat.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Filip Řádek

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie a andragogiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Nová náboženská hnutí v České republice

Podnázev diplomové práce: Se zaměřením na hnutí Hare Kršna

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Pavel Kliment, PhD.

Počet znaků včetně mezer: 194341

Počet příloh: 1

Počet zdrojů: 38

Klíčová slova: nová náboženská hnutí, tradiční náboženství, antikultovní hnutí, hnutí Hare Kršna, Česká republika

Anotace:

Diplomová práce je primárně zaměřená na identifikaci teoretických charakteristických rysů nových náboženských hnutí a jejich následnou aplikaci na hnutí Hare Kršna působící v České republice vedoucí k zjištění, jakými znaky se toto hnutí vyznačuje. Dále se můžeme v práci setkat s popisem teoretických přístupů k novým náboženským hnutím z hlediska normativní koncepce a z toho vyplývajících bojovníků s těmito hnutími. Jako doplňující část zde figuruje výčet a popis některých nových náboženských hnutí působících v České republice vedle hnutí Hare Kršna.

Annotation:

The thesis is primarily focused on the identification of the theoretical characteristics of the new religious movements and a subsequent application of these characteristics to the Hare Krishna movement in the Czech Republic, which shows the typical traits of this movement. Furthermore, the thesis contains the characterization of theoretical approaches to the new religious movements in terms of normative conception and inferential opponents of these movements. As a complete part of the thesis, there is a list and description of some new religious movements practising in the Czech Republic except Hare Krishna.

Použité zdroje

- ABGRALL, J.-M.: *Mechanismus sekt.* Karolinum, Praha 1999.
- BARRETT, D. V.: *Sekty, kulty, alternativní náboženství.* Ivo Železný, Praha 1998.
- BLAŽEK, R. a kol.: *Nebezpečí sekt.* Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, Brno 2002.
- BÜCHNEROVÁ, B.: *Co máme vědět o sektách.* Amulet, Praha 1999.
- FÁREK, M.: *Hnutí Hare Kršna. Institucionalizace alternativního náboženství.* Karolinum, Praha 2008.
- HORA, L.: *Problematika tzv. alternativní religiozity a jejího podílu na formování životní orientace mládeže.* Karolinum, Praha 1995.
- JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník.* Portál, Praha 2001.
- KUREČKOVÁ, B.: *Hare Kršna* [online]. He-lik.signaly.cz, 2009 [cit. 9.3.2010]. Dostupný z: <<http://he-lik.signaly.cz/0904/2-hare-krsna>>
- LUŽNÝ, D.: *Nová náboženská hnutí.* Masarykova univerzita v Brně, Brno 1997.
- LUŽNÝ, D.: *Antikultovní hnutí* [online]. Religio, revue pro religionistiku, 1996 [cit. 4.2.10]. Dostupný z: <<http://www.phil.muni.cz/relig/religio1996-1.pdf>>
- NEŠPOR, Z.: *Sociologie náboženství.* Portál, Praha 2007.
- NEŠPOR, Z., VÁCLAVÍK, D. a kol.: *Příručka sociologie náboženství.* SLON, Praha 2008.
- PARTRIDGE, Ch. a kol.: *Encyklopedie nových náboženství. Nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spiritualita.* Euromedia Group – knižní klub, Praha 2006.
- PETRUSEK a kol.: *Velký sociologický slovník.* Karolinum, Praha 1996.
- POLÁK, J.: *7 vysokých představitelů Bahá'í stane zítra před iránským soudem* [online]. kojot.name, 2010 [cit. 5.2.10]. Dostupný z: <<http://www.kojot.name/830226-7-vysokych-predstavitelu-baha-i-stane-zitra-pred-iranskym-soudem.php>>
- ŠTAMPACH, O. I.: *Sekty a nová náboženská hnutí. Naděje a rizika.* Oliva, Praha 1994.
- VÁCLAVÍK, D.: *Sociologie nových náboženských hnutí.* Masarykova Univerzita v Brně a Malvern, Praha 2007.

- VÁCLAVÍK, D., LUŽNÝ, D.: *Nová náboženská hnutí* [online]. oleweb.net/nnh [cit. 6.2.10]. Dostupný z: <<http://www.oleweb.net/nnh>>
- VOJTÍŠEK, Z.: *Nová náboženská hnutí a jak jim porozumět*. Beta Books, Praha 2007.
- VOJTÍŠEK, Z.: *Encyklopedie náboženských směrů v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Portál, Praha 2004.
- VOJTÍŠEK, Z.: *Netradiční náboženství u nás*. Dingir, Praha 1998.
- VOJTÍŠEK, Z.: *O společnosti* [online]. Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů, 2006 [cit. 4.2.10]. Dostupný z: <<http://www.sekty.cz>>
- WEBER, M.: *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin*. Mladá fronta, Praha 1997.
- ZBÍRAL, D.: *Stručný úvod do problematiky nových náboženských hnutí* [online]. David-zbiral.cz, 2007 [cit. 30.1.10]. Dostupný z: <<http://www.david-zbiral.cz/NNHuvod.htm>>
- Čínská „sekta“ *Falun Kung* [online]. Baraka.cz, 2000 [cit. 5.2.10]. Dostupný z: <http://www.baraka.cz/Baraka/b_9/b_9_einska__sekta__falun_kung.html>
- Data registrace církví a náboženských společností a svazů církví a náboženských společností* [online]. Ministerstvo kultury, 2007 [cit. 18.2.10]. Dostupný z: <<http://www.mkcr.cz/cz/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/odkazy/data-registrace-cirkvi-a-nabozenskych-spolecnosti-a-svazu-cirkvi-a-nabozenskych-spolecnosti-11263>>
- Dcera odmítla vstoupit do sekty rodičů, vyhodili ji na ulici* [online]. iDNES.cz, 2009 [cit. 4.2.2010]. Dostupný z: <http://zpravy.idnes.cz/dcera-odmitla-vstoupit-do-sekty-rodicu-vyhodili-ji-na-ulici-p4b-/krimi.asp?c=A090429_075814_krimi_cen>
- Imanuelité* [online]. Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů, 2006 [cit. 6.2.10]. Dostupný z: <http://www.sekty.cz/texty/netradicni_nabozenstvi/kap3/imanuelite.html>
- ISCKON World Adress Directory* [online]. Krishna.com [cit. 27.2.10]. Dostupný z: <<http://directory.krishna.com>>
- Jemen – ohrožení kvůli víře* [online]. Amnesty International, 2008 [cit. 5.2.10]. Dostupný z: <<http://www.amnesty.cz/urgentni-apely/Jemen-Ohrozeni-kvuli-vire>>

Kdo je Ježíš Kristus? [online]. Svědkové Jehovovi, 2005 [cit. 8.2.10]. Dostupný z: <http://www.watchtower.org/b/bh/article_04.htm>

Listina základních práv a svobod [online]. Ministerstvo kultury, 2007 [cit. 16.2.10]. Dostupný z: <www.mkcr.cz/assets/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/pravni-predpisy/listina.doc>

Mandala [online]. Mandala-praha.cz, 2008 [cit. 25.2.10]. Dostupný z: <<http://www.mandala-praha.cz>>

Počty věřících [online]. Ministerstvo kultury, 2007 [cit. 19.2.10]. Dostupný z: <http://www.mkcr.cz/assets/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/odkazy/pocty_vericich.xls>

Policie našla ve svatyni texaské sekty postel pro znásilňování [online]. iDNES.cz, 2008 [cit. 4.2.10]. Dostupný z: <http://zpravy.idnes.cz/policie-nasla-ve-svatyni-texaske-sekty-postel-pro-znasilnovani-pw9-/zahranicni.asp?c=A080411_083629_zahranicni_miz>

Ruská sekta natáčela porno se zhypnotizovanými „ovečkami“ [online]. iDNES.cz, 2008 [cit. 4.2.10]. Dostupný z: <http://zpravy.idnes.cz/ruska-sekta-natacela-porno-se-zhypnotizovanymi-oveckami-pz6-/zahranicni.asp?c=A081028_183858_zahranicni_zra>

Termíny zpívání manter [online]. Mantry.jogin.cz [cit. 25.2.10]. Dostupný z: <<http://mantry.jogin.cz/terminy.htm>>

Zákon o církvích a náboženských společnostech [online]. Ministerstvo kultury, 2007 [cit. 16.2.10]. Dostupný z: <http://www.mkcr.cz/assets/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/registrace-a-evidence/zakon_o_cirkvich_a_nabozenskych_spolecnostech.doc>

Příloha

Hlavní tématické otázky/okruhy k rozhovorům

Jakou máte hierarchii – mocenskou strukturu?

Řešíte v hnutí problémy všichni společně nebo má někdo rozhodující slovo?

Uctíváte některého výše postaveného člena z hnutí (jak celosvětového či českého) stejně jako Vašeho gurma Prabhupádu?

Jak financujete své aktivity?

Jaké je Vaše vzdělání?

Za jakých okolností jste se do hnutí dostal, co Vás k tomu vedlo?

Zajímal jste se o duchovní otázky už předtím?

Jak dlouho v hnutí působíte?

Znal jste již před vstupem některé členy?

Jak získáváte nové členy?

Kladete vyšší důraz na učení apod. svých stávajících členů nebo na získávání nových?

Jak se stavíte k členům, kteří porušují vnitřní pravidla hnutí?

Tráví někteří praktikující svůj volný čas i mimo vaše komunity a organizace?

Pracují někteří členové mimo hnutí?

Jsou všechny děti, které členové mají praktikujícími?

Jak nejstarší se tyto děti v hnutí pohybují?

Jak se stavíte vůči okolní společnosti Vy konkrétně? Co si o dnešní společnosti myslíte?

Navazující otázka (pokud negativní pohled na spol.): Myslíte si, že se časem stav společnostilepší?

Máte v okolní společnosti nějaké přátele, tedy mimo hnutí?

Jak se k Vašemu hnutí staví okolní společnost?

Jak se Vy a Vaše hnutí stavíte vůči jiným náboženstvím (včetně křesťanské víry)?

Stýkáte se s některými vašimi bývalými členy?